

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ»

Ακαδημαϊκό έτος 2021-2022

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Μαρίας Τσιώτα (Α.Μ.: 2050)

**Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΩΣ ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΟΥ
ΑΤΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΑΠΟΡΡΗΤΟ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΑΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 87 Ν. 4790/2021**

Επιβλέπουσα:

Αικατερίνα Παπανικολάου

Πειραιάς, Αύγουστος 2022

“ Οι αδικίες πρέπει αν γίνονται όλες μαζί, έτσι ώστε, κρατώντας λιγότερο, να ενοχλούν λιγότερο και τα ευεργετήματα να γίνονται σιγά-σιγά, για να διαρκεί περισσότερο η γεύση τους.”

Νικολό Μακιαβέλι, Ο Ηγεμόνας

Περιεχόμενα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
2. Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	9
3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ.....	10
3.1. Ιστορική εξέλιξη του δικαιώματος απορρήτου της επικοινωνίας, από τα πρώιμα ιστορικά χρόνια ως τη Γαλλική Επανάσταση	
3.2 Η διαμόρφωση του απορρήτου των επιστολών ως ατομικού δικαιώματος στα τέλη του 18ου αιώνα.	
3.3. Οι τέσσερις γενεές συνταγματικών διατάξεων προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας	
4. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	18
4.1. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	
4.2. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	
4.3. Η Σύμβαση 108	
4.4 Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΧΘΔΕΕ)	
4.5. Ο Ευρωπαϊός Επόπτης Προστασίας Δεδομένων	
4.6. Η Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29	
4.7. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	
5. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	25

5.1. Το απόρρητο της επικοινωνίας στην ελληνική συνταγματική ιστορία

5.1.1. Το Σύνταγμα του 1844

5.1.2. Το Σύνταγμα του 1864

5.1.3. Το απόρρητο κατά την χουντική επταετία

5.1.4. Η πτώση της δικτατορίας (1974) και τα Συντάγματα της Μεταπολίτευσης

5.1.5 Ο Ν. 2774/1999

5.1.6. Ο ν. 2928/2001

5.2. Η αποκρυστάλλωση της προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών κατά την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 άρθρ. 19.

5.3. Τα όρια της προστασίας του απορρήτου.

5.4. Αποσαφήνιση όρων οι έννοιες του «απορρήτου», του «απολύτως» απαραβίαστου και της επικοινωνίας.

5.4.2. Τα όρια έκτασης του απορρήτου

5.5. Το χρήση του επιρρήματος «απολύτως»

5.6. Φορείς του δικαιώματος

5.7. Αποδέκτες του δικαιώματος

5.8. Η σχέση του δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα.

5.9. Η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ)

6. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ..... 43

6.1. Προϋποθέσεις δικαιολογημένης επέμβασης βάσει της ΕΣΔΑ	
6.1.2. Η επέμβαση πρέπει να επιδιώκει θεμιτό σκοπό	
6.1.3. Η επέμβαση να είναι αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία.	
6.2. Προϋποθέσεις νόμιμων περιορισμών βάσει του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.	
6.2.1. Ο περιορισμός πρέπει να προβλέπεται από το νόμο.	
6.2.2. Ο περιορισμός πρέπει να σέβεται την ουσία του δικαιώματος	
6.2.3. Αναγκαίοι περιορισμοί τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας	
6.2.4. Εξυπηρέτηση στόχων γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.	
7. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ.	53
7.1. Νομική φύση του «δικαιώματος στην ασφάλεια»	
7.2. Ο περιορισμός του απορρήτου των επικοινωνιών χάριν της εθνικής ασφάλειας	
7.2.1. Απόπειρα ορισμού εθνικής ασφάλειας	
7.3 Η συνταγματική υποχρέωση αιτιολόγησης της εισαγγελικής διάταξης στο πλαίσιο άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας	
7.4. Ο ν. 2225/1994 όπως διαμορφώθηκε μετά την εκπρόθεσμη τροπολογία.	
7.5. Η Κατάργηση γνωστοποίησης στον ενδιαφερόμενο ότι ήρθη το απόρρητό του.	
8. Η ΕΘΝΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΕΣ ΥΠΟΚΛΟΠΕΣ.....	66
8.1. Η ΕΘΝΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ (ΕΥΠ)	
8.2. Η παρακολούθηση του Θανάση Κουκάκη	
8.3. Παρακολούθηση του Νίκου Ανδρουλάκη.	
9. ΑΝΤΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ.....	74
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	75

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία θα επιχειρηθεί η απόπειρα ανάδειξης στο μέτρο του εφικτού της ευαλωτότητας της προστασίας στην οποία έχει περιέλθει η προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας των πολιτών, μέσω του διάτρητου νομικού πλαισίου που το περικλείει αλλά και των εκάστοτε κρατικών αυθαιρεσιών εις βάρος του. Ο μίτος θα ξεκινήσει από τις πόλεις κράτη της Αρχαίας Ελλάδας, για να φτάσει στον 21ο αιώνα με ιδιαίτερες στάσεις στην ελληνική συνταγματική ιστορία από τη στιγμή της ανεξαρτητοποίησης του ελληνικού κράτους και εντεύθεν. Θα παραθέσουμε μέσω νομικών κειμένων και νομολογίας την αντίληψη της Ενωμένης Ευρώπης, όσον αφορά τη σπουδαιότητα της διαφύλαξης του πολύτιμου αγαθού της ιδιωτικής ζωής των πολιτών, έννοια η οποία εσωκλείει και διαφυλάττει και το απόρρητο της επικοινωνίας, αναπτύσσοντας αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου οι οποίες χάραξαν το δρόμο και κράτησαν τα έρμα του πολύτιμου αλλά και παραγκωνισμένου στην κοινή συνείδηση δικαιώματος. Θα γίνει εκτενής αναφορά στα κριτήρια που διαμόρφωσε η νομολογία των ως άνω Δικαστηρίων και τις θεσμικές εγγυήσεις οι υπό τις οποίες είναι ανεκτή και επιτρεπτή η περιστολή του ατομικού δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας και συγκεκριμένα χάριν της εθνικής ασφάλειας. Αναφορικά με την καθ' ημάς έννομη τάξη θα γίνει διεξοδική ανάλυση στην κατοχύρωση του δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας στο Σύνταγμα και των εγγυήσεων άρσης αυτού όπως διατυπώνονται στον ν. 2225/1994, ασκώντας κριτική στο πλαίσιο από νομικής σκοπιάς στην τροποποίηση που επέφερε το άρθρο 87 του Ν. 4790/2021. Θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε την αόριστη νομική έννοια της εθνικής ασφάλειας χάριν της οποίας περιορίζονται κατά καιρούς ατομικά δικαιώματα, αλλά στην παρούσα θα μας απασχολήσει αυτό του απορρήτου της επικοινωνίας. Δε θα μπορούσε να μη γίνει στο πλαίσιο της εργασίας ξεχωριστή και ιδιαίτερη αναφορά στις περιπτώσεις των πρόσφατων τηλεφωνικών υποκλοπών που έλαβαν χώρα και έκρουσαν με τον πιο ηχηρό τρόπο το κώδωνα της επιτακτικής ανάγκης αλλαγής και εκσυγχρονισμού του πλαισίου άρσης απορρήτου στην Ελλάδα.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το απόρρητο της επικοινωνίας προστατεύεται στο άρθρο 19 του Ελληνικού Συντάγματος με πληρότητα. Αλλά η πραγματικότητα είναι τελείως διαφορετική όσον αφορά την άσκηση του δικαιώματος. Ο πυρήνας του αποδεικνύεται κούφιος απέναντι στην απειλή άρσης της προστασίας για λόγους εθνικής ασφάλειας. Η μελέτη αναλύει τα δεδομένα του προβλήματος και τις παθογένειες του συστήματος προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας όταν συγκρούεται με την εθνική ασφάλεια. Τα κενά και οι αδυναμίες αφορούν σε μεγάλο βαθμό την αποδυνάμωση της Ανεξάρτητης Αρχής, η οποία κατά το Σύνταγμα είναι επιφορτισμένη με τη συστημική προστασία του δικαιώματος. Εντέλει, το ελληνικό σύστημα χρήζει επειγόντως βελτίωσης, επειδή είναι πολύ αμφίβολο αν ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Ο ρόλος των οργανώσεων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και γενικότερα της κοινωνίας των πολιτών για την πρωτοβουλία αντιμετώπισης της κατάστασης αυτής είναι κρίσιμος.

Η δημόσια ασφάλεια ανέκαθεν αποτελούσε δημόσιο αγαθό και μάλιστα ένα από τα συστατικά της δημόσιας τάξης, η οποία περιλαμβάνει τόσο την ασφάλεια προσώπων και αγαθών όσο και την κρατική ασφάλεια. Από την άλλη πλευρά δεδομένου ότι το κράτος είναι πάντα πηγή διακινδύνευσης για τις ελευθερίες, η ασφάλεια του προσώπου έναντι των κρατικών διώξεων παραμένει, ως θεμελιώδες συνταγματικό δικαίωμα, βασική κατάκτηση του νομικού μας πολιτισμού.¹ Ο πολλαπλασιασμός, όμως, των κινδύνων στις μετανεωτερικές κοινωνίες, « κοινωνίες της διακινδύνευσης» για μερικούς² μεταβάλλει ουσιαστικά τους όρους της συζήτησης θέτοντας στο επίκεντρο την προστασία του ανθρώπου από κινδύνους μη κρατικής προέλευσης και ιδίως μετά την 11 Σεπτεμβρίου, την πραγματική αφετηρία του 21ου αιώνα, την προστασία από την τρομοκρατία και εν γένει την

¹ Γ. Κατρούγκαλος, Δικηγόρος, Επίκουρος Καθηγητής ΔΠΘ, *Ελευθερία και Ασφάλεια στην «Κοινωνία της Διακινδύνευσης» Το παράδειγμα των παρακολουθήσεων*, 2006, Νομικό Βήμα, τόμος 54

² Δ. Δημούλη, « Κοινωνία της διακινδύνευσης», *Συνταγματικά δικαιώματα και πολιτική*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001

εγκληματικότητα³. Ένα σημαντικό ποσοστό της θεωρίας αρνείται την ύπαρξη ενός υποκειμενικού δικαιώματος στην ασφάλεια για να εμποδίσει την ανάπτυξη ενός πανοπτικού Λεβιάθαν που, υπό την πρόφαση της κατοχύρωσης της ασφάλειας και την πάταξη της τρομοκρατίας, θα περιορίζει δραστικά τις ελευθερίες. Το βασικό επιχείρημα της τάσης αυτής είναι ότι ένα παρόμοιο δικαίωμα στην ασφάλεια εύκολα θα μετατραπεί σε υπερδικαίωμα που θα τείνει, σταθμιζόμενο με τις υπόλοιπες ελευθερίες να τις περιορίσει.⁴ Στο ίδιο πλαίσιο εκφράζεται και η ανησυχία ότι η αναγνώρισή του θα αποτελέσει ένα πρόσθετο, νέο, ειδικό περιορισμό όλων των δικαιωμάτων, πέραν και επιπλέον του γενικού περιορισμού της μη προσβολής των δικαιωμάτων των άλλων (Άρθρο 5 παρ, 1 Συντ)⁵. Η θέση μολονότι κινείται με σαφή γνώμονα υπέρ της ελευθερίας, δεν αντικατοπτρίζει την εξέλιξη του συνταγματικού δικαίου και τη μετάλλαξη των δικαιωμάτων στο σύγχρονο κοινωνικό κράτος, αδυνατώντας εν τέλει να πετύχει το σκοπό της, δηλαδή του Λεβιάθαν.⁶ Η αναγνώριση της ύπαρξης του δικαιώματος, αντιθέτως, ακριβώς επειδή θα οριοθετήσει την περίμετρο εφαρμογής του και τις σχετικές αξιώσεις, μπορεί να αποβεί λυσιτελέστερη για την υπεράσπιση της ελευθερίας⁷. Κάτι τέτοιο θα γίνει προσπάθεια να δειχθεί με την εξέταση ενός επίκαιρου δικαιοπολιτικού προβλήματος των ημερών, των τηλεφωνικών παρακολουθήσεων για λόγους εθνικής ασφάλειας, όπως διαμορφώθηκε το ισχύον νομοθετικό καθεστώς μετά την ψήφιση του άρθρου 87 του Ν.4790/2021⁸

³ Α. Μανιτάκη- Α. Τάκη, Τρομοκρατία και δικαιώματα. Από την ασφάλεια του κράτους στην ασφάλεια δικαίου. Αθήνα 2004

⁴ Ι. Καμτσιδου, Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια: έννοια περιττή ή επικίνδυνη; Εισήγηση σε Ημερίδα του Ομίλου Μάνεση, 2005

⁵ Ο. π Γ. Κατρούγκαλος

⁶ Ο. π Γ. Κατρούγκαλος

⁷ Ο. π Γ. Κατρούγκαλος

⁸ Ο. π Γ. Κατρούγκαλος

2. Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η διατύπωση της διάταξης του άρθρ. 19 του ισχύοντος Συντάγματος είναι ευρύτερη της αντίστοιχης των προηγούμενων Συνταγμάτων, δεδομένου ότι προσέθεσε το επίθετο «ελεύθερα» στο ουσιαστικό « ανταπόκριση» και τη λέξη « επικοινωνία»⁹. Παρόλο ότι οι όροι «ανταπόκριση» και «επικοινωνία» φαίνονται να είναι εννοιολογικά ταυτόσημοι, η προσθήκη εντούτοις του δεύτερου εκφράζει τη βούληση του συντακτικού νομοθέτη να καλύψει κάθε ενδεχόμενο, το οποίο είναι δυνατό αν προκύψει από τη μελλοντική και απρόβλεπτη εξέλιξη του επιπέδου της τεχνολογίας¹⁰. Η προστασία του απορρήτου δεν αφορά μόνο στις επιστολές, αλλά και σε οποιαδήποτε άλλη μορφή επικοινωνίας αρκεί να είναι ιδιωτική και όχι δημόσια¹¹. Έτσι τηλεγραφήματα, ραδιοτηλεγραφήματα, τηλεφωνήματα, τηλετύπο (telex), τηλεομοιοτυπία (fax) και γενικά όλα τα γνωστά σήμερα μέσα τηλεπικοινωνιακής ανταπόκρισης, ενσύρματης ή ασύρματης, όπως π.χ. η κινητή τηλεφωνία και όλοι οι διαπροσωπικοί τύποι επικοινωνίας του internet (ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ομάδες συζήτησης κλπ) τουλάχιστον στις περιπτώσεις χρησιμοποίησης ειδικών κωδικών πρόσβασης σε αυτούς αλλά και όσα μελλοντικά θα ανακαλυφθούν εμπίπτουν στο προστατευτικό πεδίο του απορρήτου της επικοινωνίας¹². Η φύση αυτών των μορφών επικοινωνίας θέτει διάφορα προβλήματα.¹³ Τίθεται επίσης το ζήτημα αφενός μεν αν η διάταξη του άρθρου, 19 του Συντάγματος καλύπτει εκτός από την εμπιστευτική εξ αποστάσεως ανταπόκριση και επικοινωνία και την «ενώπιος ενωπίω» επικοινωνία που διεξάγεται σε συνθήκες εμπιστευτικότητας, αφετέρου δε αν η συνταγματική προστασία του απορρήτου καλύπτει μόνο το περιεχόμενο της επικοινωνίας ή εκτίνεται και στα εξωτερικά

⁹ Τσίρης Π., Η Συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2002

¹⁰ Ο. π. Π. Τσίρης

¹¹ Δαγτόγλου Πρ. Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2012

¹² Υπ' αριθ. 191/96 γνωμοδότηση του Αντεισαγγελέα του Α.Π. Κων/νοθ Βολονάση στα Ποιν. Χρ. ΜΣΤ'.

¹³ Μάνεσης Α. (1978), Συνταγματικά Δικαιώματα, Ατομικές Ελευθερίες, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

στοιχεία της. Η διατύπωση του άρθρου 19 του Συντάγματος επιτρέπει την επέκταση της προστασίας του απορρήτου και στην «ενώπιος ενωπίω» εμπιστευτική επικοινωνία. Πράγματι και υπό το κράτος των προηγούμενων Συνταγμάτων η μονοπώληση των υπηρεσιών ανταπόκρισης και επικοινωνίας από το κράτος επέβαλε την προστασία του απορρήτου μόνο της επικοινωνίας που διεξαγόταν με τη βοήθεια κάποιου μέσου, ενώ η σημερινή τεχνολογική πρόοδος επιβάλλει την προστασία κάθε μορφής εμπιστευτικής επικοινωνίας.¹⁴

3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ

3.1. Ιστορική εξέλιξη του δικαιώματος απορρήτου της επικοινωνίας, από τα πρώιμα ιστορικά χρόνια ως τη Γαλλική Επανάσταση

Το απαραβίαστο του απορρήτου της επικοινωνίας εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ιστορία ως σεβασμός του απορρήτου της έμμεσης επικοινωνίας δηλαδή εκείνης που διεξαγόταν κυρίως με αγγελιοφόρους και με επιστολές¹⁵. Στην ασιατική δεσποτική μοναρχία το απόρρητο της ταχυδρομικής επικοινωνίας ήταν απότοκο της επιβολής και εξουσίας του μονάρχη, διασφαλίζοντας την επικοινωνία του κέντρου εξουσίας με τα περιφερειακά όργανα¹⁶ με σκοπό αφενός την πληροφόρηση όσων ελάμβαναν χώρα στην αχανή επικράτειά της και αφετέρου την διαβίβαση οδηγιών προς τις επαρχίες.¹⁷

Στην αρχαία Ελλάδα στο πρόσωπο του θεού Ερμή συμβολοποιείται και ο σεβασμός του απορρήτου της επικοινωνίας, ο οποίος είχε θρησκευτική και κοινωνική ισχύ και όχι νομικώς δεσμευτική κατά τη σύγχρονη αντίληψη.¹⁸ Η επιθυμία των επικοινωνούντων να μην περιέλθει το περιεχόμενο του μηνύματος σε γνώση τρίτου εκδηλωνόταν με διάφορες τεχνικές κρυπτογράφησης. Ο σεβασμός του απορρήτου

¹⁴ Ο. π. Π. Τσίρης

¹⁵ Ν. Παπαδόπουλος, Προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας, Ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 19 του Συντάγματος, Αθήνα, 2008

¹⁶ Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα κατ' άρθρο ερμηνεία, Κέντρο ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου. Εκδ. Σάκκουλα 2017

¹⁷ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

¹⁸ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

της επικοινωνίας εκδηλώνονταν με δύο παράλληλες εκφάνσεις: από τη μία οι επικοινωνούντες λάμβαναν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να διαφυλάξουν τα μεταξύ του διαμειβόμενα και από την άλλη να μην έλθει σε γνώση τρίτου προσώπου το περιεχόμενο της επικοινωνίας¹⁹. Προς εξυπηρέτηση του τελευταίου σκοπού αναπτύχθηκαν διάφορες τεχνικές κρυπτογράφησης.²⁰ Μια συχνή πρακτική των προ Ομηρικών χρόνων για τη διασφάλιση του απορρήτου της επιστολή ήταν ο «πτυκτός πίναξ»²¹ που αποτελούνταν από δύο μικρές πλάκες επιστρωμένες με κερί, πάνω στις οποίες χαρασσόταν με αιχμηρό εργαλείο το μήνυμα. Αφού είχε συνταχθεί το μήνυμα οι πλάκες έκλειναν (όπως περίπου το σημερινό τάβλι) και σφραγίζονταν, έτσι ώστε το παραμείνει κρυφό το περιεχόμενο στον κομιστή του.²² Την πρώτη ιστορικά μαρτυρία για τον «πτυκτό πίνακα» και τη διαφύλαξη του περιεχομένου, προσφέρει η Ιλιάδα του Ομήρου – ραψωδία Ζ169-180²³- αποτελώντας την αρχαιότερη πληροφορία για το απόρρητο της επικοινωνίας.²⁴

Οι Σπαρτιάτες είχαν αναπτύξει μια άλλη τεχνική για τη διαφύλαξη του απορρήτου της επιστολή που περιελάμβανε τη σκυτάλη και λειτουργούσε ως εξής:²⁵ το μήνυμα γραφόταν σε λεπτή ταινία, η οποία ήταν περιτυλιγμένη σε ράβδο συγκεκριμένων διαστάσεων, με τον παραλήπτη της αποστολής να έχει ίδια ράβδο. Αφού γραφόταν το μήνυμα, η ταινία αποστελλόταν στον παραλήπτη, ο οποίος την περιτύλιξε στη ράβδο και μπορούσε να τη διαβάσει, με αποτέλεσμα να αποκλείεται η ανάγνωση της επιστολής από οποιοδήποτε τρίτο, εφόσον δεν είχε παρόμοια ράβδο.²⁶ Από τον Ηρόδοτο αντλούμε πληροφορίες για δύο χαρακτηριστικές τεχνικές κρυπτογράφησης. Πρώτη είναι αυτή στην οποία ο Ιστιαίος πρώην τύραννος της

¹⁹ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης,

²⁰ Χ. Λάζος, Τηλεπικοινωνίες των αρχαίων Ελλήνων, 1997

²¹ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

²² Ο. π. Χ. Λάζος

²³ Ο Προίτος, ο βασιλιάς του Άργους, επειδή παρασύρθηκε από τη συκοφαντία τη συζύγου του, στέλνει τον Βελλερεφόντη στο βασιλιά της Λυκίας Ιοβάτη, πεθερό του, δίνοντας του να μεταφέρει «πτυκτό πίνακα», ο οποίος περιείχε μήνυμα προς τον παραλήπτη να σκοτώσει τον Βελλερεφόντη.

²⁴ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

²⁵ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

²⁶ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

Μιλήτου και «φιλοξενούμενος» στην αυλή του Δαρείου για λόγους προληπτικής επιτήρησης, ήθελε να ειδοποιήσει τον διάδοχό του στη διοίκηση της Μιλήτου, Αρισταγόρα, να κηρύξει επανάσταση κατά των Περσών. Την άνοιξη του 499 π.Χ. κούρεψε έναν έμπιστο δούλο του και έγραψε στο δέρμα του κεφαλιού του το μήνυμα «Ίστιαῖος Ἀρισταγόρα· Ἴωνίαν ἀπόστησον» (ο Ίστιαῖος προς τον Αρισταγόρα: ξεσήκωσε σε αποστασία την Ιωνία). Στη συνέχεια περίμενε να μεγαλώσουν τα μαλλιά του δούλου και τον έστειλε στον Αρισταγόρα, με την προφορική οδηγία να ζητήσει από τον Αρισταγόρα να τον κουρέψει, για να φανεί το μήνυμα που μεταφέρει.²⁷ Η δεύτερη αφορά τον Δημάρατο ο οποίος όντας εξόριστος στην αυλή του Πέρση βασιλιά Ξέρξη γράφει σε «δελτίον δίπτυχον» κάτω από το επίστρωμα κεριού την απόφαση του Ξέρξη να πολεμήσει του Έλληνες και το στέλνει στη Σπάρτη, πετυχαίνοντας με αυτό τον τρόπο να διαφυλάξει και την επικοινωνία καθαυτή αλλά και το μυστικό του περιεχομένου της.²⁸ Ενδείξεις για τον σεβασμό του απορρήτου της επικοινωνίας μας παρέχει και η δημοκρατική Αθήνα, καθώς για τον Αθηναίο²⁹ ο σεβασμός της ιδιωτικής ζωής των άλλων αποτελούσε στοιχείο πολιτισμού.³⁰ Ενδεικτικό παράδειγμα του σεβασμού των Αθηναίων παρέχει η μαρτυρία σύμφωνα με την οποία όταν περιήλθαν στην κατοχή του αθηναϊκού δήμου επιστολές του Μακεδόνα βασιλιά Φιλίππου με παραλήπτρια την Ολυμπιάδα, οι Αθηναίοι σεβόμενοι το απόρρητό τους τις έστειλαν στην Ολυμπιάδα στην οποία και απευθύνονταν.³¹

²⁷ Χ. Βάρβογλης, Η επιστήμη των μυστικών, ΤΟ ΒΗΜΑ, 15-01-2015, <https://www.tovima.gr/2012/01/13/science/i-epistimi-twn-mystikwn/>

²⁸ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

²⁹ Το ζήτημα εάν ήταν κατοχυρωμένα αμυντικά δικαιώματα στην Αρχαία Ελλάδα αποτέλεσε αντικείμενο αμφισβητήσεων. Κλασικοί λιμπεραλιστές του ανθρώπου όπως ο Benjamin Constant και ο Foustel de Coulanges αρνούνται την ύπαρξη δικαιωμάτων του ανθρώπου στην ελληνική αρχαιότητα, αγνοώντας με τρόπο επιπόλαιο ότι οι τεχνικές προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν μπορεί να είναι οι ίδιες στο καθεστώς της άμεσης δημοκρατίας των Αθηναίων και στο λιμπεραλιστικό ατομικιστικό κράτος του 19ου αιώνα, Κ. Μανριάς, Το συνταγματικό δικαίωμα ιδιωτικού βίου (1982)

³⁰ Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Περικλή στον «Επιτάφιο»: “ Ελευθέρως δε τα τε προς το κοινόν πολιτεύομεν και ες την προς αλλήλους των καθ’ ημέραν επιτηδευμάτων υποψία, ου δι’ οργής τον πέλας, ει καθ’ ηδονήν τι δρα έχοντες, ουδέ αζημίους μεν, λυπηράς δε τη όψει αχθηδόνας προστιθέμενοι. Ανεπαχθώς δε τα ίδια προσομιλούντες...” Ν. Παπαδόπουλος, Προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας, Ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 19 του Συντάγματος, Αθήνα, 2008

³¹ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

Κατά την εποχή του ρωμαϊκού imperium, οργανώθηκαν και αναπτύχθηκαν ταχυδρομικές υπηρεσίες οι οποίες στόχευαν στη διαβίβαση κρατικών απορρητών οι οποίες σε σπάνιες περιπτώσεις χρησιμοποιούνταν από ιδιώτη ο οποίος εφοδιαζόταν με άδεια (action libera) από τον αυτοκράτορα.³²

Αξιοσημείωτη και πρόγονος των σημερινών μεθόδων κρυπτογράφησης είναι και εκείνη που επινοήθηκε από τον Ιούλιο Καίσαρα. Ο Καίσαρας αντικαθιστούσε κάθε γράμμα του μηνύματος με κάποιο επόμενο, συνήθως το τρίτο κατά σειρά. Έτσι, για παράδειγμα, το όνομά του θα γραφόταν ως «Μσψνμσφ Νδμφδυδφ». Η μέθοδος της αντικατάστασης είναι ευαίσθητη στη στατιστική ανάλυση του κρυπτογραφημένου μηνύματος, όπως πρώτος ανακάλυψε ο άραβας μαθηματικός Αλ Κιντί τον 9ο αιώνα μ.Χ. Για παράδειγμα, από το κρυπτογραφημένο όνομα του Καίσαρα είναι εύκολο να φανταστεί κανείς ότι το «φ» αντιστοιχεί στο τελικό «ς» και ότι το «δ» αντιστοιχεί στο «α», το γράμμα με τη μεγαλύτερη συχνότητα στις περισσότερες γλώσσες.³³

Μετά την κατάρρευση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας οι κρατικές ταχυδρομικές υπηρεσίες που ιδρύονταν κατά το Μεσαίωνα αποσκοπούσαν στην εξυπηρέτηση αποκλειστικά του μονάρχη.³⁴ Παράλληλα η ανάγκη εξυπηρέτησης της ταχυδρομικής επικοινωνίας των ιδιωτών επέφερε τη σύσταση ιδιωτικών επιχειρήσεων, στις οποίες οι κατά τόπο ηγεμόνες παραχωρούσαν ειδικά προνόμια με αποτέλεσμα να ενδυθούν με μονοπωλιακό χαρακτήρα.³⁵ Οι μονάρχες αντιλαμβανόμενοι τα μεγάλα κέρδη που αποκόμιζαν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις, θέσπισαν από τον 16^ο και 17^ο αιώνα κρατικές ταχυδρομικές μονοπωλιακές υπηρεσίες προς εξυπηρέτηση των ιδιωτών³⁶. Κατά τον Μεσαίωνα η παραβίαση του επικοινωνιακού απορρητού από ιδιώτες στοιχειοθετούσε το λεγόμενο “*crimen falsi*”³⁷ ωστόσο αυτό δεν τύγχανε εφαρμογής όταν παραβιαζόταν το απόρρητο των ιδιωτών από την κρατική εξουσία. Η οργάνωση

³² Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

³³ Ο. π. Χ. Βάρβογλης

³⁴ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

³⁵ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

³⁶ Δ. Γκίνης, Περί ταχυδρομικής συγκοινωνίας

³⁷ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

των κρατικών και ιδιωτικών ταχυδρομείων παράλληλα με την παροχή των υπηρεσιών τους στο ευρύ κοινό συνοδεύτηκε και με συστηματική παραβίαση του επιστολικού απορρήτου από την κρατική εξουσία.³⁸ Η παραβίαση αυτή είχε αναχθεί σε αναγνωρισμένη αυθαιρεσία και παρατηρούνταν η οξύμωρη πρακτική της τιμωρίας των ιδιωτών από τους ηγεμόνες όταν οι πρώτοι παραβίαζαν το επικοινωνιακό απόρρητο ενώ η οι δεύτεροι επιφύλασσαν για τον εαυτό τους το προνόμιο να παραβιάζουν το περιεχόμενο των επιστολών για να βεβαιωθούν ότι δεν αυτό δεν έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια του κράτους ή του προσώπου τους.³⁹

Στη Γαλλία ιδρύθηκε κρατική ταχυδρομική υπηρεσία το 1964 και σχεδόν παράλληλα με αυτή τα «μαύρα συμβούλια» « *Cabinet noirs*»⁴⁰, τα οποία είχαν ως αποστολή τη συστηματική παραβίαση του απορρήτου των επιστολών (λέγεται ότι η ανάγνωση των επιστολών των υπηκόων γινόταν προς τέρψη της ανίας του μονάρχη)⁴¹ και στην Αγγλία η σύσταση κρατικής ταχυδρομικής υπηρεσίας κατά την εποχή του Κρόμγουελ υπαγόρευσε η επιθυμία αφενός να επωφεληθεί το εμπόριο, αφετέρου να διευκολυνθεί η καταστολή των συνομωσιών κατά του πολιτεύματος μέσω της παραβίασεως του απορρήτου των επιστολών.⁴²

³⁸ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

³⁹ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁴⁰ N. Kent., (2019). *The Secret World: A History of Intelligence. The RUSI Journal*, 164(1), 86–93., Στη Γαλλία, το *cabinet noir* (γαλλικά σημαίνει «μαύρο δωμάτιο», γνωστό και ως «σκοτεινός θάλαμος» ή «μαύρος θάλαμος») ήταν ένα κυβερνητικό γραφείο συλλογής πληροφοριών, συνήθως εντός μιας ταχυδρομικής υπηρεσίας, όπου άνοιγε αλληλογραφία μεταξύ προσώπων ή οντοτήτων και διαβαστούν από κυβερνητικούς αξιωματούχους πριν προωθηθούν στον προορισμό τους. Ωστόσο, αυτό έπρεπε να γίνει με κάποια επιδεξιότητα, καθώς θεωρούνταν ανεπιθύμητο εάν το γνώριζαν οι υποκείμενοι της πρακτικής και «να μην διακόψει ο μαύρος θάλαμος την ομαλή λειτουργία της ταχυδρομικής υπηρεσίας» και χρησιμοποιήθηκε συχνά από τους υπουργούς του Λουδοβίκου XIII και Louis XIV, αλλά μέχρι τη βασιλεία του Λουδοβίκου XV δημιουργήθηκε ένα ξεχωριστό γραφείο για το σκοπό αυτό. Αυτό ονομαζόταν *cabinet du secret des postes*, ή πιο δημοφιλή *cabinet noir*. Αν και αποκηρύχθηκε κατά την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης, χρησιμοποιήθηκε τόσο από τους επαναστάτες ηγέτες όσο και από τον Ναπολέοντα.

⁴¹ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁴² Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

3.2 Η διαμόρφωση του απορρήτου των επιστολών ως ατομικού δικαιώματος στα τέλη του 18ου αιώνα.

Σε προγενέστερο χρόνο της Γαλλικής επανάστασης του 1789 τα γαλλικά δικαστήρια συνομολόγησαν ότι «τα πάντα συνηγορούν ώστε η μυστική ανταπόκριση των πολιτών να καταταχθεί μεταξύ εκείνων των ιερών και οσίων μπροστά στα όποια τα δικαστήρια και οι πολίτες οφείλουν να κλείνουν τα μάτια τους»⁴³. Με το ξέσπασμα Γαλλικής επανάστασης διαμορφώθηκε δριμύς πολιτικός λόγος ο οποίος στρεφόταν κατά της παραβίασης του απορρήτου των επιστολών στο πλαίσιο των συνεδριάσεων της Γαλλικής Εθνοσυνέλευσης ο οποίος οδήγησε στο ψήφισμα της 17ης Αυγούστου 1789 με το οποίο η Γαλλική εθνοσυνέλευση επανέλαβε τη διακήρυξη ότι το απόρρητο των επιστολών είναι απαραβίαστο.⁴⁴ Ωστόσο ειδικό δικαίωμα σχετικά με το απόρρητο των επιστολών δεν συμπεριλήφθηκε στη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του Πολίτη της 26ης Οκτωβρίου 1789⁴⁵, αλλά κατατασσόταν το ευρύτερο δικαίωμά του άρθρου 11 της Διακήρυξης που ανέφερε ότι «η ελεύθερη επικοινωνία των σκέψεων και των απόψεων είναι από τα πολυτιμότερα δικαιώματα του ανθρώπου»⁴⁶.

Εκείνη την περίοδο και συγκεκριμένα το έτος 1791 θεσπίστηκε και η Τέταρτη Τροποποίηση του συντάγματος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής στο πεδίο προστασίας της οποίας υπάγεται και το απόρρητο των επιστολών ως «απόρρητο εγγράφων»⁴⁷. Η ιστορική επιτακτική ανάγκη θέσπισης της Τετάρτης τροποποιήσεως ελλοχεύει στις αντιδράσεις των κατοίκων της Αμερικής προς την πρακτική της Μ. Βρετανίας θέτει σε εφαρμογή μέτρα εκτεταμένου ελέγχου και παραβιάσεων των

⁴³ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁴⁴ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁴⁵ Τζ. Ηλιοπούλου- Γ. Στράγγα Η Γαλλική διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη.

⁴⁶ Ο. π. Τζ. Ηλιοπούλου- Γ. Στράγγα

⁴⁷ «Το δικαίωμα της προσωπικής ασφάλειας των πολιτών, το άσυλο της κατοικίας τους, το απόρρητο των εγγράφων και προσωπικών ειδών του εναντίον κάθε χωρίς λόγο έρευνας και κατάσχεσης είναι απαραβίαστα, δεν εκδίδεται δε σχετικό ένταλμα παρά για προφανή αιτία που στηρίζεται σε όρκο ή βεβαίωση και περιγράφει ειδικά τον τρόπο της έρευνας και τα πρόσωπα που συλληφθούν ή τα πράγματα που θα κατασχεθούν» Κ. Μαυριάς- Α. Παντελής: Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα

ιδιωτικών απορρήτων στοχεύοντας στην καταστολή του λαθρεμπορίου και την προάσπιση του μονοπωλιακών και ολιγοπωλιακών συμφερόντων ορισμένων προνομιούχων βρετανικών εμπορικών εταιριών.⁴⁸ Η προστασία του απορρήτου των επιστολών λαμβάνει τη μορφή συνιστώσας της αρχής της «ιδιωτικής σφαιράς» στις ΗΠΑ ενώ στη Γαλλία⁴⁹ και στην ηπειρωτική Ευρώπη εμπίπτει στην προστασία του δικαιώματος επικοινωνίας και έκφρασης⁵⁰

Από τη Γαλλική Επανάσταση και στο διάστημα μετά αυτής που ακολούθησε το απόρρητο της επικοινωνίας ξεκινά να κατοχυρώνεται στα εθνικά Συντάγματα και στα διεθνή κείμενα, για να εδραιωθεί στις σύγχρονες εθνικές συνταγματικές τάξεις και στη διεθνή κοινότητα.⁵¹

3.3. Οι τέσσερις γενεές συνταγματικών διατάξεων προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας

Πρωτοπόρο στη κατοχύρωση ρητή διάταξη για την προστασία του απορρήτου των επιστολών ήταν το Βελγικό Σύνταγμα του 1831 ενώ ακολούθησαν και άλλα εθνικά συντάγματα περιείχαν διατάξεις που κατοχύρωναν την προστασία του απορρήτου μόνο των επιστολών όπως το πορτογαλικό Σύνταγμα (Άρθρο 145 παρ 25) το Σύνταγμα του Λουξεμβούργου (άρθρο 280 το Σύνταγμα της Πρωσίας (άρθρο 33) το

⁴⁸ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁴⁹ Η ύφεση του επαναστατικού φιλελευθερισμού στη Γαλλία κατά τα επόμενα χρόνια συμπορεύτηκε από την περιστολή της προστασίας του επιστολικού απορρήτου. Η διοίκηση εξουσιοδοτήθηκε να παραβιάζει τις ανταποκρίσεις των «εμικρέδων» (διάταγμα 9-03-1793) όλες τις ανταποκρίσεις με το εξωτερικό κλπ. Ο Βοναπάρτης θεσμοθέτησε το «Γραφείο Επιθεώρησης» (Bureau de Revision) που είχε αρμοδιότητες αντίστοιχες με το «Μαύρο Συμβούλιο». Με νόμους θεσπίζονται οι περιορισμοί για «την ασφάλεια του Κράτους» και επιτρέπονταν η κατάσχεση και η παραβίαση επιστολών που απευθύνονταν σε «εμικρέδες» και των επιστολών με το εξωτερικό. Η Παλινόρθωση Της Μοναρχίας ανασυνέστησε τα «Μαύρα Συμβούλια». Σε όλα τα κράτη της Ευρώπης ο έλεγχος των επιστολών θεωρούνταν από τις κυβερνήσεις το πιο χρήσιμο μέσο για να χειραγωγούν τους υπηκόους τους. Στις 4-09-1822 η Αυστρία σύναψε με το δουκάτο της Τοσκάνης μία ταχυδρομική σύμβαση, με βάση την οποία η Τοσκάνη δεσμευόταν να παραδίδει στα Αυστριακά Αυτοκρατορικά Ταχυδρομεία όλες τις επιστολές που «καταρτίζονταν» στην επικράτεια της καθώς και εκείνες που διαβιβάζονταν από το έδαφος της προς όλο τον κόσμο εκτός από τις επιστολές προς τη νότια Γαλλία. Τα μέτρα συνολικού ελέγχου του απορρήτου των επιστολών αξιολογήθηκαν (όπως προκύπτει από την αλληλογραφία του αυστριακού καγκελάριου Μέτερνιχ) ως επαρκή να καταστείλουν τις επαναστάσεις των ιταλικών πόλεων κατά της Αυστρίας. Ν. Παπαδόπουλος, Προστασία του Απορρήτου των Επικοινωνιών

⁵⁰ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁵¹ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης,

Σύνταγμα της Βραζιλίας (άρθρο 179 αρ. XXVII)⁵². Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η εφεύρεση νέων μέσων επικοινωνίας για την κάλυψη των αναγκών της νεότερης κοινωνίας οδήγησε στη θέσπιση νέων συνταγματικών διατάξεων οι οποίες άμβλυναν την παραδοσιακή προστασία του απορρήτου των επιστολών προβλέποντας ρητά στην προστασία του απορρήτου και των τηλεγραφημάτων και στη συνέχεια του απορρήτου και των τηλεφωνημάτων.⁵³

Κατά την περίοδο του 19ο αιώνα και μέχρι το μεσοπόλεμο τα εθνικά συντάγματα παρέχουν προστασία στο απόρρητο συγκεκριμένων μέσων επικοινωνίας, ενώ συγκροτείται παράλληλα η «πρώτη γενιά» διατάξεων προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας ⁵⁴ που περιλαμβάνει το απόρρητο των επιστολών, των τηλεγραφημάτων και των τηλεφωνημάτων.⁵⁵ Από τις αρχές της δεκαετίας του 1930 και οπωσδήποτε μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι συνεχώς εξελισσόμενες μορφές επικοινωνίας το απόρρητο των οποίων πρέπει να προστατευθεί αναδεικνύει ότι η μέχρι πρότινος μέθοδος απαρίθμησης δεν εξυπηρετεί.⁵⁶ Καθίσταται αντιληπτό ότι η προστασία πρέπει να περιλαμβάνει το απόρρητο της ανταπόκρισης με κάθε τρόπο και ως αποτέλεσμα συγκροτείται η «δεύτερη γενιά» διατάξεων προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών το χαρακτηριστικό των οποίων έγκειται στην προστασία του απόρρητο κάθε μορφής έμμεσης επικοινωνίας και ανταπόκρισης⁵⁷.

Μεταπολεμικά και ιδίως από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 γίνεται κατανοητό ότι το απόρρητο είναι ευάλωτο έναντι των σύγχρονων μέσων και μεθόδων παρακολούθησης. Το σκάνδαλο «Watergate» ανέδειξε την κορυφή του παγόβουνου αναφορικά με τους κινδύνους που επιφυλάσσει η σύγχρονη τεχνολογία για την απόρρητη επικοινωνία⁵⁸. Ενώ τα προηγούμενα χρόνια η θεώρηση του δικαιώματος

⁵² Θ. Φλογαίτης, Εγχειρίδιον Συνταγματικού Δικαίου

⁵³ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁵⁴ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁵⁵ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁵⁶ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁵⁷ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁵⁸ Η πολυθρόνητη υπόθεση Watergate είναι ένα πλέγμα επιμέρους και συνδεδεμένων μεταξύ τους παρανομιών (σκανδάλων), των οποίων η αποκάλυψη επέφερε τις ποινικές καταδίκες πολλών κρατικών αξιωματούχων στις ΗΠΑ και τελικώς εξανάγκασε σε παραίτηση τον ίδιο τον Πρόεδρο των

απορρήτου της άμεσης επικοινωνίας είχε μικρή πρακτική αξία, η ρητή συνταγματική κατοχύρωση του κατέστη ιδιαίτερα επιτακτική στη σύγχρονη εποχή. Οι νέες συνταγματικές ρυθμίσεις που αφορούν το απόρρητο της επικοινωνίας εγκαταλείπουν τις περιοριστικές διατυπώσεις και διευρύνουν το πεδίο προστασίας του, συμπεριλαμβάνοντας πια, το απόρρητο κάθε είδους επικοινωνίας αποτελώντας την «τρίτη γενιά» διατάξεων⁵⁹. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και στο εξής ιδίως στα αναθεωρημένα συντάγματα χώρων Λατινικής Αμερικής εμφανίζονται νέες διατάξεις στις οποίες η διακήρυξη προστασίας του απορρήτου κάθε μορφής επικοινωνίας συνοδεύεται από τις κατάλληλες θεσμικές εγγυήσεις για τη διαφύλαξη του, καθώς επίσης από ειδικές ρυθμίσεις με τις οποίες τίθενται όρια στην επιβολή περιορισμών του.⁶⁰ Πρόκειται για τις διατάξεις «τέταρτης γενιάς» όπως το άρθρο 24 του Συντάγματος της Κόστα Ρίκα, το άρθρο 16 του Συντάγματος του Μεξικού, του άρθρου 24 του Συντάγματος της Γουατεμάλα αλλά και το αναθεωρημένο άρθρο 19 του συντάγματος της Ελλάδας 2001.

4. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

4.1. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Το 1950, τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης⁶¹ προχώρησαν στη σύναψη της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και με τη θέσπιση κοινών κανόνων για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς και θεμελιωδών δικαιωμάτων, έθεσαν ως στόχο την επίτευξη

ΗΠΑ Ρίτσαρντ Νίξον. Η αρχή του νήματος ήταν η ηλεκτρονική παγίδευση του κτιρίου «Watergate», όπου στεγαζόταν το αρχηγείο της «Δημοκρατικής Εθνικής Επιτροπής» (Democratic National Committee), δηλαδή οι εκλογικοί αντίπαλοι του Κόμματος των Ρεπουμπλικάνων και του Ρ. Νίξον από πράκτορες του Ομοσπονδιακού Γραφείου Έρευνας (FBI) και της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (CIA), C. Bernstein- B. Woodward: All the President's Men (1974)

⁵⁹ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁶⁰ Ο. π. Ν. Παπαδόπουλος

⁶¹ Το Συμβούλιο της Ευρώπης ιδρύθηκε το 1949 με σκοπό τη διευκόλυνση της συνεργασίας μεταξύ των μελών του.

«μεγαλύτερης ενότητας μεταξύ των μελών του»⁶². Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και αν η επεξεργασία και η σχετική προστασία των δεδομένων δεν αποτελούσε θέμα επικαιρότητας τη δεκαετία του 1950, είχε ήδη αναγνωριστεί ως θεμελιώδες δικαίωμα και έκτοτε προστατεύεται από το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ). Η διάταξη αυτή καθιερώνει το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, προβλέποντας στην πρώτη παράγραφο ότι «Καθένας έχει το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του»⁶³. Τη διάταξη αυτή επικαλείται το ΕΔΔΑ στις υποθέσεις που αφορούν την προστασία των δεδομένων⁶⁴, έχοντας διαμορφώσει κατά τον τρόπο αυτό, ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο προστασίας τους⁶⁵. Ακόμα κι αν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν προστατεύονται ρητά από το άρθρο αυτό, το ΕΔΔΑ έχει ρητά δηλώσει ότι «η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» είναι « θεμελιώδους σημασία» για την απόλαυση από ένα φυσικό πρόσωπο του δικαιώματος σεβασμού ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής⁶⁶. Επιπλέον, έχει τονίσει ότι είναι ζωτικής σημασίας να προσδιορισθεί ποιο είδος δεδομένων θα πρέπει να αποθηκεύονται και για ποιους σκοπούς τα δεδομένα θα πρέπει να χρησιμοποιούνται αργότερα (αρχή του περιορισμού του σκοπού).⁶⁷

⁶² Προοίμιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

⁶³ Ο. π. Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

⁶⁴ ΕΔΔΑ Malone κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Τμήμα), Αριθμ. 8691/79, 26.04.1985, Leander κατά Σουηδίας, (Τμήμα) Αριθμ. 9284/81, 26.03.1987, σκέψη 55, Weber και Saravia κατά Γερμανίας (Τρίτο Τμήμα) Αριθ. 54934/00, 29.06.2006, C.G. κ.α. κατά Βουλγαρίας (Πέμπτο Τμήμα), Αριθ. 1365/07, 24-04-08, Marper κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως) Αριθ. 30562/04 και 30566/04, 04.12.2008

⁶⁵ Β. Τζώρτζη, Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας & Δικαιοσύνης, Νομική βιβλιοθήκης.

⁶⁶ ΕΔΔΑ, Biriuk κατά Λιθουανίας (Δεύτερο Τμήμα) Αριθμ. 23373/03, 25.11.2008, σκέψη 39, I κατά Φινλανδίας, (Τέταρτο Τμήμα) Αριθμ. 20511/03, 17-07-2008, σκέψη 38, Marper κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως) Αριθ. 30562/04 και 30566/04, 04-12-2008 σκέψη 103, C.C. κατά Ισπανίας (Τρίτο Τμήμα), Αριθ 1425/06, 06-10-2009, σκέψη 31.

⁶⁷ ΕΔΔΑ Rotaru κατά Ρουμανίας (Τμήμα μείζονος συνθέσεως) Αριθ. 2834195, 04-05-2000, σκέψη 57, Weber και Saravia κατά Γερμανίας (Τρίτο Τμήμα) Αριθ. 54934/00, 29-06-2006, σκέψη 116.

4.2. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

του ΟΗΕ της 10 Δεκεμβρίου 1948, παρότι δεν έχει άμεση νομική δεσμευτικότητα, είναι εύλογο να υποστηριχθεί ότι εκφράζει γενικά παραδεδεγμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου, που αποτελούν – κατά το άρθρο 28 παρ. Σ- αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν κάθε αντίθετης διάταξης νόμου. Στο σχετικό με το δικαίωμα του ιδιωτικού βίου άρθρο 12 διακηρύσσεται: «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένεια, την κατοικία, ή την αλληλογραφία του... Καθένας έχει το δικαίωμα να τον προστατεύουν οι νόμοι από επεμβάσεις και προσβολές αυτού του είδους». Η διάταξη δεν καθιερώνει μόνο δικαίωμα στον καθένα να ζητήσει έννομη προστασία για κάθε αυθαίρετη επέμβαση στο δικαίωμα του ιδιωτικού του βίου, αλλά παρέχει και κατευθυντήρια γραμμή για την από κάθε κράτος θέσπιση νομικών διατάξεων που προστατεύουν το δικαίωμα του ιδιωτικού βίου. Τα δικαιώματα αυτά εξασφαλίζει και το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων, στα σχετικά με το ζήτημα άρθρα, με τα οποία ο άνθρωπος δε θα μπορούσε να ζήσει και συγκεκριμένα το άρθρο 16 (δικαίωμα στην προσωπικότητα) το άρθρο 23 (δικαίωμα στην οικογένεια) και ιδίως το άρθρο 17 (δικαίωμα στον ιδιωτικό βίο⁶⁸. Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η πρόβλεψη αποτελεσματικών ένδικων μέσων, είναι καθοριστική για τη συμμόρφωση με το κράτος δικαίου.⁶⁹ Όσον αφορά τη μεταγενέστερη κοινοποίηση στα άτομα που υπόκεινται σε μέτρα επιτήρησης, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έχει δηλώσει ότι το ζήτημα αυτό συνδέεται στενά με την αποτελεσματικότητα των ενδίκων μέσων ενώπιον των δικαστηρίων και, επομένως, με την ύπαρξη αποτελεσματικών διασφαλίσεων κατά της κατάχρησης των αρμοδιοτήτων παρακολούθησης.⁷⁰ Ιδιαίτερης σημασίας είναι οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ σε υποθέσεις που αφορούν τη συλλογή δεδομένων σε κυβερνητικές βάσεις δεδομένων και την εφαρμογή μέτρων επιτήρησης στο πλαίσιο του άρθρου 8 τη ΕΣΔΑ.

⁶⁸ Ι. Καράκωστας, Δίκαιο & Internet, Νομικά ζητήματα του Διαδικτύου, 3η έκδοση, Δίκαιο & οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2009

⁶⁹ ΕΔΔΑ Rotaru κατά Ρουμανίας (Τμήμα μείζονος συνθέσεως) Αριθ. 2834195, 04-05-2000, σκέψη 55-63, ΕΔΔΑ, Segerstedt- Wiberg κ. ά. Κατά Σουηδίας (Δεύτερο τμήμα), αριθ. 62332/00, 06-06-2006, σκέψη 121.

⁷⁰ ΕΔΔΑ, Weber και Saravia κατά Γερμανίας (Τρίτο Τμήμα) Αριθ. 54934/00, 29-06-2006, σκέψη 135.

Η νομολογία αυτή καταδεικνύει σαφώς ότι η ανταλλαγή δεδομένων στον ΧΕΑΔ αναμφίβολα παραβιάζει το άρθρο 8 ΕΣΔΑ.⁷¹ Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ, έχει κρίνει ότι η συλλογή δεδομένων και η διατήρησή τους από την κυβέρνηση, καθώς και η διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μεταξύ των αρχών, παρεμβαίνει στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, όπως προστατεύεται από το άρθρο 8 ΕΣΔΑ.⁷²

4.3. Η Σύμβαση 108⁷³

Με την πάροδο των ετών η τεχνολογική πρόοδος κατέστησε δυνατή την εύκολη ανταλλαγή τεράστιου αριθμού δεδομένων. Έτσι, η προστασία των δεδομένων έγινε ζήτημα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος και συζήτησης. Το Συμβούλιο της Ευρώπης αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα για την ανάπτυξη των αρχών προστασίας των δεδομένων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.⁷⁴ Το 1981, τα μέλη του θέσπισαν την πρώτη ευρωπαϊκή πράξη που αποσκοπεί στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Πρόκειται για τη Σύμβαση 108 του Συμβουλίου της Ευρώπης της 28ης Ιανουαρίου 1981 περί προστασίας των προσώπων έναντι της αυτοματοποιημένης επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που μοιάζει με «συνεπή περαιτέρω ανάπτυξη του άρθρου 8 ΕΣΔΑ» (εφεξής Σύμβαση 108)⁷⁵. Η Σύμβαση 108 παρέχει νομικά δεσμευτική απαρίθμηση των αρχών προστασίας των δεδομένων. Συγκεκριμένα, οι διατάξεις της αφορούν την ποιότητα των δεδομένων, συμπεριλαμβανομένου ενός εύρους αρχών που εκτείνονται από τη δίκαιη και νόμιμη συλλογή μέχρι τον περιορισμό του σκοπού για την επαρκή, σχετική και όχι υπερβολική συλλογή (άρθρο. 5) ειδικές κατηγορίες δεδομένων (άρθρο 6), την ασφάλεια των δεδομένων (άρθρο 7) και τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων (άρθρο 8).⁷⁶ Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 5, η Σύμβαση 108 έχει καθιερώσει πέντε βασικές αρχές που πρέπει να τηρούνται όταν τα δεδομένα

⁷¹ Ο. π. Β. Τζώρτζη

⁷² ΕΔΔΑ, Amann κατά Ελβετίας (Τμήμα μείζονος συνθέσεως), Αριθ. 27798/95, 16-02-2000, σκέψη 65-67.

⁷³ Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων

⁷⁴ Ο. π. Β. Τζώρτζη

⁷⁵ Ο. π. Σύμβαση 108.

⁷⁶ Ο. π. Β. Τζώρτζη

προσωπικού χαρακτήρα υποβάλλονται σε επεξεργασία: πρώτον, η επεξεργασία πρέπει να είναι « δίκαιη και νόμιμη». Δεύτερον, τα δεδομένα μπορούν να συλλέγονται μόνο για «συγκεκριμένους και νόμιμους σκοπούς και να μη χρησιμοποιούνται κατά τρόπο ασυμβίβαστο με τους σκοπούς αυτούς». Τρίτον, τα δεδομένα πρέπει να είναι « κατάλληλα, συναφή και όχι υπερβολικά σε σχέση με τους σκοπούς για τους οποίους αποθηκεύονται». Τέταρτον, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, που υποβάλλονται σε αυτόματη επεξεργασία, πρέπει να είναι « ακριβή και ενημερωμένα» και τέλος, τα δεδομένα που συλλέγονται « δεν μπορούν πλέον να αποθηκεύονται για περισσότερο από ό,τι απαιτείται για το σκοπό για τον οποίο τα εν λόγω δεδομένα αποθηκεύονται». ⁷⁷

Ωστόσο, οι εγγυήσεις της για την προστασία των δεδομένων θα μπορούσαν να υποβληθούν σε νόμιμες εξαιρέσεις όταν αυτό προβλέπεται από το δίκαιο του Συμβαλλόμενου Μέρους και αποτελούν « ένα αναγκαίο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία προς το συμφέρον: α) της προστασίας της ασφάλειας του κράτους, της δημόσιας ασφάλειας των, των νομισματικών συμφερόντων του κράτους ή της καταστολής των ποινικών αδικημάτων». ⁷⁸ Περαιτέρω, η Σύμβαση έχει συνταχθεί προτού οι νέες τεχνολογίες πληροφοριών, όπως η εξόρυξη δεδομένων και η κατάρτιση προφίλ, να καταστούν διαθέσιμες και να χρησιμοποιηθούν στη σημερινή τους μαζική κλίμακα. ⁷⁹

4.4 Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΧΘΔΕΕ)

Τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη αναγνωρίζουν τον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ως στενά συνδεδεμένα, αλλά ξεχωριστά, θεμελιώδη δικαιώματα⁸⁰. Πριν από τη διακήρυξη του Χάρτη το 2000, το

⁷⁷ Ο. π. Β. Τζώρτζη.

⁷⁸ Άρθρο 9 Σύμβασης 108. Η γλωσσική διατύπωση του ά. 9 της Σύμβασης 108 απηχεί το άρ. 8 παρ. ΕΣΔΑ.

⁷⁹ Συμβουλευτική Επιτροπή της Σύμβασης για την προστασία των ατόμων έναντι της αυτοματοποιημένης επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, Application of Convention 108 to the profiling mechanism, Some ideas for the future work of the consultative committee (T- SD), Strasbourg, 13-14 March 2008

⁸⁰ Ο. π. Β. Τζώρτζη

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αναγνώριζε μια σειρά από δικαιώματα που αντιστοιχούσαν σχεδόν απόλυτα σε εκείνα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ), ακόμη και αν λάμβανε επίσης υπόψη τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών. Με τη διακήρυξη του Χάρτη, η Ένωση κινήθηκε από ένα τέτοιο αυστηρά ενιαίο σύστημα αναγνώρισης των εφαρμοστέων θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ένα σύστημα με διττή δομή. Έτσι, αν και η διακήρυξη του Χάρτη είχε θεωρηθεί αρχικά ως βήμα προς την κατεύθυνση της ασφάλειας δικαίου, στην πράξη προκλήθηκε μια σειρά προβληματικών ζητημάτων.⁸¹

4.5. Ο Ευρωπαϊός Επόπτης Προστασίας Δεδομένων

Ο Κανονισμός 45/2001 για την προστασία των φυσικών και νομικών προσώπων σε σχέση με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. δημιούργησε τη θέση του Ευρωπαϊού Επόπτη Προστασία Δεδομένων (ΕΕΠΔ). Αποτελεί ανεξάρτητη εποπτική αρχή που διασφαλίζει ότι τα θεσμικά όργανα και οι οργανισμοί της Ένωσης τηρούν τις υποχρεώσεις τους όσον αφορά την προστασία των δεδομένων.⁸² Ο ΕΕΠΔ επεξεργάζεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και είναι παρόμοιος με τις εθνικές αρχές προστασίας των δεδομένων που έχουν συσταθεί στην επικράτεια της Ένωσης. Τα φυσικά πρόσωπα μπορούν να υποβάλλουν καταγγελίες απευθείας στον ΕΕΠΔ, εφόσον θεωρούν ότι αγνοήθηκαν τα δικαιώματα προστασίας των δεδομένων τους.⁸³ Τα κύρια καθήκοντα του ΕΕΠΔ είναι η εποπτεία, η διαβούλευση και η συνεργασία. Μπορεί να ερευνήσει τις καταγγελίες, να διασφαλίσει την εφαρμογή του Κανονισμού και να συμβουλευτεί τα όργανα και τους οργανισμούς της Ε.Ε. σε ότι αφορά την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα⁸⁴ καθώς επίσης επιτροπή πρέπει να συμβουλευέται τον ΕΕΠΔ κατά τη

⁸¹ Ο. π. Β. Τζώρτζη

⁸² Ο. π. Β. Τζώρτζη

⁸³ Ο. π. Β. Τζώρτζη

⁸⁴ Ο. π. Β. Τζώρτζη

σύνταξη νομοθετικών προτάσεων που σχετίζονται με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε κάθε τομέα.

4.6. Η Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29

Η Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29 αποτελεί ανεξάρτητη συμβουλευτική αρχή για την προστασία των δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής, που έχει συσταθεί βάσει του 29 της Οδηγίας 95/46 για την προστασία δεδομένων. Αποτελείται από εκπροσώπους των εθνικών αρχών προστασίας δεδομένων της Ένωσης, τον ΕΕΠΔ και εκπροσώπους της Επιτροπής. Εκδίδει συστάσεις, γνώμες και έγγραφα εργασίας. Η γραμματεία της Ομάδας Εργασίας παρέχεται από την Επιτροπή. Είναι ανεξάρτητη αρχή της ένωσης, υπεύθυνη για τον έλεγχο της εφαρμογής των κανόνων για την προστασία των δεδομένων από τα ενωσιακά όργανα⁸⁵.

4.7. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Ιδιαίτερη σημασία έχει ότι μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο διαδραματίζει ενεργότερο ρόλο στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον ΧΕΑΔ. Πριν από τη θέση της σε ισχύ, ο ρόλος του ήταν περιορισμένος αφενός επειδή οι πολιτικές του ΧΕΑΔ, που αφορούσαν την πρόσβαση στα δεδομένα, επομένως και την προστασία τους, ενέπιπταν τόσο στον πρώτο, όσο και στον τρίτο πυλώνα και αφετέρου επειδή το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχε πολύ περιορισμένες αρμοδιότητες στη λήψη αποφάσεων του τρίτου πυλώνα.⁸⁶ Πράγματι οι νομοθετικές πρωτοβουλίες στο πλαίσιο του Τίτλου VI ΣΕΕ, «Διατάξεις για την αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις», ήταν αναγκαίο να υποβάλλονται σε μια διαδικασία λήψης αποφάσεων που άφηνε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μια απλή αρμοδιότητα διαβούλευσης. Στην πραγματικότητα, η

⁸⁵ R. Wong, "Article 29 Working Party: Future of Privacy" σε *Data Security Breaches and Privacy in Europe Springerbriefs in Cybersecurity*, Springer, London, 2013.

⁸⁶ Ο. π. Β. Τζώρτζη

υιοθέτηση πράξεων, όπως οι Αποφάσεις-πλαίσιο⁸⁷, οι Αποφάσεις του Συμβουλίου⁸⁸ και οι Συμβάσεις⁸⁹ απαιτούσαν μόνο διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.⁹⁰

5. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

5.1. Το απόρρητο της επικοινωνίας στην ελληνική συνταγματική ιστορία

Στην ελληνική συνταγματική ιστορία ως προϋπάρχουσα ρύθμιση του ισχύοντος άρθρ. 19 Συντ. θα χαρακτηριζόταν η διάταξη του Συντάγματος της Τροιζήνας, η οποία είναι πιθανώς εμπνευσμένη από την Τέταρτη Τροποποίηση του Συντάγματος των Η.Π.Α. («Καμία διαταγή περί εξετάσεως και συλλήψεως οποιωνδήποτε προσώπων και πραγμάτων δεν ημπορεί να εκδοθεί, χωρίς να στηρίζεται εις ικανά δείγματα και να περιγράφη τον τόπον της εξετάσεως και τα πρόσωπα και πράγματα τα οποία πρέπει να συλληφθώσιν») και επαναλαμβάνεται στο άρθρο του Ηγεμονικού Συντάγματος του 1832.⁹¹

5.1.1. Το Σύνταγμα του 1844

Σ' όλα τα προηγούμενα Συντάγματα, εκτός από το εκείνο του 1844, προστατευόταν απόλυτα το απαραβίαστο του απορρήτου των επιστολών και της με οποιοδήποτε άλλο τρόπο ανταπόκρισης. Η απόλυτη αυτή προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας σε συνδυασμό με την απουσία επιφύλαξης του νόμου από τις σχετικές συνταγματικές διατάξεις, δεν ευόδωσαν στην έκδοση ειδικού νόμου που να ρυθμίζει την προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας και να προβλέπει τη θέσπιση εξαιρέσεων από αυτή.⁹² Από το 1844 και στο εξής η συνταγματική προστασία γίνεται ειδικότερη και σαφέστερη. Στο Σύνταγμα του 1844 διακηρύσσεται το απαραβίαστο του απορρήτου των επιστολών (άρθρο 14), το οποίο ενισχύεται στο Σύνταγμα του

⁸⁷ Άρθρο 34, παρ. 2, β' ΣΕΕ

⁸⁸ Άρθρο 34 παρ. 2, γ' ΣΕΕ

⁸⁹ Άρθρο 34 παρ. 2, δ' ΣΕΕ

⁹⁰ Άρθρο 39 παρ. 1 ΣΕ

⁹¹ Π. Τσίρης: Η Συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας, Εκδ.Σάκκουλα, 2002

⁹² Π. Τσίρης: Η Συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας, Εκδ.Σάκκουλα, 2002

1864 (άρθρο 20) ενισχύεται με το επίρρημα «απολύτως», εξαιτίας των αυθαιρεσιών της μοναρχίας του Όθωνα, ενώ διατάξεις σχετικές με το απόρρητο των επιστολών περιλαμβάνονταν και στα Συντάγματα της Κρητικής Πολιτείας (άρθρ. 24 Συντ του 1899, αρθρ, 14 του 1907).⁹³

Κατά την αναθεώρηση του 1911, το σχετικό άρθρο συμπεριλήφθηκε μεταξύ εκείνων που ήταν εφικτό να ανασταλούν σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης (άρθρ. 91). Στο Σύνταγμα του 1927, η συνταγματική προστασία επεκτείνεται ρητώς, πέραν του απορρήτου των επιστολών και στο απόρρητο των τηλεγραφημάτων και τηλεφωνημάτων (άρθρ. 18) όπως άλλωστε είχε προταθεί και στο πλαίσιο των εργασιών της «Γ' Συντακτικής Συνελεύσεως» (1921-1922).⁹⁴

5.1.2. Το Σύνταγμα του 1864

Το πιο πάνω αναφερόμενο (μετά την παλινόρθωση της βασιλείας) άρθ. 20 Συντ. 1864/1911 αναστέλλεται αυθαίρετα από τη δικτατορία του Μεταξά, φθίνει κατά την κατοχή και πλήττεται με παρασυνταγματικές διατάξεις, από τον Εμφύλιο μέχρι τη δικτατορία της 21-04-1967. ⁹⁵ Το άρθρο 20 Συντ. του 1952 περιέχει διάταξη δεύτερης γενιάς, αφού διακηρύσσει το απολύτως απαραβίαστο «της ανταποκρίσεως με οιονδήποτε άλλον τρόπο». Στις σχετικές διατάξεις των «κειμένων Συντάγματος» της δικτατορίας απαλείφεται το επίρρημα «απολύτως», θεσπίζεται πρόβλεψη περιορισμών στο δικαίωμα αυτό και ως «δαμόκλειος σπάθη» στον φορέα του δικαιώματος τίθεται, για τις περιπτώσεις καταχρήσεώς του, η κύρωση της αποστερήσεως του δικαιώματος αυτού ή και όλων των δικαιωμάτων.⁹⁶

5.1.3. Το απόρρητο κατά την χουντική επταετία

Ακολούθησε η περίοδος του «γύψου» και των δικτατορικών συνταγματικών κειμένων του 1968 και 1973⁹⁷ τα οποία περιείχαν διατάξεις περί της άρσης του

⁹³ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

⁹⁴ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

⁹⁵ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης,

⁹⁶ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

⁹⁷ Α. Μπουζιάς, Δικτατορία των Συνταγματαρχών: Οι συνταγματικοί πειραματισμοί (1967-1974), 2020. Ο νομικός βίος του δικτατορικού καθεστώτος που επιβλήθηκε στη χώρα την 21^η Απριλίου 1967

απορρήτου των οποίων που προσιδιάζουν στο ισχύων νομοθετικό καθεστώς. Υπό την ισχύ του δικτατορικού συνταγματικού κειμένου του 1968 που περιείχε ειδική επιφύλαξη νόμου στο άρθρο 15, εκδόθηκε το Ν.Δ. 792/1971 «περί απορρήτου των επιστολών και της καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον ανταποκρίσεως»⁹⁸. Το διάταγμα αυτό αποτελείται από έξι άρθρα τα οποία καθόριζαν ότι τα όργανα του στρατιωτικού καθεστώτος, όπως εισαγγελείς, οποιοσδήποτε ανακριτικός υπάλληλος ή οποιαδήποτε άλλη δημόσια αρχή εφόσον κατά την εκτέλεση των καθηκόντων έκριναν ότι για λόγους εθνικής ασφάλειας και δημόσιας τάξης ή για τη διακρίβωση απεχθών εγκλημάτων επιβαλλόταν η άρση του απορρήτου των επιστολών που διαβιβάζονταν μέσω ταχυδρομείου, τηλεγραφημάτων, τηλεφωνημάτων, τηλετυπικών μηνυμάτων (fax) και της γενικά με κάθε άλλο μέτρο ανταπόκρισης. Η σχετική αίτηση των ανωτέρω οργάνων περιελάμβανε τα στοιχεία που θεμελιώναν την ανάγκη άρσης του απορρήτου και απευθύνονταν στον τακτικό ανακριτή ο οποίος έπρεπε να εκδώσει εντός είκοσι τεσσάρων ωρών αιτιολογημένη αποδοχή ή απόρριψη της πράξης. Κατά της απορριπτικής πράξης του ανακριτή και εντός προθεσμίας είκοσι τεσσάρων ωρών από την έκδοσή της ο αιτών είχε τη δυνατότητα να προσφύγει κατ' αυτής ενώπιον του προέδρου πρωτοδικών ο οποίος αποφαινόταν αμετάκλητα με αιτιολογημένη πράξη του εντός προθεσμίας σαράντα οκτώ ωρών. Τέλος η κατά τα ανωτέρω πράξη αποδέσμευσης του απορρήτου της επικοινωνίας δεν μπορούσε να υπερβεί της δεκαπέντε ημέρες, αλλά μπορούσε να παραταθεί είτε με

ξεκίνησε με μία πλαστογραφία: Οι πραξικοπηματίες δημοσίευσαν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως το βασιλικό διάταγμα υπ' αριθ. 280 της 21ης Απριλίου 1967 «περί κηρύξεως της χώρας εις κατάστασιν πολιορκίας και αναστολής άρθρων του συντάγματος». Το διάταγμα αυτό δεν είχε υπογραφεί ούτε από το βασιλιά Κωνσταντίνο Β' ούτε από το υπουργικό συμβούλιο. Κατά τη ραδιοφωνική μετάδοση του κειμένου του διατάγματος, γινόταν αόριστη επίκληση του προέδρου και των μελών του υπουργικού συμβουλίου, χωρίς να μνημονεύονται τα ονόματά τους. Με τη δημοσίευση του πλαστού διατάγματος, οι πραξικοπηματίες επιδίωκαν να προκαλέσουν σύγχυση στην κοινή γνώμη και στο στράτευμα, κυρίως σε όσα στελέχη του δεν είχαν συμμετάσχει στη συνωμοσία. Ο στόχος τους ήταν να δοθεί η εντύπωση ότι πίσω από το πραξικόπημα βρισκόταν ο βασιλιάς και γενικότερα, να δημιουργηθεί μία επίφαση νομιμότητας. Έγγραφο διαθέσιμο στον ιστότοπο, <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/diktatoria-ton-syntagmatarxon-oi-syntagmatikoi-peiramatismoi-1967-1974/> ημερομηνία τελευταία προσπέλασης 19-08-2022

⁹⁸ Φ.Ε.Κ. 1-01-1971, τ. Α'

απόφαση του προέδρου πρωτοδικών, είτε με αίτηση των προσώπων που είχαν δικαίωμα να ζητήσουν την αποδέσμευση.⁹⁹

5.1.4. Η πτώση της δικτατορίας (1974) και τα Συντάγματα της Μεταπολίτευσης

Το συνταγματικό κείμενο του 1968/1973, όπως και οι συντακτικές πράξεις της δικτατορίας, καταργήθηκαν τυπικώς με το άρθρο 15 της καταστατικής συντακτικής πράξης της 1ης Αυγούστου 1974 «περί αποκαταστάσεως της δημοκρατικής νομιμότητος και ρυθμίσεως θεμάτων του δημοσίου βίου μέχρι οριστικού καθορισμού του πολιτεύματος και της καταρτίσεως νέου συντάγματος της χώρας».¹⁰⁰ Με το άρθρο 1 της Καταστατικής Συντακτικής Πράξης της 1ης Αυγούστου 1974¹⁰¹ ετέθη εκ νέου σε εφαρμογή το Σύνταγμα του 1952 και με το άρθρο 5 της ίδιας Συντακτικής Πράξης προστέθηκε στο τέλος του άρθρου 20 του Συντάγματος του 1952 η εξής παράγραφος: «Νόμος ορίζει τας εγγυήσεις υπό τας οποίας η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται υπό του απορρήτου διά λόγους εθνικής ασφαλείας και δημοσίας τάξεως ή προς διακριβώσιν απεχθών εγκλημάτων». Με αυτή τη διατύπωση η προστασία του απαραβίαστου του απορρήτου των μέσων ανταπόκρισης έγινε πια σχετική. Στη συνέχεια με το άρθρο 10 της Συντακτικής Πράξης της 7ης Αυγούστου 1974 καταργήθηκαν όλα τα συντακτικά κείμενα της Δικτατορίας πλην των νομοθετικών κειμένων τα οποία διατηρήθηκαν προσωρινά σε ισχύ στο μέτρο που δεν ήταν αντίθετα με το Σύνταγμα του 1952. Ανάμεσα στα δικτατορικά αυτά νομοθετικά

⁹⁹ Ο. π. Φ.Ε.Κ. 1-01-1971, τ. Α'

¹⁰⁰ Ο. π. Α. Μπουζιάς

¹⁰¹ Γ. Κασιμάτης, Η μετάβαση στη Δημοκρατία και το Σύνταγμα του 1975, 2010 Στις 23 Ιουλίου 1974, το καθεστώς της επταετούς δικτατορίας, που είχε επιβληθεί με το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967, κατέρρευσε. Με το ιστορικό αυτό γεγονός αρχίζει η επάνοδος στη δημοκρατία και η πολιτική και συντακτική διαδικασία παραγωγής του Συντάγματος 1975. Η διαδικασία αυτή εξελίσσεται σε τρεις φάσεις: (α) στη φάση της πτώσης του δικτατορικού καθεστώτος και της ανάληψης της διακυβέρνησης της χώρας από την «Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας», όπως ονομάστηκε η κυβέρνηση μετάβασης από τη δικτατορία στη δημοκρατία με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή· (β) στη φάση της διακυβέρνησης της χώρας από την «Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας»· (γ) στη φάση της συντακτικής διαδικασίας, που περιλαμβάνει: την εκλογή της πρώτης εθνικής αντιπροσωπείας και της πρώτης κοινοβουλευτικής κυβέρνησης, το δημοψήφισμα της 8ης Δεκεμβρίου 1974 για τη μορφή του πολιτεύματος και τη διαδικασία της «Ε' Αναθεωρητικής Βουλής» μέχρι τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος, στις 9 Ιουνίου 1975. Έγγραφο διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://www.constitutionalism.gr/1811-i-metabasi-sti-dimokratia-kai-to-syntagma-toy-1975/> , τελευταία προσπέλαση στις 19-08-2022

κείμενα ήταν και το Ν.Δ. 792/1971, το οποίο διατηρήθηκε προσωρινά σε ισχύ δυνάμει του άρθρου 7 του Ψηφίσματος Δ'/1975 της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής και τέλος δυνάμει της διάταξης του άρθρου 112 παρ. 1 του Συντάγματος του 1975 το εν λόγω νομοθετικό διάταγμα εξακολούθησε να ισχύει και υπ' αυτό.¹⁰²

5.1.5 Ο Ν. 2774/1999

Ο ν. 2774/1999 για την «προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τηλεπικοινωνιακό τομέα»¹⁰³ περιέχει ορισμένες γενικές διατάξεις για το απόρρητο των επικοινωνιών. Η ψήφιση του νόμου αυτού υπαγορεύτηκε από την υποχρέωση προσαρμογής της εσωτερικής έννομης τάξης προς την οδηγία 97/66 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και προστασίας της ιδιωτικής ζωής στον τηλεπικοινωνιακό τομέα, επεκτείνοντας στο άρθρο 4 την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών με παραπομπή στον νόμο 2225/1994, όπως ισχύει σε οποιαδήποτε χρήση των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών που ορίζονται σε αυτόν.

5.1.6. Ο ν. 2928/2001

Ο ν. 2928/2001 περί τροποποίησης διατάξεων του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων»¹⁰⁴, προβλέπει επίσης το μέτρο της άρσης του απορρήτου για την έρευνα των αξιόποινων πράξεων που αναγράφονται στις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 187 του Ποινικού Κώδικα. Συγκεκριμένα, κατά το άρθρο 6 του νόμου μετά το άρθρο 253Α με τον τίτλο «Ανακριτικές πράξεις επί εγκληματικών οργανώσεων», το οποίο στη διάταξη της παραγράφου 1 στοιχ. γ' προβλέπει ότι: «Ειδικότερα για τις αξιόποινες πράξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 187 του Ποινικού Κώδικα η έρευνα μπορεί να συμπεριλάβει και τη διενέργεια

¹⁰² Ο. π. Π. Τσίγης

¹⁰³ Φ.Ε.Κ. 287/22-12-1999 τ. Α'

¹⁰⁴ Φ.Ε.Κ. 141/27-06-2001, τ. Α'

... γ) άρσης του απορρήτου, με την τήρηση των ίδιων εγγυήσεων και διαδικασίες, όπως κατά τα λοιπά η άρση αυτή προβλέπεται στα άρθρα 4 και 5 του ν. 2225.1994.¹⁰⁵

5.2. Η αποκρυστάλλωση της προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών κατά την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 άρθρ. 19.

Κατά τη μεταπολίτευση επανήλθε το άρθρ. 20 Συντ. του 1952, με την προσθήκη εδαφίου που περιέχει ειδική επιφύλαξη νόμους (άρθρ. 5 της από 1-08-1974 Συντακτικής Πράξης). Στο ίδιο πνεύμα κινείται και το Κυβερνητικό Σχέδιο του Συντάγματος (άρθ. 13) το οποίο, στο πλαίσιο των εργασιών της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής κατόπιν παρεμβάσεως της αντιπολίτευσης διαφοροποιείται μερικώς ως προς τους μέχρι στιγμής χρησιμοποιούμενους όρους προσθέτοντας τον όρο «ελευθέρως (ανταποκρίσεως) ή επικοινωνίας», αφαιρώντας τον όρο «δημόσια τάξη» από το εδάφιο β', αντικαθιστώντας το «απεχθώς εγκλημάτων» με το «ιδιαιτέρως σοβαρών εγκλημάτων» λαμβάνοντας τη μορφή που έχει σήμερα το άρθρο 19 παρ. 1 Συντ.¹⁰⁶ Κατά την αναθεώρηση του 2001 στο άρθρ. 19 Σ προστέθηκαν οι δύο νέες παράγραφοι, από τις οποίες η πρώτη προβλέπει ανεξάρτητη αρχή που διασφαλίζει το απόρρητο και η δεύτερη θεσπίζει ρητή απαγόρευση των αποδεικτικών στοιχείων που αποκτώνται κατά παράβαση του άρθρ. 19 παρ. 1 Συντ και των άρθρ. 9 Συντ και 9Α Συντ.¹⁰⁷

5.3. Τα όρια της προστασίας του απορρήτου.

Το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. α' Συντ, προεκτείνοντας τη *latto sensu* προσωπική ελευθερία, καθιερώνει την προστασία της επικοινωνίας σε οικειότητα αντίστροφα απ ό,τι το

¹⁰⁵ Ο. π. Π. Τσίρης

¹⁰⁶ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

¹⁰⁷ Άρθρο 19 του Συντάγματος, Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας

1. Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων.

2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1.

3. Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 9Α.

άρθρο 14 Συντ, που προστατεύει την επικοινωνία σε δημοσιότητα¹⁰⁸. Η οικειότητα αυτή προσδίδει έναν κατά βάση «προσωπικό» χαρακτήρα και έτσι δικαιολογεί την αντιμετώπισή του κυρίως ως δικαιώματος προσωπικής ελευθερίας *lato sensu*.¹⁰⁹ Το σχετικό δικαίωμα αποτελείται από δύο κύρια συστατικά στοιχεία: πρώτο, την ελευθερία της ανταπόκρισης ή επικοινωνίας (μέσω επιστολών όσο και με οποιοδήποτε άλλο τρόπο) και δεύτερο το απόρρητο όλων αυτών των μορφών επικοινωνίας, εφόσον όσοι επικοινωνούν επέλεξαν να διατηρήσουν τη μυστικότητα και έλαβαν τα απαραίτητα για αυτό μέτρα.¹¹⁰ Επίσης το απόρρητο προστατεύεται όπως προκύπτει αναμφίβολα από τη διατύπωση του άρθρου 19 παρ. 1 Συντ. για κάθε μέσο επικοινωνίας υπαρκτό ή μελλοντικό, εφόσον το μέσον τούτο είναι από τη φύση του κατάλληλο για τη διεξαγωγή επικοινωνίας μέσα σε οικειότητα, ακόμη και αν οι επικοινωνούντες εξοπλίστηκαν με τα κατάλληλα εχέγγυα προς το σκοπό αυτό.¹¹¹

5.3. Αποσαφήνιση όρων οι έννοιες του «απόρρητου», του «απολύτως» απαραβίαστου και της επικοινωνίας.

5.3.1. Ο όρος «απόρρητο»

Ο γραμματικός όρος «απόρρητο» δηλώνει την αφηρημένη έννοια «μυστικότητα». Η έννοια «απόρρητο» αποτελείται από α) το υποκειμενικό- προσωπικό στοιχείο (βούληση επικοινωνούντος) και β) από το αντικειμενικό- κοινωνικό στοιχείο. Συνεπώς «απόρρητο» επικοινωνίας υφίσταται εφόσον α) αυτός που επικοινωνεί εκδηλώνει μία βέβαιη υποκειμενική προσδοκία ότι το περιεχόμενο και τα στοιχεία της επικοινωνίας δεν θα περιέλθουν σε γνώση τρίτου και β) αυτή η προσδοκία είναι τέτοια, ώστε η κοινωνία είναι σε θέση να τη θεωρήσει εύλογη. Τον συνδυασμό των δύο αυτών στοιχείων (*reasonable expectation of privacy*) λαμβάνει υπόψη για τον προσδιορισμό προσβολών κατά της «*privacy*» η αμερικάνικη νομολογία αλλά και η νομολογία του ΕΔΔΑ για τη διαπίστωση επεμβάσεως στο κατά το άρθρο 8 παρ. 1

¹⁰⁸ ΑΠ. ΟΛ, 1/2017

¹⁰⁹ Κ. Χ. Χρυσόγονος, Σπ. Βλαχόπουλος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 2017

¹¹⁰ Ο. π. Κ. Χ. Χρυσόγονος, Σπ. Βλαχόπουλος.

¹¹¹ Ο. π. Κ. Χ. Χρυσόγονος, Σπ. Βλαχόπουλος.

ΕΣΔΑ δικαίωμα.¹¹² Έχουν προταθεί διάφορα κριτήρια για την διάγνωση επί πραγματικών συνθηκών αναφορικά με το πότε υφίσταται απόρρητο π.χ. εάν η επικοινωνία είναι ατομική η μαζική¹¹³, εάν η επιστολή περιέχεται σε κλειστό φάκελο ή όχι¹¹⁴ εάν το κύκλωμα επικοινωνίας είναι κλειστό ή ανοιχτό εάν στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες χρησιμοποιείται κρυπτογραφία κλ.π.¹¹⁵ Όλα τα προταθέντα κριτήρια τίθενται υπό αμφισβήτηση και κρίνονται ανεπαρκή. Στο χαρακτηρισμό μιας μορφής επικοινωνίας ως απόρρητης μπορεί να συμβάλει καθοριστικά μόνο κοινός νομοθέτης.¹¹⁶ Πάντως η ολοκληρωμένη Συνταγματική προστασία του δικαιώματος επιβάλλει τη θεώρηση τεκμηρίου υπέρ του απορρήτου της επικοινωνίας, δηλαδή σε περίπτωση αμφιβολίας κάθε επικοινωνία τεκμαίρεται απόρρητη.¹¹⁷

5.3.2. Τα όρια έκτασης του απορρήτου

Στο απόρρητο εμπίπτει τόσο το «μήνυμα» όσο και τα «εξωτερικά στοιχεία» της επικοινωνίας, δηλαδή όλα τα άλλα στοιχεία της επικοινωνίας εκτός από το «μήνυμα» ιδίως τα στοιχεία ταυτότητας αυτών που επικοινωνούν, ο χρόνος της επικοινωνίας (ημερομηνία ώρα) και η διάρκεια της, ο τόπος στον οποίο βρίσκονται αυτοί που επικοινωνούν κατά την τέλεση της επικοινωνίας και λοιπά.¹¹⁸ Αναφορικά

¹¹² Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

¹¹³ Α. Τάχος, Το απαραβίαστον του απορρήτου των επιστολών και της εν γένει ανταποκρίσεως- Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 20 του Συντάγματος της Ελλάδος, 1967

¹¹⁴ Ο. π. Α. Τάχος

¹¹⁵ Ο. π. Α. Τάχος

¹¹⁶ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

¹¹⁷ Ν. Παπαδόπουλος, Προστασία του απορρήτου επικοινωνίας- Ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 19 του Συντάγματος της Ελλάδος, 2008

¹¹⁸ Γ. Τσόλια, Προς ένα σύγχρονο νομικό πλαίσιο προστασίας του απορρήτου της των επικοινωνιών, Ποιν.Δικ 7/2005, Το άρθρο 19 παρ. 1 Συντ κατοχυρώνοντας το απολύτως απαραβίαστο του απορρήτου της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας δεν διακρίνει ανάμεσα στα εσωτερικά και τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας. Ως εσωτερικά στοιχεία τηλεπικοινωνίας νοούνται οι πληροφορίες που ανταλλάσσουν τα μέρη, μέσω δικτύου ή παρόχου υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, οι οποίες αποσκοπούν στην επίτευξη της επικοινωνίας: Το περιεχόμενο του φωνητικού μηνύματος (ακόμη και του κατά γεγραμμένου σε τηλεφωνητή), του κειμένου (fax, telex, sms, τηλεγράφημα, e-mail) της εικόνας (mms, internet, fax) των προγραμμάτων Η/Υ κ.λπ. Ως εξωτερικά στοιχεία της τηλεπικοινωνίας νοούνται οι πληροφορίες που προσδιορίζουν τις περιστάσεις υπό τις οποίες διενεργείται η (εσωτερική) επικοινωνία και την εξατομικεύουν: ονοματεπώνυμο και αριθμός συνδέσεως καλούντος και καλουμένου χρήστη, τόπος, χρόνος και διάρκεια κλήσεως, γεωγραφική θέση του κινητού τελεματικού χρήστη κ.λπ.

με τις σύγχρονες τηλεπικοινωνίες χρησιμοποιούνται διεθνώς οι όροι «δεδομένα κίνησης»¹¹⁹ (traffic data) και «δεδομένα θέσης»¹²⁰ (location data). Τα δεδομένα κίνησης αφορούν όλες εκείνες τις προσωπικές πληροφορίες που μπορούν να αντληθούν από τη χρήση των ηλεκτρονικών επικοινωνιακών υπηρεσιών από συγκεκριμένους χρήστες (κατάλογος γενομένων κλήσεων, διάρκεια επικοινωνίας, αριθμοί καλούμενου και καλούντος και λοιπά) ενώ τα δεδομένα θέσης σχετίζονται με τη γεωγραφική θέση, όπου βρίσκονται οι συγκεκριμένοι χρήστες κατά την τέλεση της επικοινωνίας. Συναφής με τον όρο δεδομένα κίνησης είναι ο όρος δεδομένα χρέωσης ο οποίος δηλώνει την υπαγωγή ορισμένων δεδομένων κίνησης στα κοστολόγια του τηλεπικοινωνιακού παρόχου ο όρος εξωτερικά στοιχεία είναι ευρύτερος διότι αφορά κάθε επικοινωνία και εμπεριέχει τους προαναφερθέντες όρους.¹²¹ Τα εξωτερικά στοιχεία εμπίπτουν στο κατά το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. Α προστατευόμενο απόρρητο πρωτίστως αφού αποτελούν στοιχείο των εννοιών «επιστολή», «ανταπόκριση» και «επικοινωνία» και περαιτέρω διότι η ανασύνθεση του ίδιου του μηνύματος είναι εφικτή με βάση την επεξεργασία τους. Η ανάγκη υπαγωγής των εξωτερικών στοιχείων στη Συνταγματική προστασία αναδεικνύεται από τα κοινωνικά δεδομένα, λαμβανομένου υπόψη ότι πολλές φορές τα «εξωτερικά στοιχεία» της επικοινωνίας έχουν περισσότερη σημασία από το ίδιο το διαβιβαζόμενο μήνυμα για την πιστοποίηση κάποιας σχέσεως μεταξύ αυτών που επικοινωνούν και το είδος της σχέσεως αυτής.¹²² Άλλωστε υπάρχουν συγκεκριμένες μορφές επικοινωνίας (π.χ.

¹¹⁹ Ο. π. Γ. Τσόλια, Δεδομένα κίνησης. Στην έννοια των δεδομένων κίνησης υπάγονται τα στοιχεία που εξατομικεύουν την επικοινωνία και προσδιορίζουν τις περιστάσεις υπό τις οποίες αυτή διενεργείται: Τα στοιχεία του αριθμού του καλούντος και του καλούμενου, τα προσωπικά στοιχεία των χρηστών, οι επιμέρους κλήσεις, η ώρα έναρξης και λήξης τη επικοινωνίας, η διάρκεια, ακόμη και οι αναπάντητες κλήσεις.

¹²⁰ Ο. π. Γ. Τσόλια, Δεδομένα θέσης. Η επεξεργασία των δεδομένων θέσης αποσκοπεί πρωτίστως στην επίτευξη της μετάδοσης των τηλεπικοινωνιακών και συνακόλουθα, πρώτον στη παροχή μιας υπηρεσίας προστιθέμενης αξίας, δεύτερον στην ενεργοποίησης μιας υπηρεσίας έκτακτης ανάγκης και τρίτον, στη διαφύλαξη της δημόσιας ασφάλειας, στην πρόληψη και καταστολής της εγκληματικότητας.

¹²¹ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

¹²² ΣτΕ 1593/2016 (Τμ. Δ' - Επταμελές) Διατάξεις: άρθρα 19 [παρ. 1, 2] Συντ., 8 ΕΣΔΑ, 4 Ν 2225/1994, Ν 3115/2003, 3 ΠΔ 47/2005, 2, 4 Ν 3741/2006, Οδηγία 2002/58/ΕΚ, Οδηγία 2006/24/ΕΚ, Προϋποθέσεις άρσης απορρήτου επικοινωνιών, Δεδομένα κίνησης/θέσης στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, Επιβολή προστίμου σε Πάροχο από ΑΔΑΕ

«τηλεειδοποίηση», αναπάντητες κλήσεις μεταξύ κινητών τηλεφώνων κλπ) των οποίων το «μήνυμα» συνίσταται σε ένα και μοναδικό «εξωτερικό στοιχείο» στο ότι δηλαδή πραγματοποιείται κλήση από μία συγκεκριμένη τηλεφωνική γραμμή. Επίσης μέσω της επεξεργασίας των εξωτερικών στοιχείων Μπορεί να συνδεθεί το λεγόμενο «βιοπορταίτο» του επικοινωνούντος, ούτως ώστε να καθίσταται εφικτή η απειριορίστη εισβολή στα ιδιωτικά άδυτά του.¹²³¹²⁴

5.4 Το χρήση του επιρρήματος «απολύτως»

Η παρουσία του επιρρήματος «απολύτως» στο άρθρο 19 παράγραφος 1 Σύνταγμα υπενθυμίζει την ιστορία αλλά και την ιστορικότητα του συγκεκριμένου άρθρου του συντάγματος και έχει μία σειρά ερμηνευτικών συνεπειών. Το επίρρημα «απολύτως» συνηγορεί υπέρ της θεωρήσεως άμεσα εφαρμοστέου κανόνα απαγορεύσεως κάθε

Τα δεδομένα κίνησης και θέσης στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών υπάγονται στην προστασία του απορρήτου, ώστε η πρόσβαση και η χορήγησή τους από τον Πάροχο στις αρμόδιες Εισαγγελικές και Δικαστικές Αρχές να επιτρέπεται μόνο κατόπιν έκδοσης Διάταξης άρσης του απορρήτου του Ν 2225/1994. Οι Πάροχοι κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους οφείλουν να διασφαλίζουν το απόρρητο της τηλεφωνικής επικοινωνίας των χρηστών/συνδρομητών υπηρεσιών τους και προκειμένου να εκτελέσουν Διάταξη άρσης του απορρήτου θα πρέπει να προκύπτει από το σώμα της Διάταξης με μνεία των σχετικών άρθρων ότι αυτή εκδόθηκε βάσει των διατάξεων του Ν 2225/1994. Παράνομη από μέρος του Παρόχου χορήγηση στον Ειδικό Εφέτη Ανακριτή Αθηνών δεδομένων κίνησης τηλεφωνικών επικοινωνιών κατηγορουμένου χωρίς έκδοση Διάταξης άρσης του απορρήτου. Ορθά η ΑΔΑΕ επέβαλε πρόστιμο στον Πάροχο για παραβίαση της νομοθεσίας περί του απορρήτου των επικοινωνιών, καθώς και για δυσχέραση του ελεγκτικού έργου της από τη μη ανταπόκριση του Παρόχου στα έγγραφα αιτήματα της ΑΔΑΕ να παρέχει στοιχεία και πληροφορίες.

¹²³ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

¹²⁴ Αντίθετα Γνωμοδότηση 9/2009 Εισ. Α.Π. Γ. Σανιδά «...Απ' όλα τα μέχρι τούδε εκτεθέντα συνάγονται αβιάστως τα ακόλουθα : 1) Το απόρρητο των επικοινωνιών δεν καλύπτει α) την επικοινωνία μέσω του διαδικτύου (Internet) και β) τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας (ονοματεπώνυμο και λοιπά στοιχεία συνδρομητών, αριθμοί τηλεφώνων, χρόνος και τόπος κλήσεως, διάρκεια συνδιάλεξης κ.λ.π.) 2) Οι εισαγγελικές, ανακριτικές και προανακριτικές αρχές, πολύ δε περισσότερο τα Δικαστικά Συμβούλια και τα Δικαστήρια, δικαιούνται να ζητούν από τους παρόχους των υπηρεσιών Επικοινωνίας, μέσω του διαδικτύου (Internet) τα ηλεκτρονικά ίχνη μιας εγκληματικής πράξεως, την ημεροχρονολογία και τα στοιχεία του προσώπου στο οποίο αντιστοιχεί το ηλεκτρονικό ίχνος, από τους λοιπούς δε παρόχους των υπηρεσιών επικοινωνίας τα «εξωτερικά στοιχεία» της επικοινωνίας και ο πάροχος υποχρεούται να τα παραδίδει χωρίς να είναι αναγκαίο να προηγηθεί άδεια κάποιας Αρχής και ίδια της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών.3) Η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών αλλά και οποιαδήποτε άλλη Ανεξάρτητη Αρχή ούτε νομιμοποιείται ούτε δικαιούται να ελέγξει με οποιονδήποτε τρόπο, αμέσως ή εμμέσως, το εάν η περί άρσεως ή μη του απορρήτου απόφαση των οργάνων της Δικαιοσύνης είναι σύμφωνη ή όχι. Αυτό κρίνεται από τα ίδια τα όργανα της Δικαιοσύνης. Ούτε όμως περαιτέρω η ρηθείσα Αρχή μπορεί να ελέγξει τους παρόχους υπηρεσιών επικοινωνίας για τη, σε κάθε περίπτωση, συμμόρφωσή τους προς τις αποφάσεις των οργάνων της Δικαιοσύνης. Εάν πράξει τούτο ενεργεί καθ' υπέρβαση της δικαιοδοσίας της.».

μορφής παραβίασεως του απορρήτου των επικοινωνιών, αλλά και υπέρ του διευρυμένου προσδιορισμού των φορέων και των αποδεκτών του δικαιώματος.¹²⁵ Συντελεί στην υπαγωγή των επικοινωνιακών απορρήτων του κράτους και των ΝΠΔΔ στη Συνταγματική προστασία. Αποτελεί θεμέλιο για τη θεώρηση του «τεκμηρίου υπέρ του απορρήτου της επικοινωνίας». Με βάση πέραν όλων των άλλων, το «απολύτως» συνάγεται η υποχρέωση της Πολιτείας για τη λήψη θετικών μέτρων προστασίας και για την πλήρη αστική αποζημίωση των θιγόμενων φορέων του δικαιώματος. Ο όρος «απολύτως» προσδίδει στο απόρρητο της επικοινωνίας αυξημένο «ειδικό βάρος» κατά τη στάθμιση αγαθών και την επίλυση της σύγκρουσης δικαιωμάτων.¹²⁶

5.5. Φορείς του δικαιώματος

Φορείς του δικαιώματος του άρθρου 19 παράγραφος 1 εδάφους εδ. α' του Συντάγματος είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα ανεξαρτήτως εθνικότητας και ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για επικοινωνία μέσα στην επικράτεια ή στο εξωτερικό. Σε αυτά περιλαμβάνονται και οι κρατούμενοι¹²⁷ με συνέπεια να

¹²⁵ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

¹²⁶ Ο. π. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης.

¹²⁷ ΕΔΔΑ Nuň Uzun κ.α. κατά Τουρκίας, Οι προσφεύγοντες είναι δεκατέσσερις (14) Τούρκοι υπήκοοι, οι οποίοι κρατούνταν σε διάφορες Τουρκικές φυλακές για φερόμενη συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση, μετά την απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος της 15ης Ιουλίου 2016. Κατά τη διάρκεια της κράτησής τους, οι προσφεύγοντες απευθύνθηκαν στις αρμόδιες δικαστικές αρχές ζητώντας τον τερματισμό της παρακολούθησης ή/και της συστηματικής ανάρτησης της αλληλογραφίας τους – εισερχόμενης και εξερχόμενης – στον διακομιστή Εθνικού Δικαστικού Δικτύου (UYAP). Οι μεταγενέστερες αιτήσεις και εν γένει αξιώσεις τους απορρίφθηκαν τόσο από τις αρχές όσο και από το Συνταγματικό Δικαστήριο. Επικαλούμενοι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, κατήγγειλαν την παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και της αλληλογραφίας. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι η ιδιωτική αλληλογραφία των προσφευγόντων μπορεί να περιέχει προσωπικές πληροφορίες που εμπίπτουν στο πεδίο της προστασίας της ιδιωτικής τους ζωής. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, το γεγονός ότι αυτή η ιδιωτική αλληλογραφία είχε σαρωθεί και μεταφορτωθεί στον διακομιστή UYAP συνιστούσε πράγματι παρέμβαση στο δικαίωμα των προσφευγόντων στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και της αλληλογραφίας. Ειδικότερα, όσον αφορά τα προσωπικά δεδομένα, είναι απαραίτητο να υπάρχουν σαφείς, λεπτομερείς κανόνες που διέπουν το πεδίο εφαρμογής και την εφαρμογή τέτοιων μέτρων, μαζί με ελάχιστες διασφαλίσεις που αποσκοπούν στη διατήρηση της ακεραιότητας και του απορρήτου των δεδομένων και τις διαδικασίες καταστροφής τους, ώστε να παρέχονται στους ενδιαφερόμενους επαρκείς εγγυήσεις. Παρατήρησε ότι κατά τον κρίσιμο χρόνο η παρακολούθηση της αλληλογραφίας των κρατουμένων και καταδικασθέντων είχε προβλεφθεί από

παραβιάζει τόσο το άρθρο 19 Συντ όσο και το άρθρο 8 ΕΣΔΑ η λογοκρισία από τη διοίκηση των φυλακών επιστολών προερχόμενων από κρατούμενους.¹²⁸ Εξάλλου και ο έλεγχος επιστολών απευθυνόμενος στους τελευταίους θα πρέπει να θεωρηθεί ότι είναι συνταγματικά θεμιτός μόνο εφόσον γίνεται ενώπιον του παραλήπτη και αποσκοπεί αποκλειστικά στη διαπίστωση παρείσφρησης απαγορευμένων ουσιών στην επιστολή. Στο όχι μακρινό παρελθόν η διοίκηση των φυλακών Κορυδαλλού επιδιδόταν σε έρευνα για ναρκωτικά σε επιστολές προερχόμενες από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και απευθυνόμενος σε κρατούμενο προκάλεσε εύλογα την καταδίκη της χώρας μας για παράβαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ.¹²⁹¹³⁰ Φορείς είναι και όλα τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου και από τα δημοσίου δικαίου όσα συγκεντρώνουν τις αρχικές προϋποθέσεις για να είναι φορείς συνταγματικών δικαιωμάτων δεδομένου ότι το δικαίωμα αυτό είναι από τη φύση του συμβατό με την άσκηση εκ μέρους των νομικών προσώπων. Ακριβώς αυτή η άσκηση μπορεί μάλιστα να είναι άμεσα συνδεδεμένη με την κατοχύρωση άλλων δικαιωμάτων των οποίων είναι φορείς τα νομικά πρόσωπα π.χ. το απόρρητο της

το άρθρο 68 του Ν. 5275 και από τους κανονισμούς 122 και 123 των Κανονισμών της 20.03.2006. Σημείωσε επίσης ότι η αποστολή της αλληλογραφίας των κρατούμενων στο διακομιστή προήλθε άμεσα και συγκεκριμένα από οδηγία του Υπουργείου Δικαιοσύνης στις 10.10.2016 και η οποία επανεκδόθηκε την 01.03.2017. Η κυβέρνηση υποστήριξε ότι τα εν λόγω έγγραφα έπρεπε να θεωρηθούν ως εγκύκλιοι που εκδόθηκαν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, και ως εκ τούτου αρκούσε για να αποδείξει ότι η εν λόγω παρέμβαση ήταν σύμφωνη με το νόμο. Το ΕΔΔΑ τόνισε ότι η οδηγία απευθυνόταν στους εισαγγελείς και τις σωφρονιστικές αρχές. Τα επίμαχα έγγραφα ήταν ως εκ τούτου αδημοσίευτα εσωτερικά έγγραφα τα οποία κατ' αρχήν δεν είχαν δεσμευτική ισχύ. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, κείμενα αυτού του είδους, τα οποία δεν εκδόθηκαν από θεσμικό όργανο, δεν θα μπορούσαν να θεωρούνται ως «νόμος» επαρκούς «ποιότητας» για τους σκοπούς της νομολογίας του Δικαστηρίου. Συνεπώς το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ και επιδίκασε σε έξι (6) από τους προσφεύγοντες 500 ευρώ στον καθένα για έξοδα και δαπάνες.

¹²⁸ Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Τρίτη έκδοση

¹³⁰ «Αντισυνταγματική είναι ακόμη γενική απαγόρευση με το άρθρο 53 παράγραφος 1 του νέου σωφρονιστικού κώδικα της χρήσης και κατοχής κινητών τηλεφώνων από τους κρατούμενους αφού έτσι πλήττεται η ελευθερία επικοινωνίας των τελευταίων με τον έξω κόσμο κατά τρόπο υπερβαίνοντας το αναγκαίο για την πρόληψη τέλεσης νέων εγκλημάτων μέτρων. (ούτε μπορεί άλλωστε από την καταδίκη για συγκεκριμένο αδίκημα να συνέλθει γενικό τεκμήριο διαρκούς ετοιμότητας του κρατούμενου για τέλεση νέων αδικημάτων». Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Τρίτη έκδοση

εμπορικής τους αλληλογραφίας με την ελεύθερη επιχειρηματική δράση τους.¹³¹ Φορείς του δικαιώματος μπορούν όμως να είναι και ενώσεις χωρίς νομική προσωπικότητα πολιτικά κόμματα και λοιπά εφόσον συμμετέχουν στη διεξαγωγή των ανταποκρίσεων και της επικοινωνίας.¹³²

5.7. Αποδέκτες του δικαιώματος

Αποδέκτες της ισχύος του δικαιώματος πρέπει να θεωρηθούν ότι είναι τόσο το κράτος όσο και ιδιώτες, αφού η διακινδύνευση του μπορεί υπό τις σημερινές συνθήκες να προέλθει εξίσου ή και περισσότερο από τους τελευταίους έτσι μεγάλο μέρος του ταχυδρομικού έργου διεξάγεται από ιδιωτικές εταιρείες Courier, η κινητή τηλεφωνία ανήκει στον ιδιωτικό τομέα κ.λπ.¹³³ Θα ήταν αδιανόητο να παραμείνει έωλη η συνταγματική προστασία των ως επί το πλείστον νέων και ολοένα εξελισσόμενων μορφών επικοινωνίας τη στιγμή που ο συντακτικός νομοθέτης καθιέρωσε το απόλυτα απαραβίαστο του απορρήτου κάθε είδους επικοινωνίας.¹³⁴ Εξάλλου για όλες πάνω- κάτω τις μορφές επικοινωνίας και ιδίως για τις τηλεφωνικές συνδιαλέξεις η τεχνολογική εξέλιξη παρέχει πρόσφορο έδαφος υποκλοπής από ιδιώτες με διαφορετικά ο καθένας κίνητρα.¹³⁵ Συνεπώς είναι απαράδεκτη η προσκομιδή και επίκληση σε δικαστήριο η άλλη δημόσια αρχή αποδεικτικού μέσου αποκτημένου με παραβίαση του απορρήτου από ιδιώτες ενόψει και της παραγράφου 3 του άρθρου 19 Συντ.¹³⁶

5.8. Η σχέση του δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα.

Εύστοχα διατυπώθηκε ότι το απόρρητο της επικοινωνίας βρίσκεται στο μεταίχμιακό τόξο περισσότερων της μιας ατομικών ελευθεριών, δηλαδή της ιδιωτικής ζωής, της

¹³¹ Ο. π. Κ. Χρυσόγονος

¹³² Ο. π. Κ. Χρυσόγονος

¹³³ Ο. π. Κ. Χρυσόγονος

¹³⁴ Ο. π. Κ. Χρυσόγονος

¹³⁵ Ο. π. Κ. Χρυσόγονος

¹³⁶ Ο. π. Κ. Χρυσόγονος

ελευθερίας της επικοινωνίας, της πνευματικής ελευθερίας και της ιδιοκτησίας (πνευματικής και μη).

Ειδικότερα η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος εάν καθιερώνει αυτοτελές δικαίωμα, το οποίο έχει αναμφίβολα γενικό χαρακτήρα σε αντίθεση με τις άλλες διατάξεις θεμελιωδών δικαιωμάτων που έχουν καταρχήν ειδικό χαρακτήρα. Έτσι η διάταξη ως γενική υποχωρεί έναντι άλλων διατάξεων που είναι ειδικές. Αυτό συνεπάγεται το δικαίωμα του απορρήτου της επικοινωνίας να επικρατεί απέναντι στη γενική διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1. Αξίζει να σημειωθεί ότι η γενική διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 δεν εφαρμόζεται ούτε συμπληρωματικά στην προκειμένη περίπτωση. Η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 έχει σύμφωνα με την κρατούσα άποψη επικουρικό ή συμπληρωματικό χαρακτήρα απέναντι στις άλλες διατάξεις, μόνο για να καλύψει τους μη ρητά προστατευόμενους από εκείνες βιοτικούς τομείς των ατόμων. Αντίθετα, το δικαίωμα του απορρήτου της επικοινωνίας κατοχυρώνεται ρητά από τη διάταξη του άρθρου 19 του Συντάγματος.¹³⁷

Η ελευθερία της γνώμης: Είναι αυτονόητη και αυταπόδεικτη η σχέση του δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας με το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης και διάδοσης γνώμης που κατοχυρώνει το άρθρο 14 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος. Αντικείμενο προστασίας του άρθρου 14 Σ είναι η ελευθερία έκφρασης και διάδοσης σκέψεων και απόψεων προφορικά, γραπτά ή δια του τύπου και κατά συνέπεια η ελευθερία της διαμόρφωσης, κατοχής, έκφρασης και διάδοσης (ή αποσιώπησης) αλλά και λήψης μιας γνώμης¹³⁸. Επομένως οποιαδήποτε μορφή γραπτής έκφρασης και η δημοσιότητα του περιεχομένου της προστατεύεται από τη διάταξη του άρθρου 14 παρ. 1 του Συντάγματος, ενώ το απόρρητό της από τη διάταξη του άρθρου 19 του Συντάγματος.¹³⁹ Πρόκειται για δύο πλήρως αυτοτελή θεμελιώδη δικαιώματα παρά το γεγονός ότι η παραβίαση του απορρήτου ενός μηνύματος

¹³⁷ Ο. π. Π. Τσίρης

¹³⁸ Ο. π. Π. Τσίρης

¹³⁹ Ο. π. Πρ. Δαγτόγλου

αποτελεί συγχρόνως και παραβίαση της ελευθερίας έκφρασης γνώμης. Αξίζει να διευκρινιστεί ότι η παρεμπόδιση της ελευθερίας έκφρασης του μηνύματος αυτή καθαυτή καλύπτεται από τη διάταξη του άρθρου 14 παρ. 1, ενώ η παραβίαση του απορρήτου του μηνύματος, δηλαδή η μυστικότητα του περιεχομένου του, καλύπτεται από τη διάταξη του άρθρου 19. Στη τελευταία αυτή περίπτωση πρόκειται για μια κατ' ιδέαν συρροή μεταξύ των δύο δικαιωμάτων και επομένως υπερισχύει η διάταξη του άρθρου 19 ως ειδική, απέναντι στη διάταξη του άρθρου 14 παρ. 1 που είναι γενική.¹⁴⁰

Το δικαίωμα του ιδιωτικού βίου: Αναντίλεκτα, το απόλυτα απαραβίαστο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο αποσκοπεί εκτός της εχέμυθης ανταπόκρισης και στην προστασία της ιδιωτικής ζωής του ατόμου.¹⁴¹ Όμως η προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας ανάγεται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 19 που είναι ειδικό απέναντι στο άρθρο 9 παρ. 1 εδ. β' του Συντάγματος.

Το άσυλο της κατοικίας: Αν η παραβίαση του απορρήτου της επικοινωνίας προϋποθέτει και παραβίαση του οικιακού ασύλου κατά το άρθρο 9 παρ. 1 εδ. α' του Συντάγματος, τότε εφαρμόζεται η διάταξη αυτή που είναι εν προκειμένω ειδική απέναντι στη διάταξη του άρθρου 19.¹⁴²

Η προσωπική ελευθερία: ο έλεγχος της αλληλογραφίας και της επικοινωνίας γενικότερα των φυλακισμένων ή παλαιότερα εκτοπισμένων ρυθμίζεται από τις διατάξεις του άρθρου 19 ή των αντίστοιχων άρθρων των παλαιότερων Συνταγμάτων και όχι από τις σχετικές διατάξεις για την προσωπική ελευθερία (άρθρα 5 παρ. 3-4 και άρθρο 7 παρ. 4 του Συντάγματος). Μεταξύ των δύο αυτών δικαιωμάτων δεν υπάρχει καμία σχέση, γιατί καθένα από αυτά έχει διαφορετικό σκοπό. Το δικαίωμα του απορρήτου της επικοινωνίας προστατεύει τη μυστικότητα κάθε επικοινωνίας

¹⁴⁰ Ο. π. Π. Τσίρης

¹⁴¹ Ο. π. Στ. Τσακυράκης

¹⁴² Ο. π. Π. Τσίρης

οποιοδήποτε προσώπου, ενώ η προσωπική ελευθερία κατοχυρώνει την ελευθερία σωματικής κίνησης του ατόμου, δηλαδή την ελευθερία κυκλοφορίας, επιλογής τόπου διαμονής και κατοικίας, εξόδου από τη χώρα και επανόδου σε αυτή.¹⁴³ Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας εμπεριέχει και τη στέρηση της ελευθερίας της επικοινωνίας.¹⁴⁴

5.9. Η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ)

Παρά την ύπαρξη ενός πολύπλευρου (Σύνταγμα, ΕΣΔΑ, κοινή νομοθεσία) πλέγματος διατάξεων προστατευτικών του απορρήτου των ανταποκρίσεων, στην πράξη δεν λείπουν τα προβλήματα αφού οι υποθέσεις παράνομων υποκλοπών τηλεφωνικών συνδιαλέξεων έχουν απασχολήσει επανειλημμένα τόσο τις αρμόδιες δικαστικές αρχές όσο και την κοινή γνώμη. Χαρακτηριστικό είναι ότι η Βουλή παρέπεμψε δύο πρώην πρωθυπουργούς στο ειδικό δικαστήριο του άρθρου 86 Συντ. το 1989 και το 1994 με κατηγορίες για ηθική αυτουργία σε τέτοιες υποκλοπές, αν και σε αμφότερες τις περιπτώσεις η δίωξη ανεστάλη με νέα απόφαση της Βουλής πριν από την έναρξη της διαδικασίας στο ακροατήριο.¹⁴⁵ Ενόψει αυτού του ιστορικού προηγούμενου ο αναθεωρητικός νομοθέτης του 2001 προσέθεσε τη νέα παράγραφο 2 του άρθρου 19 Συντ. η οποία επιτάσσει τη νομοθετική πρόβλεψη της συγκρότησης της λειτουργίας και των αρμοδιοτήτων ανεξάρτητης αρχής με σκοπό τη διασφάλιση του απορρήτου των ανταποκρίσεων.¹⁴⁶ Η Ανεξάρτητη Αρχή καλύπτεται από τις εγγυήσεις του νέου άρθρου 101 Α Συντ. σε ό,τι αφορά ιδίως την επιλογή τη θητεία και την προσωπική η λειτουργική ανεξαρτησία των μελών της. Περαιτέρω η αναφορά της παρ. 2 του άρθρου 19 Συντ. τις αρμοδιότητες και την αποστολή της αρχής υποδηλώνει ότι ο σχετικός εκτελεστικός νόμος οφείλει να την εξοπλίσει με τέτοιο εύρος των αρμοδιοτήτων ώστε να καθίσταται δυνατή, μέσω της άσκησης τους,

¹⁴³ Ο. π. Π. Τσίρης

¹⁴⁴ Αγόρευση του Αντεισαγγελέα του Α.Π. Κ. Κόλλια κατά τη συζήτηση της υπόθεσης ενώπιον του Αρείου Πάγου για την οποία εκδόθηκε η υπ' αριθ 138/1955 απόφαση του Β' τμήματος. ΝοΒ (1955)

¹⁴⁵ Α. Λοβέρδος, Η ποινική ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης και των Υφυπουργών στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα, 1994.

¹⁴⁶ Ο. π. Κ. Χρυσόγονος

η διασφάλιση του απορρήτου των ανταποκρίσεων. Έτσι ο νόμος αυτός όχι μόνο είναι οργανικός αλλά και διαμορφώνει ένα θεσμικό κεκτημένο με την έννοια ότι η τυχόν μείωση των αρμοδιοτήτων της αρχής κάτω από το αναγκαίο αυτό όριο με μεταγενέστερο νόμο προσκρούει στο άρθρο 19 παρ. 2 του Συντ.¹⁴⁷ Από την άλλη πλευρά ο συνδυασμός των διατάξεων της παρ. 1 εδ. β' και της παρ. 2 του άρθρου 19 Συντ. οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στην ανεξάρτητη αυτή αρχή δεν επιτρέπεται να ανατεθεί η λήψη απόφασης για την άρση ή μη του απορρήτου σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και για συγκεκριμένα πρόσωπα. Για αποφάσεις τέτοιου είδους αποκλειστικά αρμόδιες είναι οι δικαστικές αρχές και τέτοια δεν είναι βέβαια ή ανεξάρτητη αρχή του άρθρου 19 παρ. 2 Συντ. Η αποστολή της τελευταίας συνίσταται συνεπώς στον προληπτικό έλεγχο των τηλεπικοινωνιακών φορέων και στην επιβολή ενδεχομένως διοικητικών κυρώσεων σε βάρος όσων παραβιάζουν το απόρρητο.¹⁴⁸ Ήδη με το νόμο 3115/2003 ιδρύθηκε η «Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών» με κύριες αρμοδιότητες την διενέργεια ελέγχων σε δημόσιες υπηρεσίες και ιδιωτικές επιχειρήσεις σχετικές με την ανταπόκριση και επικοινωνία την κατάσχεση μέσων παραβίασης του απορρήτου την εξέταση συναφών καταγγελιών κ.α.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Ο. π. Κ. Χρυσόγονος

¹⁴⁸ Ο. π. Κ. Χρυσόγονος

¹⁴⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 6 του ως άνω νόμου στις αρμοδιότητες της ΑΔΑΕ περιλαμβάνονται και οι ακόλουθες:

α) Διενεργεί, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας, τακτικούς και έκτακτους ελέγχους, σε εγκαταστάσεις, τεχνικό εξοπλισμό, αρχεία, τράπεζες δεδομένων και έγγραφο της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (Ε.Υ.Π.), άλλων δημοσίων υπηρεσιών, οργανισμών, επιχειρήσεων του ευρύτερου δημόσιου τομέα, καθώς και ιδιωτικών επιχειρήσεων που ασχολούνται με ταχυδρομικές, τηλεπικοινωνιακές ή άλλες υπηρεσίες σχετικές με την ανταπόκριση και την επικοινωνία. Τον έλεγχο διενεργεί μέλος ή μέλη της Α.Δ.Α.Ε., συμμετέχει δε και υπάλληλός της, ειδικά προς τούτο εντεταλμένος από τον πρόεδρό της για γραμματειακή υποστήριξη της διαδικασίας του ελέγχου. Κατά τον έλεγχο αρχείων που τηρούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας παρίσταται αυτοπροσώπως ο Πρόεδρος της Α.Δ.Α.Ε.

β) Λαμβάνει πληροφορίες σχετικές με την αποστολή της, από τις υπό το στοιχείο α υπηρεσίες, οργανισμούς και επιχειρήσεις, καθώς και από τους εποπτεύοντες Υπουργούς.

γ) Καλεί σε ακρόαση, από τις υπηρεσίες, οργανισμούς, νομικά πρόσωπα και επιχειρήσεις που αναφέρονται στο ως άνω στοιχείο α, τις διοικήσεις, τους νόμιμους εκπροσώπους, τους υπαλλήλους και κάθε άλλο πρόσωπο, το οποίο κρίνει ότι μπορεί να συμβάλει στην εκπλήρωση της αποστολής της.

δ) Προβαίνει στην κατάσχεση μέσων παραβίασης του απορρήτου, που υποπίπτουν στην αντίληψη της κατά την ενάσκηση του έργου της και ορίζεται μεσεγγυούχος αυτών μέχρι να αποφανθούν τα αρμόδια δικαστήρια. Προβαίνει στην καταστροφή πληροφοριών ή στοιχείων ή δεδομένων, τα οποία αποκτήθηκαν με παράνομη παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών.

ε) Εξετάζει καταγγελίες σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων, όταν θίγονται από τον τρόπο και τη διαδικασία άρσης του απορρήτου.

στ) Στις περιπτώσεις των άρθρων 3, 4 και 5 του Ν. 2225/1994, η Α.Δ.Α.Ε. υπεισέρχεται μόνο στον έλεγχο της τήρησης των όρων και της διαδικασίας άρσης του απορρήτου, χωρίς να εξετάζει την κρίση των αρμόδιων δικαστικών αρχών.

ζ) Τηρεί αρχείο απόρρητης αλληλογραφίας, σύμφωνα με το στοιχείο της παρ. 2 του άρθρου 12 του παρόντος νόμου.

η) Συνεργάζεται με άλλες αρχές της χώρας, με αντίστοιχες αρχές άλλων κρατών, με ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς, για θέματα της αρμοδιότητάς της.

θ) Συντάσσει κάθε χρόνο την προβλεπόμενη στην παράγραφο 2 του άρθρου 1 του παρόντος νόμου έκθεση πεπραγμένων, στην οποία περιγράφει το έργο της, διατυπώνει παρατηρήσεις, επισημαίνει παραλείψεις και προτείνει τυχόν ενδεικνυόμενες νομοθετικές μεταβολές στον τομέα διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών.

ι) Γνωμοδοτεί και απευθύνει συστάσεις και υποδείξεις για τη λήψη μέτρων διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών, καθώς και για τη διαδικασία άρσης αυτού.

ια) Εκδίδει τον κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας της, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο κανονισμός εσωτερικής λειτουργίας πρέπει να είναι σύμφωνος με τις διατάξεις του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας.

ιβ) Εκδίδει κανονιστικές πράξεις, δημοσιευόμενες στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, δια των οποίων ρυθμίζεται κάθε διαδικασία και λεπτομέρεια σε σχέση με τις ανωτέρω αρμοδιότητές της, καθώς και με την εν γένει διασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών.

ιγ) Καταρτίζει τον κανονισμό οικονομικής διαχείρισης, ο οποίος υποβάλλεται και εγκρίνεται από τον Υπουργό Οικονομίας και Οικονομικών.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η ρύθμιση του άρθρου 6 παρ. 2 σύμφωνα με την οποία: «Τα μέλη και το προσωπικό της Α.Δ.Α.Ε., πλην του βοηθητικού προσωπικού, έχουν προς διαπίστωση των παραβάσεων της νομοθεσίας περί προστασίας του απορρήτου, τις εξουσίες και τα δικαιώματα που προβλέπονται στο Ν. 703/1977, όπως ισχύει. Τα πρόσωπα αυτά έχουν προς τούτο δικαίωμα να ελέγχουν τα προβλεπόμενα από το Π.Δ. 186/1992 (Κ.Β.Σ.) βιβλία και στοιχεία των ελεγχόμενων επιχειρήσεων και οργανισμών, αποκλεισμένης της κατάσχεσης ή της παραλαβής τους, καθώς και πάσης φύσεως αρχεία, βιβλία, στοιχεία και λοιπά έγγραφα των προσώπων που ελέγχουν, να ενεργούν έρευνες στα γραφεία και λοιπές εγκαταστάσεις τους, να λαμβάνουν ένορκες και ανωμοτί κατά την κρίση τους καταθέσεις, με την επιφύλαξη του άρθρου 212 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Οι σχετικές διατάξεις, απαγορεύσεις, ποινές και κυρώσεις του Ν. 703/1977, ως ισχύει, εφαρμόζονται αναλόγως σε περίπτωση αρνήσεως παροχής στοιχείων, παρεμπόδισης ή δυσχέρασης του έργου της Α.Δ.Α.Ε., επιφυλασσομένης της εφαρμογής των προβλεπόμενων από τον παρόντα νόμο κυρώσεων»

Ειδικότερα στο άρθρο 10 ορίζεται:

Άρθρο 10 Αυτοτελές Τμήμα Ελέγχου Άρσης Απορρήτου

Το Αυτοτελές Τμήμα Ελέγχου Άρσης Απορρήτου προβαίνει στην κατάσχεση μέσων παραβίασης του απορρήτου, που υποπίπτουν στην αντίληψη της Α.Δ.Α.Ε., κατά την ενάσκηση του έργου της και ορίζεται μεσεγγυούχος αυτών μέχρι να αποφανθούν τα αρμόδια δικαστήρια.

α. Προβαίνει στην καταστροφή πληροφοριών ή στοιχείων ή δεδομένων τα οποία αποκτήθηκαν με παράνομη παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών.

β. Εξετάζει καταγγελίες σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων, όταν θίγονται από τον τρόπο και τη διαδικασία άρσης του απορρήτου.

γ. Εξετάζει τη νομιμότητα εντολών άρσεως του απορρήτου, ήτοι καταγράφει και αρχειοθετεί τις εισαγγελικές διατάξεις και τα βουλεύματα των δικαστικών συμβουλίων περί άρσης του απορρήτου

6. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

6.1. Προϋποθέσεις δικαιολογημένης επέμβασης βάσει της ΕΣΔΑ

Στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ δεν θεμελιώνεται μόνο η υποχρέωση των Συμβαλλόμενων κρατών να απέχουν από κάθε αυθαίρετη επέμβαση, αλλά συνεπάγεται και θετικές υποχρεώσεις από μέρους τους¹⁵⁰, π.χ. θέσπιση εθνικής νομοθεσίας για τη διασφάλιση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, διεξαγωγή έρευνας σε περίπτωση καταγγελίας για παραβίαση του εν λόγω άρθρου της Σύμβασης, διασφάλιση των προϋποθέσεων για την άσκηση του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής και της αλληλογραφίας.¹⁵¹ Το ΕΔΔΑ πρέπει να εξετάσει εάν τα πραγματικά περιστατικά κάθε κρινόμενης υπόθεσης εμπίπτουν στο άρθρο 8 παρ 1 της ΕΣΔΑ που όπως έχει αναφερθεί προστατεύει το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, της κατοικίας και της αλληλογραφίας του ατόμου. Όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο η έννοια της ιδιωτικής ζωής περιλαμβάνει και τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας¹⁵², συμπεριλαμβανομένων και όσων μηνυμάτων αποστέλλονται κατά την άσκηση μίας επαγγελματικής δραστηριότητας¹⁵³. Στην

των επικοινωνιών και επεξεργάζεται αυτά, σύμφωνα με τους όρους και τις προϋποθέσεις της κείμενης νομοθεσίας.

δ. Παρέχει στοιχεία, στατιστικά δεδομένα, αναλύσεις και σχετικές με τις αρμοδιότητες του Τμήματος πληροφορίες στις υπηρεσίες και στην Ολομέλεια της Α.Δ.Α.Ε.

ε. Συνεργάζεται με άλλους φορείς και Ανεξάρτητες Αρχές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του

¹⁵⁰ Marckx v. Belgium σκ. 31 και K.U. v. Finland σκ. 42 και 49

¹⁵¹ Κ. Αλεξοπούλου, Προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ, Εφημ ΔΔ 4/2017

¹⁵² ΕΔΔΑ, Liberty v. UK, όπου τρεις μη κυβερνητικοί οργανισμοί για τα ανθρώπινα δικαιώματα με έδρα το Ην. Βασίλειο και την Ιρλανδία (μεταξύ των οποίων και η Liberty) προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ επικαλούμενοι παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ λόγω των παρακολούθησεων των τηλεπικοινωνιών μεταξύ Ιρλανδίας και Ην. Βασιλείου κατά τη δεκαετία του 1990. Ειδικότερα οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν ότι η υπηρεσία του Υπουργείου Άμυνας παρακολουθούσε τις τηλεπικοινωνίες μεταξύ των δύο κρατών και επομένως, οι επικοινωνίες των προσφευγόντων έγιναν αντικείμενο παρακολούθησης. Η Βρετανική Κυβέρνηση παραδέχτηκε ότι οποιαδήποτε τηλεπικοινωνία με το εξωτερικό κατά την επίμαχη περίοδο θα μπορούσε να είχε γίνει αντικείμενο παρακολούθησης, αλλά υποστήριξε ότι όλες οι παρακολουθήσεις γίνονταν κατόπιν έκδοσης εντάλματος σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία. Στην απόφασή του το Δικαστήριο διατύπωσε αρχικά την άποψη ότι οι τηλεφωνικές κλήσεις, το φαξ, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και τα δεδομένα επικοινωνίας καλύπτονται από την έννοια της ιδιωτικής ζωής και της αλληλογραφίας του άρθρου 8 ΕΣΔΑ και έμεινε σταθερό στην πάγια νομολογία του σχετικά με την προϋπόθεση «να προβλέπεται από τον νόμο» με την έννοια ότι ο νόμος θα πρέπει να έχει το χαρακτηριστικό της προσβασιμότητας (accessibility), θα πρέπει δηλαδή τα άτομα να έχουν γνώση της διαδικασίας που ακολουθείται από τις αρχές για τη νόμιμη παρακολούθηση των επικοινωνιών.

¹⁵³ ΕΔΔΑ, Kennedy v. UK

ομπρέλα προστασίας του απορρήτου συγκαταλέγονται και τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας ως προσωπικά δεδομένα που καλύπτονται από την προστασία της ιδιωτικής ζωής και αλληλογραφίας¹⁵⁴, π.χ. οι τηλεφωνικοί αριθμοί από ή προς τους οποίους έγιναν οι τηλεφωνικές κλήσεις, η ημερομηνία, η ώρα και η διάρκεια των κλήσεων¹⁵⁵ καθώς και οι ιστοσελίδες που επισκέπτεται ένας χρήστης (ώρα-ημερομηνία διάρκεια επίσκεψης) ηλεκτρονική διεύθυνση αποστολής μηνύματος και e-mails¹⁵⁶. Οι προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά προκειμένου να δικαιολογείται η επέμβαση στο δικαίωμα των υποκειμένων του σεβασμού της ιδιωτικής τους ζωής που κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ είναι οι εξής:

6.1.1. Η επέμβαση πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ η επέμβαση προβλέπεται από το νόμο εάν βασίζεται σε διατάξεις του Εθνικού δικαίου η οποία έχει ορισμένες ιδιότητες.¹⁵⁷ Ο νόμος πρέπει να είναι «προσβάσιμος σε όλους τους ενδιαφερόμενους και προβλέψιμος ως προς τις συνέπειές του»¹⁵⁸. Ένας κανόνας είναι προβλέψιμος «εάν διατυπώνεται με επαρκή ακρίβεια ώστε να παρέχεται η δυνατότητα σε κάθε φυσικό πρόσωπο να ρυθμίσει τη συμπεριφορά του»¹⁵⁹. Επιπλέον ο βαθμός ακριβείας που απαιτείται συναφώς από το «νόμο» θα εξαρτάται από το συγκεκριμένο θέμα»¹⁶⁰. Στην υπόθεση Rotaru κατά Ρουμανίας¹⁶¹ ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι υπήρξε παραβίαση του δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής του επειδή ρουμάνικη υπηρεσία πληροφοριών κατείχε και χρησιμοποιούσε φάκελο ο οποίος περιέχει πληροφορίες προσωπικού χαρακτήρα από τον αφορούσαν. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι παρότι το εθνικό δίκαιο επέτρεπε τη συλλογή την καταγραφή και την αρχειοθέτηση σε μυστικούς φακέλους πληροφοριών που αφορούν την εθνική ασφάλεια δεν προέβλεπε κανέναν

¹⁵⁴ ΕΔΔΑ, Heglás v. Czech Republic

¹⁵⁵ ΕΔΔΑ Malone V. UK

¹⁵⁶ ΕΔΔΑ, Copland v. UK

¹⁵⁷ Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, 2018

¹⁵⁸ ΕΔΔΑ, Amann κατά Ελβετίας σκ. 50, ΕΔΔΑ Kopp κατά Ελβετίας σκ. 55, ΕΔΔΑ Iordachi Κλπ κατά Μολδαβίας

¹⁵⁹ ΕΔΔΑ, Amann κατά Ελβετίας σκ. 56, ΕΔΔΑ Malone κατά Ηνωμένου Βασιλείου σκ. 66, ΕΔΔΑ Silver κλπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου σκ. 88

¹⁶⁰ ΕΔΔΑ, The Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου σκ. 49, ΕΔΔΑ Silver κατά Ηνωμένου Βασιλείου σκ. 88

¹⁶¹ ΕΔΔΑ, Rotaru κατά Ρουμανίας σκ. 57, ΕΔΔΑ Association for European Integration and human Rights και Ekimdzhiev κατά Βουλγαρίας, 2007

περιορισμό στην άσκηση των εν λόγω εξουσιών η οποία παρέμενε στη διακριτική ευχέρεια των αρχών. Για παράδειγμα η εθνική νομοθεσία δεν όριζε το είδος των πληροφοριών που μπορούσαν να υποβληθούν σε επεξεργασία, τις κατηγορίες προσώπου κατά των οποίων μπορούσε να ληφθούν μέτρα παρακολούθησης, τις περιστάσεις υπό τις οποίες μπορούσαν να λυθούν τέτοια μέτρα ή τις διαδικασίες που έπρεπε να ακολουθούνται. Επομένως το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εθνική νομοθεσία δεν ήταν σύμφωνη προς την απαίτηση της προβλεψιμότητας βάσει του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ και ότι παραβιάστηκε το εν λόγω άρθρο. Στην υπόθεση Taylor-Sabori κατά Ηνωμένου Βασιλείου¹⁶² ο προσφεύγων είχε αποτελέσει στόχο αστυνομικής παρακολούθησης. Χρησιμοποιώντας έναν «κλώνο» της συσκευής τηλεειδοποίησης του προσφεύγοντος, η αστυνομία ήταν σε θέση να υποκλέπτει τα εισερχόμενα μηνύματα του. Στη συνέχεια ο προσφεύγων συνελήφθη και του απαγγέλθηκαν κατηγορίες για συμμετοχή σε οργάνωση με σκοπό την προμήθεια ελεγχόμενης ναρκωτικής ουσίας. Το κατηγορητήριο βασιζόταν εν μέρει στα γραπτά μηνύματα του συστήματος τηλεειδοποίησης που είχαν απομαγνητοφωνηθεί από την αστυνομία κατά το ίδιο χρονικό διάστημα. Ωστόσο, κατά το χρόνο της δίκης του προσφεύγοντος δεν υπήρχε στο βρετανικό δίκαιο διάταξη η οποία να ρυθμίζει την παρακολούθηση των επικοινωνιών που μεταδίδονται μέσω ιδιωτικού τηλεπικοινωνιακού συστήματος. Ως εκ τούτου η παρέμβαση στα δικαιώματα του δεν ήταν «σύμφωνη με το νόμο» και το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 8 ΕΣΔΑ.

6.1.2. Η επέμβαση πρέπει να επιδιώκει θεμιτό σκοπό

Ο θεμιτός σκοπός μπορεί να είναι είτε ένα από τα αναφερόμενα δημόσια συμφέροντα, είτε η προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των τρίτων.¹⁶³ Βάσει του άρθρου 8 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, θεμιτοί σκοποί οι οποίοι θα μπορούσαν να δικαιολογούν επέμβαση είναι τα συμφέροντα της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας ασφάλειας ή της οικονομικής ευημερίας της χώρας, η προάσπιση της τάξης και η πρόληψη ποινικών παραβάσεων, η προστασία της υγείας ή της ηθικής και η προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τρίτων. Στην υπόθεση Allan κατά Ηνωμένου Βασιλείου¹⁶⁴ οι αρχές ηχογράφησαν κρυφά ιδιωτικές συνομιλίες ενός

¹⁶² ΕΔΔΑ, Taylor-Sabori κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 2002

¹⁶³ Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, 2018

¹⁶⁴ ΕΔΔΑ, Allan Κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 2002

κρατούμενου με φίλο του στον χώρο του επισκεπτηρίου της φυλακής, καθώς και με συγκατηγορούμενή του σε κελί της φυλακής. Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι η χρήση συσκευών καταγραφής ήχου και εικόνας στο κελί του προσφεύγοντος, στο χώρο επισκεπτηρίου της φυλακής και στο κελί συγκρατούμενου συνιστούσε επέμβαση στο δικαίωμα του προσφεύγοντος στην προστασία της ιδιωτικής ζωής. Δεδομένου ότι εκείνη τη χρονική στιγμή δεν υπήρχε νομοθεσία η οποία να διέπει τη χρήση κρυφών συσκευών καταγραφής από τις αστυνομικές αρχές, η εν λόγω επέμβαση δεν ήταν σύμφωνη με το νόμο και το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι παραβιάστηκε το άρθρο 8.

Στην υπόθεση Roman Zakharov κατά Ρωσίας¹⁶⁵ ο προσφεύγων κίνησε δικαστική διαδικασία εναντίον τριών παρόχων κινητής τηλεφωνίας, ισχυριζόμενος ότι είχε παραβιαστεί το δικαίωμά του στην τήρηση του απορρήτου των τηλεφωνικών επικοινωνιών διότι οι πάροχοι είχαν εγκαταστήσει εξοπλισμό ο οποίος επέτρεπε στην Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Ασφαλείας να υποκλέπτει τις τηλεφωνικές του συνδιαλέξεις χωρίς την προηγούμενη δικαστική άδεια. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι εθνικές νομοθετικές διατάξεις που διέπουν την υποκλοπή των επικοινωνιών δεν παρείχαν επαρκείς και αποτελεσματικές εγγυήσεις έναντι της αυθαιρεσίας και του κινδύνου κατάχρησης. Ειδικότερα, η εθνική νομοθεσία δεν επέβαλλε τη διαγραφή των αποθηκευμένων δεδομένων μετά την εκπλήρωση του σκοπού της αποθήκευσης. Επιπλέον, παρότι ήταν απαραίτητη η έκδοση σχετικής δικαστικής άδειας, ο δικαστικός έλεγχος ήταν περιορισμένος.

Στην υπόθεση Szabó και Vissy κατά Ουγγαρίας¹⁶⁶, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι η νομοθεσία της Ουγγαρίας συνιστούσε παράβαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, διότι δεν ήταν επαρκώς λεπτομερής ή ακριβής. Επιπλέον ισχυρίστηκαν ότι δεν παρείχε επαρκείς εγγυήσεις έναντι της κατάχρησης και της αυθαιρεσίας. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η νομοθεσία της Ουγγαρίας δεν επέβαλλε την υποχρέωση έκδοσης δικαστικής

¹⁶⁵ ΕΔΔΑ, Roman Zakharov κατά Ρωσίας, 2015

¹⁶⁶ ΕΔΔΑ, Szabó και Vissy κατά Ουγγαρίας, 2016

άδειας για σκοπούς παρακολούθησης. Επεσήμανε ωστόσο ότι παρά το γεγονός ότι η εν λόγω παρακολούθηση υπόκειται στη χορήγηση άδειας από τον υπουργό Δικαιοσύνης, ήταν κατεξοχήν πολιτικού χαρακτήρα και δεν μπορούσε να διασφαλίσει την απαιτούμενη αξιολόγηση του κριτηρίου της «απόλυτης αναγκαιότητας». Επιπλέον η εθνική νομοθεσία δεν προέβλεπε την άσκηση δικαστικού ελέγχου, δεδομένου ότι δεν επρόκειτο να αποσταλεί καμία γνωστοποίηση στα υποκείμενα των δεδομένων. Το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι παραβιάστηκε το άρθρο 8 ΕΣΔΑ.

6.1.3. Η επέμβαση να είναι αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Κατά το ΕΔΔΑ «η έννοια της αναγκαιότητας σημαίνει ότι η επέμβαση ανταποκρίνεται σε επείγουσα κοινωνική ανάγκη και ιδίως ότι είναι ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο θεμιτό σκοπό»¹⁶⁷. Όταν εκτιμά κατά πόσο ένα μέτρο είναι αναγκαίο για την αντιμετώπιση επείγουσας κοινωνικής ανάγκης το ΕΔΔΑ εξετάζει αν αυτό είναι συναφές και κατάλληλο σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Για το σκοπό αυτόν το ΕΔΔΑ μπορεί να εκτιμήσει κατά πόσον η επέμβαση επιχειρεί να αντιμετωπίσει ζήτημα το οποίο, εάν δεν αντιμετωπιστεί, θα μπορούσε να έχει επιζήμιες συνέπειες για την κοινωνία, εάν υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η επέμβαση αυτή μπορεί να μετριάσει τις εν λόγω επιζήμιες συνέπειες και ποιες είναι γενικά οι απόψεις της κοινωνίας επί του επίμαχου ζητήματος.¹⁶⁸ Για παράδειγμα η συλλογή και η αποθήκευση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από υπηρεσίες ασφαλείας για συγκεκριμένα φυσικά πρόσωπα τα οποία διαπιστώνεται ότι συνδέονται με τρομοκρατικά κινήματα συνιστούν επέμβαση στο δικαίωμα των φυσικών προσώπων στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής η οποία εξυπηρετεί παρόλα αυτά σοβαρή επείγουσα κοινωνική ανάγκη: την εθνική ασφάλεια και την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Προκειμένου να ανταποκρίνεται στο κριτήριο της αναγκαιότητας η επέμβαση πρέπει επίσης να είναι ανάλογη. Στη νομολογία του

¹⁶⁷ ΕΔΔΑ, Leander κατά Σουηδίας, 1987, σκ. 58

¹⁶⁸ Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29 για την προστασία των δεδομένων. Γνώμη σχετικά με τη εφαρμογή των εννοιών της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας και την προστασία των δεδομένων στον τομέα της επιβολής της νομοθεσίας. Βρυξέλλες, 2014

ΕΔΔΑ η αναλογικότητα εξετάζεται στο πλαίσιο της έννοιας της αναγκαιότητας. Η αναλογικότητα απαιτεί η επέμβαση στα δικαιώματα προστατεύονται από την ΕΣΔΑ να μην υπερβαίνει το μέτρο που είναι αναγκαίο για την εκπλήρωση του επιδιωκόμενου θεμιτού σκοπού. Σημαντικοί παράγοντες οι οποίοι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εφαρμογή του κριτηρίου της αναλογικότητας είναι η έκταση της επέμβασης, ιδίως το πλήθος των θιγόμενων προσώπων και οι εγγυήσεις ή προειδοποιήσεις που έχουν θεσπιστεί για τον περιορισμό της έκτασης ή των επιζήμιων συνεπειών της στα δικαιώματα των φυσικών προσώπων.¹⁶⁹

Στην υπόθεση *S. και Marper* Ηνωμένου Βασιλείου¹⁷⁰ οι προσφεύγοντες συνελήφθησαν και κατηγορήθηκαν για ποινικά αδικήματα. Η αστυνομία έλαβε τα δακτυλικά της αποτυπώματα και δείγματα DNA όμως οι προσφεύγοντες δεν καταδικάστηκαν ποτέ για τα αδικήματα. Παρόλα αυτά τα δακτυλικά αποτυπώματα, το προφίλ DNA και το βιολογικό υλικό διατηρήθηκαν και αποθηκεύτηκαν από την αστυνομία σε βάση δεδομένων και η εθνική νομοθεσία επέτρεπε τη διατήρηση του χωρίς χρονικούς περιορισμούς παρότι το Ηνωμένο Βασίλειο υποστήριξε ότι η διατήρηση βοηθά την ταυτοποίηση μελλοντικών δραστών αδικημάτων και επομένως επιδιώκει τον θεμιτό σκοπό της πρόληψης και της ανίχνευσης του εγκλήματος, το ΕΔΔΑ έκρινε αδικαιολόγητη την επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής των προσφευγόντων. Το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι η επέκταση της βάσης δεδομένων ώστε να περιλαμβάνει προφίλ DNA όχι μόνο καταδικασθέντων προσώπων αλλά και φυσικών προσώπων που θεωρήθηκαν ύποπτα αλλά δεν καταδικάστηκαν μπορεί να συνέβαλε στην ανίχνευση και στην πρόληψη της εγκληματικότητας στο Ηνωμένο Βασίλειο, ωστόσο εξεπλάγη από την εξουσία διατήρησης αδιάκριτος όλων των δακτυλικών αποτυπωμάτων κυτταρικών δειγμάτων και προφίλ DNA¹⁷¹. το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ομόφωνα ότι η διατήρηση

¹⁶⁹ ΕΔΔΑ, *Leander* κατά Σουηδίας, 1987, σκ. 9-11

¹⁷⁰ ΕΔΔΑ, *S. και Marper* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 2008

¹⁷¹ Ο. π. σκ. 119

συνιστούσε δυσανάλογη επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής η οποία δεν μπορούσε να θεωρηθεί αναγκαία σε μία Δημοκρατική κοινωνία.

6.2. Προϋποθέσεις νομίμων περιορισμών βάσει του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.

Η δομή και η διατύπωση του Χάρτη, διαφέρουν από της ΕΣΔΑ, διότι ο Χάρτης δεν κάνει λόγο για επεμβάσεις σε κατοχυρωμένα δικαιώματα, πλην όπως περιέχει διάταξη σχετική με περιορισμούς στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στο Χάρτη.¹⁷² Σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ. 1 οι περιορισμοί στην άσκηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που αναγνωρίζονται στο Χάρτη και κατ' επέκταση στην άσκηση του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα επιτρέπονται μόνο υπό τις εξής προϋποθέσεις:

6.2.1. Ο περιορισμός πρέπει να προβλέπεται από το νόμο.

Η ανωτέρω προϋπόθεση σημαίνει ότι οι περιορισμοί πρέπει να θεμελιώνονται σε νομική βάση η οποία είναι σε επαρκή βαθμό προβλέψιμη και προσβάσιμη και έχει διατυπωθεί με ικανοποιητική ακρίβεια ώστε να παρέχει στα φυσικά πρόσωπα τη δυνατότητα να κατανοήσουν τις υποχρεώσεις του και να ρυθμίζουν ανάλογα τη συμπεριφορά τους.¹⁷³ Η νομική βάση πρέπει να ορίζει σαφώς την έκταση και τον τρόπο άσκησης της εξουσίας των αρμόδιων αρχών, ώστε τα φυσικά πρόσωπα να προστατεύονται από τυχόν αυθαίρετη παρέμβαση. Η νομολογία του ΕΔΔΑ και ιδίως της «ύπαρξης νόμου» την οποία αυτό έχει αναπτύξει με την πάροδο του χρόνου, αποτελεί συναφή παράγοντα τον οποίο πρέπει να λαμβάνει υπόψη το ΔΕΕ κατά την ερμηνεία του πεδίο εφαρμογής του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη¹⁷⁴.

6.2.2. Ο περιορισμός πρέπει να σέβεται την ουσία του δικαιώματος

Στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης κάθε περιορισμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύονται βάσει του Χάρτη πρέπει να σέβεται την ουσία των εν λόγω δικαιωμάτων.¹⁷⁵ Αυτό σημαίνει ότι περιορισμοί οι οποίοι είναι τόσο εκτενείς

¹⁷² Ο. π. Εγχειρίδιο

¹⁷³ Ο. π. Εγχειρίδιο

¹⁷⁴ Ο. π. Εγχειρίδιο

¹⁷⁵ Ο. π. Εγχειρίδιο

και τόσο παρεμβατικοί ώστε να στέλνουν από ένα θεμελιώδες δικαίωμα την ουσία του δεν μπορούν να δικαιολογηθούν. Εάν θίγεται η ουσία του δικαιώματος ο περιορισμός πρέπει να θεωρηθεί παράνομος χωρίς να χρειάζεται να εξεταστεί περαιτέρω εάν εξυπηρετήσει στόχο γενικού συμφέροντος και αν πληροί τα κριτήρια της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας.¹⁷⁶ Στην υπόθεση Digital Rights Ireland¹⁷⁷ το ΔΕΕ εξέτασε τη συμβατότητα της οδηγίας 2006/24/EK¹⁷⁸ με τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη. Η οδηγία υποχρέωνε τους φορείς παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών της να διατηρούν δεδομένα κίνησης και θέσης για τουλάχιστον 6 μήνες και για μέγιστο διάστημα 24 μηνών, καθώς και να επιτρέπουν στις αρμόδιες εθνικές αρχές να έχουν πρόσβαση στα εν λόγω δεδομένα για το σκοπό της πρόληψης της διερεύνησης της διαπίστωσης και της δίωξης σοβαρών εγκλημάτων.¹⁷⁹ Το ΔΕΕ επισήμανε ότι τα δεδομένα τα οποία έπρεπε να διατηρούν οι φορείς παροχής των υπηρεσιών βάσει της Οδηγίας περιλάμβαναν δεδομένα αναγκαία για την ανίχνευση και τον προσδιορισμό της πηγής και του προορισμού της επικοινωνίας τον αριθμό τηλεφώνου του καλούντος και τους αριθμούς των καλουμένων καθώς και τις διευθύνσεις IP. Τα δεδομένα αυτά «λαμβάνόμενα στο σύνολό τους παρέχουν τη δυνατότητα συναγωγής ιδιαίτερας ακριβών συμπερασμάτων σε σχέση με την ιδιωτική ζωή των προσώπων των οποίων τα δεδομένα έχουν διατηρηθεί, όπως είναι καθημερινές συνήθειες, η μόνιμη ή προσωρινή τόποι διαμονής, οι καθημερινές και άλλες μετακινήσεις, οι ασκούμενες δραστηριότητες, οι κοινωνικές σχέσεις των προσώπων αυτών και τα κοινωνικά περιβάλλοντα στα οποία τα πρόσωπα αυτά συχνάζουν».¹⁸⁰ Επομένως η διατήρηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα βάσει της οδηγίας συνιστούσε ιδιαίτερα σοβαρή επέμβαση στα δικαιώματα στην ιδιωτική ζωή και στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ωστόσο το ΔΕΕ έκρινε ότι η επέμβαση δεν έθιγε το ουσιαστικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων.

¹⁷⁶ Ο. π. Εγχειρίδιο

¹⁷⁷ ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-293/12 και C-594/12, Digital Rights Ireland Ltd κατά Minister for Communications, Marine and Natural Resources Κλπ, 2014

¹⁷⁸ Οδηγία για τη διατήρηση δεδομένων

¹⁷⁹ Η οδηγία δεν επέτρεπε τη διατήρηση του περιεχομένου των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

¹⁸⁰ Ο. π. ΔΕΕ

6.2.3. Αναγκαίοι περιορισμοί τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας

Το άρθρο 52 παρ. 1 του Χάρτη προβλέπει ότι τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας περιορισμοί στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των ελευθεριών που αναγνωρίζει ο Χάρτης επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνο εφόσον είναι αναγκαίοι¹⁸¹. Ο περιορισμός μπορεί να είναι αναγκαίος εάν υφίσταται ανάγκη λήψης μέτρων για τον επιδιωκόμενο σκοπό δημοσίου συμφέροντος αλλά η αναγκαιότητα ερμηνευόμενη από το ΔΕΕ, σημαίνει επίσης ότι τα ληφθέντα μέτρα πρέπει να είναι λιγότερο επεμβατικά σε σύγκριση με άλλες εναλλακτικές δυνατότητες για την επίτευξη του ίδιου σκοπού. Για τους περιορισμούς των δικαιωμάτων στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα το ΔΕΕ εφαρμόζει κριτήριο απόλυτης αναγκαιότητας έχοντας αποφανθεί ότι «οι αποκλίσεις και οι περιορισμοί δεν πρέπει να υπερβαίνουν τα όρια του απολύτως αναγκαίου». Εφόσον ο περιορισμός κριθεί απολύτως αναγκαίος πρέπει επίσης να εκτιμηθεί αν είναι ανάλογος. Αναλογικότητα σημαίνει ότι τα πλεονεκτήματα από τον περιορισμό θα πρέπει να υπερτερούν σε σύγκριση με τα μειονεκτήματα που αυτός συνεπάγεται σε ό,τι αφορά την άσκηση των διακυβευόμενων θεμελιωδών δικαιωμάτων.¹⁸² Για τη μείωση των μειονεκτημάτων και των κινδύνων όσον αφορά την απόλαυση των δικαιωμάτων στην ιδιωτική ζωή και στην προστασία των δεδομένων είναι σημαντικό οι περιορισμοί να εμπεριέχουν κατάλληλες εγγυήσεις.

Το ΔΕΕ κατέληξε σε παρόμοιο συμπέρασμα με εκείνο στην υπόθεση Digital Rights Ireland στην εκδίκαση της υπόθεσης τελείως Tele2 Sverige AB κατά Post- och telestyrelsen και Secretary of State for the Home Department κατά Tom Watson κλπ.¹⁸³. Οι υποθέσεις αυτές αφορούσαν τη διατήρηση δεδομένων κινήσης και θέσεις για όλους τους συνδρομητές και τους εγγεγραμμένους χρήστες και «όλα τα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας καθώς και όλα τα μεταδεδομένα» χωρίς διαφοροποίηση,

¹⁸¹ Ο. π. Εγχειρίδιο

¹⁸² Ο. π. Εγχειρίδιο

¹⁸³ ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-203/15 και C-698/15, Tele2 Sverige AB κατά Post- och telestyrelsen και Secretary of State for the Home Department κατά Tom Watson κλπ., σκ. 105-106

περιορισμό ή εξαίρεση σε σχέση προς τον επιδιωκόμενο σκοπό¹⁸⁴. Στην περίπτωση αυτή το κατά πόσον ένα πρόσωπο εμπλεκόταν άμεσα ή έμμεσα, σε σοβαρά ποινικά αδικήματα ή κατά πόσον οι επικοινωνίες του είχαν σημασία για την εθνική ασφάλεια δεν αποτελούσε προϋπόθεση για τη διατήρηση των δεδομένων του. Λαμβανομένης υπόψη της απουσίας είτε του απαιτούμενου συνδέσμου μεταξύ των διατηρούμενων δεδομένων και απειλής για τη δημόσια ασφάλεια είτε χρονικών ή γεωγραφικών περιορισμών το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εθνική νομοθεσία υπερέβαινε τα όρια του απολύτως αναγκαίου μέτρου για το σκοπό της καταπολέμησης του σοβαρού εγκλήματος¹⁸⁵.

6.2.3. Εξυπηρέτηση στόχων γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

Προκειμένου να είναι δικαιολογημένος κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στον Χάρτη πρέπει επίσης να εξυπηρετούνται πραγματικά στόχοι γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.¹⁸⁶ Σχετικά με την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων, το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αλληλεπιδρά συχνά με άλλα δικαιώματα. Όσον αφορά τους στόχους γενικού συμφέροντος, σε αυτούς περιλαμβάνονται οι γενικοί στόχοι της ΕΕ, οι οποίοι επιβεβαιώνονται στο άρθρο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)¹⁸⁷, όπως η προαγωγή της ειρήνης και της ευημερίας των λαών, η κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία και εγκαθίδρυση ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, στον οποίο διασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, σε συνδυασμό με κατάλληλα μέτρα για την πρόληψη της εγκληματικότητας. Είναι κρίσιμο να ορίζεται και να εξηγείται, με επαρκή βαθμό λεπτομέρειας, ο στόχος γενικού συμφέροντος που επιδιώκεται με τον περιορισμό, καθώς η αναγκαιότητα του περιορισμού θα αξιολογηθεί σε σχέση με το

¹⁸⁴ Ο. π. σκ. 105

¹⁸⁵ Ο. π. σκ. 107

¹⁸⁶ Ο. π. Εγχειρίδιο

¹⁸⁷ Ο. π. Εγχειρίδιο

πλαίσιο αυτό. Η σαφής και λεπτομερής περιγραφή του σκοπού του περιορισμού και των προτεινόμενων μέτρων είναι κρίσιμης σημασίας προκειμένου να καταστεί εφικτή η αξιολόγηση της αναγκαιότητάς του¹⁸⁸

7. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ.

7.1. Νομική φύση του «δικαιώματος στην ασφάλεια»

Η αναγνώριση των νέων διαστάσεων και λειτουργιών των δικαιωμάτων δεν απαντά αυτομάτως στο ερώτημα εάν υφίσταται και ένα υποκειμενικό δικαίωμα στην ασφάλεια, σύστοιχο της συναφούς αντικειμενικής κρατικής υποχρέωσης για προστασία. Ίσως το ερώτημα στην ουσία του αποτελεί ψευδοπρόβλημα. Είναι παλαιά η διαμάχη των δημοσιολόγων για το εάν τα δικαιώματα αποτελούν κυρίως « απονεμημένη ικανότητα βούλησης ή «βιοτικά συμφέροντα που προστατεύονται νομικά»¹⁸⁹. Η αντίθεση αυτή σήμερα έχει καταστεί άνευ σημασίας λόγω της ύπαρξης του γενικού καθήκοντος του κράτους να προστατεύει και να διασφαλίζει την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Και τούτο διότι οι σχετικές κρατικές υποχρεώσεις προστασίας αντιστοιχούν σε σύστοιχες αξιώσεις των πολιτών που είναι δικαστικά επιδιώξιμες¹⁹⁰. Η ασφάλεια του πολίτη έναντι μη κρατικών προσβολών είναι ένα αγαθό που προστατεύεται από το συνδυασμένο ρυθμιστικό πεδίο πολλών θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η δέσμη των σχετικών αξιώσεων μπορεί να θεωρηθεί ότι συναρτίζεται σε ένα αγωγίμο « δικαίωμα στην ασφάλεια», διακριτό τόσο από το παραδοσιακό δικαίωμα στην ασφάλεια του προσώπου, όσο και από τη δημόσια ασφάλεια ως αντικειμενική αρχή της δημόσιας τάξης¹⁹¹. Το «δικαίωμα υπ' αυτή την έννοια δεν έχει αυτοτελή *sedes materiae* στο Σύνταγμα, αλλά αποτελεί τη συνισταμένη των θετικών αξιώσεων που απορρέουν από το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 5 παρ. 2 Σ), στην ιδιοκτησία, (17 παρ. 1 Σ) στην οικογενειακή ζωή (19 Σ), στην

¹⁸⁸ Ο. π. Εγχειρίδιο

¹⁸⁹ Ο. π. Γ. Κατρούγκαλος.

¹⁹⁰ Ο. π. Γ. Κατρούγκαλος.

¹⁹¹ Ο. π. Γ. Κατρούγκαλος.

υγεία (21 παρ 3 Σ), αλλά και στην προστασία της ανθρώπινης αξίας (2 παρ 1 Σ) και το γενικό δικαίωμα στην ανάπτυξη της προσωπικότητας (5 παρ. 1 Σ)¹⁹². Σε αντίθεση, δηλαδή με το τυπικό, φιλελεύθερο κράτος δικαίου όπου η ασφάλεια ως ατομικό δικαίωμα είχε νόημα μόνον ως αμυντικό δικαίωμα έναντι του κράτους, στο κοινωνικό κράτος έχει, παράλληλα χαρακτήρα θεσμοποιημένης εξωτερικής προστασίας από κινδύνους και μη κρατικής προέλευσης, με αξιώσεις δικαστικά επιδιώξιμες. Η διάσταση αυτή δεν διαφοροποιείται από την παραδοσιακή μόνον λόγω της θετικής της λειτουργίας, αλλά και επειδή προϋποθέτει τη λήψη προληπτικών μέτρων έναντι των πιθανών κινδύνων, είτε για την αποφυγή τους είτε για την εξουδετέρωση των συνεπειών τους¹⁹³. Σε περίπτωση παράβασης της κρατικής αυτής υποχρέωσης, γεννάται αξίωση αποζημίωσης των πολιτών για κάθε βλάβη που υπέστησαν εξαιτίας της. Το συγκεκριμένο όμως περιεχόμενο της κρατικής υποχρέωσης εξαρτάται από το είδος και το μέγεθος των πιθανών κινδύνων¹⁹⁴. Με βάση την αρχή της αναλογικότητας ο δικαστής μπορεί να ελέγχει το κατά πόσον ο νομοθέτης ή η διοίκηση ανταποκρίθηκαν στην υποχρέωσή τους.

Στην ελληνική έννομη τάξη ήδη αναγνωρίζεται λειτουργία ενός « δικαιώματος στην ασφάλεια» από το οποίο απορρέει αξίωση αποζημίωσης κατά του κράτους για ζημίες που προκλήθηκαν επειδή τα όργανά του παρέλειψαν ή δεν εκπλήρωσαν επαρκώς τα προστατευτικά τους καθήκοντα, για τη λήψη κατάλληλων αστυνομικών μέτρων για την προστασία της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας ή της ιδιοκτησίας¹⁹⁵. Η λήψη των σχετικών μέτρων επιβάλλεται απευθείας από τις αξιώσεις προστασίας των απειλούμενων συνταγματικών δικαιωμάτων προστασίας των απειλούμενων συνταγματικών δικαιωμάτων των πολιτών και συνεπώς δεν εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια της αστυνομίας, αλλά αποτελεί δέσμια

¹⁹² Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα

¹⁹³ Π. Μαντζούφα, Ασφάλεια και πρόληψη στην εποχή της διακινδύνευσης: εισαγωγικά ερωτήματα και προβληματισμοί για το συνταγματικό κράτος, σε Τιμητικό Τόμο Συμβουλίου της Επικρατείας- 75 χρόνια, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2005

¹⁹⁴ Ο. π. Γ. Κατρούγκαλος.

¹⁹⁵ ΣτΕ 28/2000, ΣτΕ 3706/2001, ΣτΕ 3919/2001 Κ. Χρυσόγονος, Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια

υποχρέωση των αρχών της δημόσιας τάξης¹⁹⁶. Αντιθέτως δεν υφίσταται υποχρέωση του κράτους ή δικαίωμα για την προστασία του υποκειμενικού αισθήματος ασφάλειας των πολιτών δεδομένου ότι παρόμοια απαίτηση όχι απλώς είναι αόριστη και υποκειμενική αλλά υπερβαίνει και το μέτρο της αναλογικότητας¹⁹⁷.

7.2. Ο περιορισμός του απορρήτου των επικοινωνιών χάριν της εθνικής ασφάλειας

7.2.1. Απόπειρα ορισμού εθνικής ασφάλειας

Ο όρος της εθνικής ασφάλειας ως λόγος περιορισμού του απορρήτου της επικοινωνίας τέθηκε όπως είδαμε στην αρχή της παρούσας για πρώτη φορά στο άρθρο 15 του δικτατορικού Συντάγματος του 1968 αλλά και στο ταυτάριθμο άρθρο του δικτατορικού κειμένου του 1973¹⁹⁸. Στη συνέχεια περιελήφθη στο άρθρο 13 του Συντάγματος του 1975 το οποίο αποτέλεσε το θεμέλιο του ισχύοντος άρθρου 19 Σ, ως λόγο άρσης του απορρήτου, απαλείφοντας όμως τον περιορισμό της δημόσιας τάξης. Ο όρος «εθνική ασφάλεια» είναι διαφορετικός από τον όρο «δημόσια ασφάλεια»¹⁹⁹ προτάσσοντας κυρίως την προστασία του συνόλου μιας χώρας, της εδαφικής της ακεραιότητας και της πολιτικής της ανεξαρτησίας από ξένη δύναμη ή απειλή ξένης δύναμης.²⁰⁰ Ο όρος αυτός είναι γενικός και αόριστος και επιδεκτικός καταχρηστικής εφαρμογής, δεδομένου ότι η άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας ερείδεται μοιραία σε άκρως απόρρητα στοιχεία των υπηρεσιών πληροφοριών, των οποίων η ακεραιότητα και αξιοπιστία είναι δύσκολο να εξακριβωθεί.²⁰¹ Στο εδ. β' της παρ. 1 του άρθρου 19 Συντ. τίθεται το απόρρητο υπό την ειδική επιφύλαξη του νόμου. Από τις δύο περιπτώσεις άρσης του απορρήτου, η «εθνική ασφάλεια» θα πρέπει να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει όχι γενικά τη δημόσια ασφάλεια, αλλά αποκλειστικά ό,τι

¹⁹⁶ ΣτΕ 28/2000, ΣτΕ 3706/2001, ΣτΕ 3919/2001

¹⁹⁷ Ο. π. Γ. Κατρούγκαλος.

¹⁹⁸ Ο. π. Π. Τσίρης

¹⁹⁹ Ν. Αλιβιζάτος, Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων, Η έννοια της δημόσιας ασφάλειας περιλαμβάνει, εκτός από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και την προστασία των βασικών κοινωνικών αγαθών και ειδικότερα την ακεραιότητα της έννομης τάξης, την ύπαρξη του Κράτους και των θεσμών του, την ικανότητα λειτουργίας τους και την προστασία της συνταγματικής τάξης και κυρίως του ελεύθερου και δημοκρατικού πολιτεύματος από εσωτερικές απειλές.

²⁰⁰ Ο. π. Ν. Αλιβιζάτος

²⁰¹ Ο. π. Π. Τσίρης

αναφέρεται στην προάσπιση της χώρας έναντι εξωτερικών κινδύνων, ενώ η έννοια των «ιδιαιτέρως σοβαρών εγκλημάτων» πρέπει να εκληφθεί ως στενότερη εκείνης του κακουργήματος.²⁰² Οι λόγοι εθνικής ασφάλειας δεν εξειδικεύονται ούτε στο Ν. 2225/1994 στο άρθρο 3, με συνέπεια οποιαδήποτε απόφαση για την άρση του απορρήτου πρέπει να σέβεται τους «περιορισμούς των περιορισμών» των ατομικών δικαιωμάτων, ιδίως όπως την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας²⁰³ (αρθρ. 25 παρ. 1 Συντ) και την μη προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος, οι οποίοι (περιορισμοί) αποτελούν το μοναδικό φραγμό για την αποτροπή της καταχρηστική εφαρμογής του λόγου αυτού της άρσης του απορρήτου.²⁰⁴

7.3 Η συνταγματική υποχρέωση αιτιολόγησης της εισαγγελικής διάταξης στο πλαίσιο άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας

Στο άρθρο 3 παρ. 1 του ν. 2225/1994²⁰⁵, προκειμένου να διαταχθεί η άρση του απορρήτου απαιτείται αίτημα δικαστικής ή άλλης πολιτικής, στρατιωτικής ή

²⁰² Ο. π. Κ. Χρυσόγονος, Σ. Βλαχόπουλος

²⁰³ Digital Rights Ireland Ltd .at. Minister for Communications, Marine and Natural Resources, Minister for Justice, Equality and Law Reform, Commissioner of the Garda Síochána, Irelande, The Attorney General, Κηρύσσεται ανίσχυρη η Οδηγία 2006/24/EK για την υποχρεωτική διατήρηση των δεδομένων ηλεκτρονικών επικοινωνιών (εξωτερικών στοιχείων) λόγω παραβίασης της αρχής της αναλογικότητας. Ένας σκοπός γενικού συμφέροντος, όπως η υποχρεωτική διατήρηση των δεδομένων για την καταπολέμηση της βαριάς εγκληματικότητας και ιδίως του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας, όσο θεμελιώδης και εάν είναι, δεν μπορεί αυτός και μόνον, να προταθεί ως δικαιολογία προκειμένου να θεωρηθεί ως αναγκαίος για την επιβολή του μέτρου της διατήρησης, ιδίως όταν αυτό συνεπάγεται επέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα σχεδόν του συνόλου του ευρωπαϊκού πληθυσμού, χωρίς τα πρόσωπα, των οποίων τα δεδομένα διατηρούνται, να ευρίσκονται, έστω και εμμέσως, σε κατάσταση δυνάμενη να προκαλέσει ποινικές διώξεις. Περαιτέρω, η Οδηγία δεν προβλέπει ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις για την πρόσβαση των αρμόδιων εθνικών αρχών στα δεδομένα (εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας) και ιδίως ελλείπει ο προηγούμενος έλεγχος από δικαστική ή ανεξάρτητη διοικητική αρχή προκειμένου να επιτραπεί η πρόσβαση στα δεδομένα και εν συνεχεία η χρήση τους στον απολύτως αναγκαίο βαθμό. Συνεπώς, η Οδηγία δεν προβλέπει σαφείς και ακριβείς κανόνες σχετικά με την έκταση της επεμβάσεως στα θεμελιώδη δικαιώματα που καθιερώνουν τα άρθρα 7, 8 και 52 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ

²⁰⁴ Ο. π. Π. Τσίρης

²⁰⁵ Άρθρο 3, Άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας

1. Αίτηση για άρση του απορρήτου μπορεί να υποβάλλει μόνο δικαστική ή άλλη πολιτική, στρατιωτική ή αστυνομική δημόσια αρχή στην αρμοδιότητα της οποίας υπάγεται το θέμα εθνικής ασφάλειας που επιβάλλει την άρση.

2. Η αίτηση υποβάλλεται προς τον Εισαγγελέα Εφετών του τόπου της αιτούσας αρχής ή του τόπου όπου πρόκειται να επιβληθεί η άρση, εκτός αν στην αιτούσα αρχή, με βάση διάταξη νόμου και απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου έχει ήδη αποσπασθεί και υπηρετεί με αποκλειστική απασχόληση συγκεκριμένος εισαγγελικός λειτουργός, οπότε, στην περίπτωση αυτή, η ανωτέρω αίτηση υποβάλλεται σε αυτόν. Ο πιο πάνω, κατά περίπτωση, αρμόδιος εισαγγελικός λειτουργός

αστυνομικής δημόσιας αρχής και διάταξη Εισαγγελέα, η οποία εκδίδεται εντός εικοσιτεσσάρων (24) ωρών από την περιέλευση του αιτήματος σε αυτόν. Η συνδρομή Εισαγγελέα στη διαδικασία άρσης του απορρήτου επιτελεί ταυτόχρονα εγγυητική και νομιμοποιητική λειτουργία. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Ε.Υ.Π., ο Εισαγγελέας αποσπάται στην υπηρεσία αυτή, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 5 παρ. 3 του ν. 3649/2008, για την εκπλήρωση του εγγυητικού ρόλου, που προδιαγράφει η επιφύλαξη νόμου του άρθρου 19 παρ. 1 Συντ.²⁰⁶

Τα στοιχεία που πρέπει ρητώς να αναφέρει η εισαγγελική διάταξη είναι τα εξής: α) το όργανο που διατάσσει την άρση, β) η δημόσια αρχή ή ο εισαγγελέας ή ο ανακριτής που ζητούν την επιβολή της άρσης, γ) ο σκοπός της επιβολής της άρσης, δ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας στα οποία επιβάλλεται η άρση, ε) η εδαφική έκταση εφαρμογής και η χρονική διάρκεια της άρσης και στ) η ημερομηνία έκδοσης της διάταξης. Σε περίπτωση που ζητείται καταγραφή του περιεχομένου της επικοινωνίας για συγκεκριμένο διάστημα, αυτή πραγματοποιείται στις εγκαταστάσεις της αρμόδιας αρχής με επισύνδεση²⁰⁷ μέσω μισθωμένου κυκλώματος ή με άλλο κατάλληλο τρόπο με ταυτόχρονη διαβίβαση του περιεχομένου και των στοιχείων επικοινωνίας στην αρμόδια αυτή Αρχή²⁰⁸. Η έννομη τάξη ανέχεται τη

αποφασίζει μέσα σε **είκοσι τέσσερις (24) ώρες** για την άρση ή όχι του απορρήτου με διάταξή του στην οποία περιέχονται τα αναφερόμενα στην παράγραφο 1 του άρθρου 5 στοιχεία. Αν κατά την κρίση του, μετά από εισήγηση της αιτούσας αρχής, ειδικές περιστάσεις εθνικής ασφάλειας επιβάλλουν την παράλειψη ή τη συνοπτική παράθεση ορισμένων από τα στοιχεία αυτά, γίνεται ειδική μνεία στη διάταξη.».

6. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις κατά τη διάρκεια προκαταρκτικής εξέτασης ή προανάκρισης που ενεργείται στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων των Διευθύνσεων Διαχείρισης και Ανάλυσης Πληροφοριών και Αντιμετώπισης Ειδικών Εγκλημάτων Βίας εφαρμόζονται, αναλογικά, οι διατάξεις του άρθρου 6 του ν. 2713/1999 (Α` 89), όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει, καθώς και του άρθρου 3 του ν. 2225/1994 (Α` 121). Για την εφαρμογή των διατάξεων του προηγούμενου εδαφίου όπου στο άρθρο 6 του ν.2713/1999 αναφέρεται ο εισαγγελικός λειτουργός του άρθρου 3 του νόμου αυτού, νοείται ο εισαγγελικός λειτουργός της προηγούμενης παραγράφου του παρόντος άρθρου.»

²⁰⁶ Παλαμιώτης Φ- Παπατόλιας Α. «Το Σύνταγμα στη δίνη των υποκλοπών» Συνταγματικές και δικαιο-πολιτικές όψεις της υπόθεσης των παρακολουθήσεων» διαθέσιμο σε <https://www.constitutionalism.gr/to-syntagma-sti-dini-ton-ypoklopon/> τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁰⁷ Το άρθρο 2 παρ. 11 του π.δ. 47/2005 ορίζει ως επισύνδεση την «παράλληλη σύνδεση τρίτου σε δίκτυο επικοινωνιών κατά τρόπο ώστε να παρακολουθεί διεξαγόμενη επικοινωνία και να λαμβάνει το περιεχόμενο και τα στοιχεία αυτής σε πραγματικό χρόνο».

²⁰⁸ Άρθρο 7 παρ. 2 περ. β' του π.δ. 47/2005

μίσθωση συστημάτων παρακολούθησης από ιδιώτες η οποία αποτελεί το νομικό έρεισμα για την ανάπτυξη συμβατικής δράσης εκ μέρους της Ε.Υ.Π., προκειμένου αυτή να προσαρμόζεται στις σύγχρονες εξελίξεις, ιδίως με την απόκτηση της λεγόμενης «τεχνολογίας αιχμής».²⁰⁹

Ως προς την άρση του απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων ο νόμος απαιτεί συγκεκριμένη αιτιολογία, ενώ για λόγους «εθνικής ασφάλειας» τέτοια αιτιολογία δεν απαιτείται²¹⁰. Η διαφορετική αυτή μεταχείριση ενισχύει την άποψη ότι η έγκριση του Εισαγγελέα Εφετών, όταν προβάλλονται λόγοι «εθνικής ασφάλειας», παρέχει ένα περίβλημα νομιμότητας εντελώς τυπικό, καθώς δεν προβλέπεται ούτε η περιγραφή των λόγων αυτών ούτε η αναγραφή στην διάταξη του ονόματος του προσώπου ή των προσώπων κατά των οποίων επιβάλλεται το δυσμενές μέτρο.²¹¹ Πρακτικά, ο Εισαγγελέας καλείται να εγκρίνει μια διάταξη που δεν έχει ούτε το ονοματεπώνυμο του θιγόμενου (παρά μόνο έναν αριθμό κινητού), ούτε την αιτιολογία της άρσης, ούτε οποιαδήποτε περιγραφή της υπόθεσης. Όπως, μάλιστα, προκύπτει από αντίστοιχες περιπτώσεις, οι εισαγγελικές διατάξεις είναι προδιατυπωμένες με πανομοιότυπο τρόπο, επαναλαμβάνοντας την φράση: «για λόγους εθνικής ασφάλειας των οποίων η μορφή δεν είναι αναγκαίο να εκτεθεί περαιτέρω στην παρούσα διάταξη».

Η υποχρέωση αιτιολογίας της διάταξης για την άρση του απορρήτου, ακόμη και για λόγους εθνικής ασφάλειας, απορρέει ευθέως από το Σύνταγμα. Όπως είναι γνωστό, ειδικά για τις ατομικές διοικητικές πράξεις, η υποχρέωση αιτιολόγησής τους θεμελιώνεται στην αρχή της νομιμότητας με τις πολλαπλές εκφάνσεις της ως καταστατικής αρχής του κράτους δικαίου (ιδίως άρθρα 25 παρ. 1, 26, 93 παρ. 4 και 95 παρ.1 Συντ.), σε συνδυασμό με την αρχή της «διαφάνειας» ή της «φανερής δράσης της διοίκησης» (ιδίως άρθρα 5Α παρ. 1 και 10 παρ. 1 και 2 Συντ.) και το δικαίωμα δικαστικής προστασίας (άρθρο 20 παρ. 2 Συντ), καθώς μη αιτιολόγηση των ατομικών

²⁰⁹ Ο. π. Φ. Παλαμιώτης- Α. Παπατόλιας

²¹⁰ (άρθρο 5 παρ. 1 του ν. 2225/1994).

²¹¹ Ο. π. Φ. Παλαμιώτης- Α. Παπατόλιας

διοικητικών πράξεων θα καθιστούσε ανέφικτο τον δικαστικό έλεγχο τους.²¹² Οι ίδιες συνταγματικές αρχές δεν μπορεί παρά να εφαρμόζονται και στις εισαγγελικές διατάξεις περί άρσης του απορρήτου, καθώς τυχόν αποδοχή της μη υποχρεωτικότητας της αιτιολόγησής τους θα οδηγούσε στην αποστέρηση κάθε δυνατότητας δικαστικού ελέγχου τους²¹³.

Η μη παράθεση των λόγων που στοιχειοθετούν τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας αποκλείει ταυτόχρονα και την αξιολόγηση των επίμαχων άκρως περιοριστικών μέτρων υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας. Με άλλα λόγια, την εκτίμηση αν το μέτρο ήταν απολύτως αναγκαίο για την *in concreto* περίσταση και αν η επάχθεια που επέφερε στον κανονιστικό πυρήνα του δικαιώματος ήταν αναπότρεπτη, στο πλαίσιο της δημοκρατικής κοινωνίας²¹⁴. Ειδικά μάλιστα, σε ένα πεδίο, όπου η αρχή της αναλογικότητας ως μηχανισμός στάθμισης και σύνθεσης αγαθών *prima facie* αντικρουόμενων, αναδεικνύεται συχνά ως το έσχατο μεθοδολογικό εργαλείο εξισορρόπησης κρίσιμων αξιών του κράτους δικαίου. Ο αποκλεισμός της κατά συνέπεια, από τις τεχνικές του ελέγχου στάθμισης αποδυναμώνει εμφανώς την εμβέλειά του, ενώ καθιστά πρακτικώς ανενεργή τη διερεύνηση της συμβατότητας ενός περιορισμού προς το σύστημα των αρχών του κράτους δικαίου.²¹⁵

Τυχόν διαφορετική ερμηνεία θα οδηγούσε σε αδικαιολόγητη διάρρηξη της συνταγματικής αρχής του κράτους δικαίου (άρθρο 25 παρ. 1 Συντ.) καθώς θα θεμελιώνε την ασύδοτη πρακτική των αρμοδίων αρχών να προβαίνουν σε άρση του

²¹² Ο. π. Φ. Παλαμιώτης- Α. Παπατόλιας

²¹³ «η ορισμένη χρονική διάρκεια συνιστά κατά το ΕΔΔΑ *sine qua non* κάθε νόμιμης τηλεφωνικής παρακολούθησης που γίνεται για λόγους αναγόμενους στην προστασία της εθνικής ασφάλειας.» «ο δικαστήριο έχει καταγνώσει παραβίαση του δικαιώματος, όπου το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο δε θέτει απώτατα χρονικά όρια ως προς τη διάρκεια του μέτρου παρακολούθησης επισημαίνοντας μάλιστα ότι η αναγραφή αυτή πρέπει να είναι ρητή και σαφής. Σε διαφορετική περίπτωση, η ασαφής ή εν αμφιβολία διατύπωση παράγει τεκμήριο υπέρ της ασυμβατότητας του νόμου προς τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ» Αικ. Παπανικολάου, Παπανικολάου Α (2020) «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα», σε http://www.adae.gr/fileadmin/docs/2020-07-papanikolaou-katerina-aporrito-epikoinonias_01.pdf.

²¹⁴ Ο. π. Αικ. Παπανικολάου

²¹⁵ Ο. π. Αικ. Παπανικολάου

απορρήτου κατά το δοκούν, επαναφέροντας στο προσκήνιο αναχρονιστικές πρακτικές εφαρμογές της «αρχής της σκοπιμότητας», που ανάγονται ιστορικά στο «κράτος εθνικοφρόνων»²¹⁶. Επειδή όμως σε ένα κανονικό κράτος δικαίου, δεν είναι νοητό η «νομιμότητα» να συγχέεται με την ανέλεγκτη «σκοπιμότητα», πρέπει να κριθεί ότι αντίκειται στο Σύνταγμα η διάταξη του τελευταίου εδαφίου της παρ. 2 του άρθρου 3 του ν. 2225/1994 που ορίζει ότι «αν κατά την κρίση του (του Εισαγγελέα), μετά από εισήγηση της αιτούσας αρχής, ειδικές περιστάσεις εθνικής ασφάλειας επιβάλλουν την παράλειψη ή τη συνοπτική παράθεση ορισμένων από τα στοιχεία αυτά, γίνεται ειδική μνεία στη διάταξη».²¹⁷

Ανεπείριστα εμπόδια φαίνεται, τέλος, ότι εισάγει η πρόβλεψη προθεσμίας μόνο 24 ωρών από την περιέλευση του αιτήματος στον Εισαγγελέα για την έκδοση της σχετικής διάταξης, καθώς, δεδομένου του όγκου των εκδιδόμενων διατάξεων, οι οποίες κατά μέσον όρο ανέρχονται σε αρκετές δεκάδες ημερησίως, καθίσταται υπερβολικά δυσχερής, εάν όχι ανέφικτη, η διεξοδική μελέτη των αιτημάτων.²¹⁸ Πρακτικά, η «εγγυητική λειτουργία» του Εισαγγελέα υποχωρεί έναντι μιας αμιγώς «νομιμοποιητικής», αφού η διαμόρφωση της θετικής του γνώμης για την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας θα στηρίζεται, αναγκαστικά, στα στοιχεία των υπηρεσιών πληροφοριών, τα οποία, ως άκρως απόρρητα, δεν είναι εύκολο να ελεγχθούν, ιδίως ως προς τις πηγές τους, και επομένως, οι δικαστικοί λειτουργοί θα περιβάλλουν απλώς με το κύρος τους τις εκτιμήσεις και τις ενέργειες αυτών των υπηρεσιών²¹⁹.

7.4. Ο ν. 2225/1994 όπως διαμορφώθηκε μετά την εκπρόθεσμη τροπολογία.

Στις 31 Μαρτίου 2021 η Βουλή ψήφισε το πολυνομοσχέδιο 4790/2021 με «κατεπείγουσες ρυθμίσεις» για τις συνέπειες της πανδημίας. Το νομοσχέδιο περιείχε συνολικά 124 άρθρα και σε ένα από αυτά όμως παρείσφρησε η υπ' αριθ. 826/145

²¹⁶ Ο. π. Φ. Παλαμιώτης- Α. Παπατόλιας

²¹⁷ Ο. π. Φ. Παλαμιώτης- Α. Παπατόλιας

²¹⁸ Ο. π. Φ. Παλαμιώτης- Α. Παπατόλιας

²¹⁹ Μάνεσης, Α., (1978) Συνταγματικά Δικαιώματα, τ. α', Ατομικές Ελευθερίες, 4η Έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα –Θεσσαλονίκη.

τροπολογία η οποία²²⁰ πια αποτελεί νόμο του ελληνικού κράτους αρ. 87 του Ν. 4790/2021²²¹. Με τροπολογία τροποποιήθηκε το κανονιστικό πλαίσιο για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών στερώντας από την Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) τη δυνατότητα να γνωστοποιεί στους πολίτες την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών τους αν ο λόγος της παρακολούθησής τους αφορά την εθνική ασφάλεια. Μέχρι εκείνη τη στιγμή η νομοθεσία προέβλεπε ότι μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών κάποιου πολίτη και υπό την αναγκαία προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται πλέον ο σκοπός για τον οποίο επιβλήθηκε η άρση²²² η ΑΔΑΕ μπορούσε να γνωστοποιεί στον θιγόμενο την άρση του απορρήτου, είτε αυτή έγινε για διακρίβωση σοβαρών εγκλημάτων είτε για λόγους εθνικής ασφάλειας. Με τη νέα διάταξη διατηρείται κατ' αρχήν η

²²⁰ «Παρακολουθήσεις ΕΥΠ: Σιωπή ο βασιλιάς ακούει!», διαθέσιμο σε <https://www.reportersunited.gr/7359/parakolythiseis-eyp-siopi-o-vasilias-akoyei>

²²¹ Άρθρο 87, Τροποποίηση της παρ. 9 του άρθρου 5 του ν. 2225/1994 για την Ανεξάρτητη Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών

1. Η παρ. 9 του άρθρου 5 του ν. 2225/1994 (Α' 121) αντικαθίσταται ως εξής:

«9. Στις περιπτώσεις του άρθρου 4, η Α.Δ.Α.Ε. δύναται, μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης, να αποφασίζει τη γνωστοποίηση της επιβολής του μέτρου αυτού στους θιγόμενους, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση, ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε.

Τα στοιχεία που είχαν συλλεγεί ή κατασχεθεί και το υλικό που εγγράφηκε ή αποτυπώθηκε σε εκτέλεση της διάταξης για την άρση του απορρήτου σε περίπτωση διακρίβωσης εγκλημάτων, σύμφωνα με το άρθρο 4, επισυνάπτονται στη δικογραφία, αν συνιστούν αποδεικτικά μέσα για την ποινική δίωξη κατά την κρίση της αρχής που εξέδωσε τη διάταξη. Στις περιπτώσεις των παρ. 1α και 1γ του άρθρου 4 και της περ. ζ' της παρ. 3 του άρθρου 36 του ν. 4443/2016 (Α' 232) τα στοιχεία αυτά χρησιμοποιούνται επιπλέον κατά τη διοικητική διαδικασία για τη διαπίστωση της παράβασης των άρθρων 3 έως 7, 29 και 30 του ν. 3340/2005 (Α' 112), του άρθρου 93α του ν. 4099/2012 (Α' 250), καθώς και των διατάξεων των στοιχείων (α) και (β) του άρθρου 14 και του άρθρου 15 του Κανονισμού (ΕΕ) 596/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Απριλίου 2014 για την κατάχρηση της αγοράς (Κανονισμός για την κατάχρηση της αγοράς) και την κατάργηση της Οδηγίας 2003/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και των Οδηγιών της Επιτροπής 2003/124/ΕΚ, 2003/125/ΕΚ και 2004/72/ΕΚ (L 173) και επισυνάπτονται στη σχετική δικογραφία κατά τη διαδικασία ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων. Διαφορετικά επιστρέφονται στον κύριό τους, εφόσον έχει αποφασισθεί η κατά το πρώτο εδάφιο γνωστοποίηση του μέτρου. Αν δεν συντρέχει αυτή η περίπτωση καταστρέφονται ενώπιον της αρχής που εξέδωσε τη διάταξη και συντάσσεται έκθεση για την καταστροφή. Υποχρεωτικώς καταστρέφεται το υλικό που δεν έχει σχέση με τον λόγο επιβολής του μέτρου. Η παρούσα δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, σύμφωνα με το άρθρο 3.»(!!!)

2. Η παρ. 1 εφαρμόζεται και για τις άρσεις του απορρήτου που έχουν λάβει χώρα έως τη δημοσίευση του παρόντος.

²²² Ν. 2225/1994, άρθρο 5, εδ. 9

αρμοδιότητα της ΑΔΑΕ, να γνωστοποιεί στα υποκείμενα των οποίων ήρθη το απόρρητο για τη διακρίβωση κακουργημάτων²²³ την επιβολή του μέτρου μετά τη λήξη του και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο είχε διαταχθεί προσθέτοντας όμως την υποχρέωση εφεξής να έχει ήδη ληφθεί η σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου.²²⁴ Η ίδια διάταξη κατήργησε την αρμοδιότητα της ΑΔΑΕ να γνωστοποιεί τη λήψη του μέτρου της άρσης, σε κάθε περίπτωση συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που είχαν ήδη λάβει χώρα, προσδίδοντας το μανδύα της αναδρομικής ισχύος της διάταξης, με το πέρας αυτής, ακόμη και αν δεν ετίθετο πια υπό διακινδύνευση ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε, στις περιπτώσεις εκείνες που η λήψη του μέτρου είχε πραγματοποιηθεί για λόγους εθνικής ασφάλειας²²⁵. Με την επίμαχη αυτή προσθήκη, οι κρατικές αρχές γνωρίζοντας ότι οι πολίτες δεν έχουν κανένα δυνατό και πιθανό μέσο να πληροφορηθούν για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών τους από την ΑΔΑΕ, όταν αυτή έχει επιβληθεί για λόγους εθνικής ασφάλειας, μπορούν ευκολότερα και ενδεχομένως αυθαίρετα να προχωρούν σε μαζικές άρσεις απορρήτου της επικοινωνίας χιλιάδων πολιτών, οι οποίοι θα παραμένουν σε καθεστώς άγνοιας και θα αδυνατούν να προσφύγουν στη δικαιοσύνη για να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους από τυχόν παράνομη ή καταχρηστική άρση του απορρήτου.

7.5. Η Κατάργηση γνωστοποίησης στον ενδιαφερόμενο ότι ήρθη το απόρρητό του.

Πράγματι, το άρθ. 5 παρ. 9, όπως τροποποιήθηκε από το άρθ. 87 παρ. 1 ν. 4790/2021 (ΦΕΚ Α 48), προβαίνει σε μία πολύ ουσιώδη διαφοροποίηση των περιπτώσεων άρσης του απορρήτου, η οποία δεν υπήρχε προηγουμένως, μεταξύ των λόγων διακρίβωσης ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων και των λόγων εθνικής ασφαλείας. Για τους πρώτους προβλέπεται η διακριτική ευχέρεια της ΑΔΑΕ («δύνατα»), μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης, να αποφασίζει τη γνωστοποίηση της επιβολής του μέτρου αυτού

²²³ Ν. 2225/1994 άρθρο 4.

²²⁴ Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών, άρθρο διαθέσιμο σε <https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-papanikolaou-aporritho-epikinonion/>, τελευταία προσπέλαση 10-09-2022.

²²⁵ Ν. 2225/1994 άρθρο. 3

στους θιγόμενους, με τη σύμφωνη γνώμη του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση, ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε. Αντίθετα με το ανωτέρω άρθ. 87 του νόμου καταργήθηκε η δυνατότητα αυτή σε περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας.²²⁶

Η κατάργηση της δυνατότητας γνωστοποίησης στον ενδιαφερόμενο ότι έγινε άρση του απορρήτου της επικοινωνίας του έχει ως άμεση συνέπεια το θιγόμενο υποκείμενο να μην πληροφορηθεί ποτέ ότι ήρθη στο παρελθόν το απόρρητο των επικοινωνιών του, με συνέπεια να στερείται πλήρως κάθε δυνατότητας να ζητήσει αποτελεσματική δικαστική προστασία.²²⁷ Σε αυτές τις περιπτώσεις κρίνεται ότι παραβιάζεται το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, εξαιτίας της αδυναμίας εκ των υστέρων γνωστοποίησης της πραγματοποιηθείσας άρσεως απορρήτου των επικοινωνιών των πολιτών, όπως συμβαίνει και με την προαναφερθείσα προσφάτως ψηφισθείσα διάταξη του άρθρου 87 του νόμου 4790/2021, σε ό,τι αφορά τις άρσεις του απορρήτου που έχουν λάβει χώρα κατ' επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας.

Συνεπώς, το άρθ. 87 παρ. 1 ν. 4790/2021, κατά το μέρος που αφαιρεί απολύτως από την ΑΔΑΕ τη δυνατότητα γνωστοποίησης στον ενδιαφερόμενο της άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας δύσκολα εναρμονίζεται με το άρθ. 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), αλλά και το άρθ. 13 της ΕΣΔΑ, επειδή στερεί τον πολίτη από αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα για την παροχή δικαστικής προστασίας του.²²⁸ Περαιτέρω εγείρει ζητήματα και σε σχέση με το άρθ. 7 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΧΘΔΕΕ). Πέρα όμως από την αντίθεση στην ΕΣΔΑ υπάρχει και ασυμφωνία με το Σύνταγμα (άρθ. 19 παρ. 2 Σ).

²²⁶ Γ. Τασόπουλος, «Ο Κούφιος πυρήνας του δικαιώματος για το απόρρητο της επικοινωνίας και η ενική ασφάλεια» Μελέτες, e- ΠΟΛΙΤΕΙΑ, τεύχος 3, Ιούλιος- Σεπτέμβριος 2022

²²⁷ Χ. Ράμμος- Αικ. Παπανικολάου- Στ. Γρκίτζαλης, Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών. Διαθέσιμο σε, <https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-papanikolaou-aporrito-epikinonion/>

²²⁸ Ο. π. Γ. Τασόπουλος

Η αρμοδιότητα της ΑΔΑΕ να γνωστοποιεί στον ενδιαφερόμενο την άρση του απορρήτου της επικοινωνίας του για λόγους εθνικής ασφάλειας εκπορεύεται από την κρίσιμη και ζωτική συστημική εγγύηση που προβλέπει το Σύνταγμα για την ανεξάρτητη αρχή: να ενδυναμώνει τον πολίτη έναντι του κράτους. Είναι εγγύηση καθαρά θεσμική η οποία αποτυπώνει το γεγονός ότι η δημοκρατικά εκλεγμένη πολιτική εξουσία δικαιούται να κυβερνά, όχι όμως κατά το δοκούν και όχι χωρίς φραγμούς σε ό,τι αφορά τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών και τη δυνατότητα παροχής δικαστικής προστασίας.²²⁹ Όπως προκύπτει δε από τις ετήσιες εκθέσεις της ΑΔΑΕ η μεγάλη πλειοψηφία των διατάξεων άρσης του απορρήτου αφορά λόγους εθνικής ασφάλειας. Συνεπώς το πρόβλημα είναι πράγματι συστημικό και πολύ σοβαρό.²³⁰

Όπως ανωτέρω εκτέθηκε η ουσιαστική σεισμική μεταβολή που επήλθε στο καθεστώς άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών σε λόγους που ανάγονται στην εθνική ασφάλεια- έννοια γενική και σε μεγάλο βαθμό αόριστη- είναι η αποστέρηση των θιγόμενων υποκειμένων να πληροφορηθούν το διάστημα αλλά και τις ειδικότερες συνθήκες υπό τις οποίες ήρθη το απόρρητο των επικοινωνιών τους. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι η πρώτη από τις πιο πάνω ρυθμίσεις, με την καθιέρωση, ως αυξημένης εγγυήσεως, της σύμφωνης γνώμης του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, πριν αποφασίσει η Αρχή, μετά την λήξη του μέτρου την πληροφόρηση και γνωστοποίηση στον θιγέντα την λήψη του μέτρου της άρσης του απορρήτου, που έλαβε χώρα για την διακρίβωση της διαπράξεως κακουργήματος, βαίνει προς την ορθή κατεύθυνση. Κατά το σκέλος, όμως, που, κατά τα ανωτέρω, καταργείται, απολύτως και σε κάθε περίπτωση, η μέχρι τώρα προβλεπόμενη από τον νόμο, δυνατότητα της Αρχής να ενημερώνει τον θιγέντα, στις περιπτώσεις που η άρση είχε λάβει χώρα για λόγους εθνικής ασφάλειας, ακόμη, και αν δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση η αποτελεσματικότητα του μέτρου, η διάταξη αυτή είναι πιθανό να προκαλέσει ζητήματα συμβατότητας και εναρμόνισης όχι μόνο με το άρθρο 19§1 του

²²⁹ Ο. π. Γ. Τασόπουλος

²³⁰ Ετήσιες εκθέσεις ΑΔΑΕ

Συντάγματος αλλά και με το άρθρο 8²³¹ της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και με το άρθρο 7²³² του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, όπως έχει κριθεί και από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), αφού παύσει οριστικά το μέτρο της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών συγκεκριμένου προσώπου, και όταν πλέον δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο το μέτρο αυτό έλαβε χώρα, το ζήτημα της εκ των υστέρων γνωστοποίησης στον θιγέντα ότι είχε κατά το παρελθόν διαταχθεί εις βάρος του το εν λόγω μέτρο, αποτελεί αναγκαία και ικανή – sine qua non- συνθήκη προκειμένου να προβεί στην άσκηση ενδίκων βοηθημάτων και μέσων, με σκοπό να υπερασπιστεί τα δικαιώματα και έννομα συμφέροντα του απέναντι σε κάθε τυχόν μη σύννομη, ή καταχρηστική και δυσανάλογη εις βάρος του χρήση του μέτρου χρήση που ισοδυναμεί με παραβίαση του δικαιώματος του σε προστασία του ιδιωτικού του βίου.²³³ Μέχρι στιγμής η Ελλάδα δεν έχει αχθεί ενώπιον του ΕΔΔΑ με αφορμή το ζήτημα της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας²³⁴ και το δικαστήριο δεν έχει προβεί σε εξέταση του εθνικού μας πλαισίου προς τα κριτήρια συμβατότητας όπως αυτά διαμορφώθηκαν μέσω της νομολογιακής πρακτικής του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ,²³⁵ όμως πιθανολογείται ως βέβαιο ότι μετά την παρακολούθηση του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη, η Ελλάδα θα έρθει αντιμέτωπη με το Στρασβούργο.²³⁶

²³¹ Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

²³² Σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

²³³ Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών, άρθρο διαθέσιμο σε <https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-papanikolaou-aporrito-epikinonion/>, τελευταία προσπέλαση 10-09-2022.

²³⁴ Α. Παπανικολάου, Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα

²³⁵ Ο. π. Α. Παπανικολάου

²³⁶ <https://lawandorder.gr/prosfygi-dimosiografoy-koykaki-edda-tis-ellinikis-nomothesias-tin-arsii-aporritoy/>

8. Η ΕΘΝΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΕΣ ΥΠΟΚΛΟΠΕΣ

8.1. Η ΕΘΝΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ (ΕΥΠ)

Η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών, (Ε.Υ.Π.) αποτελεί αυτοτελή πολιτική δημόσια υπηρεσία και ως βαρύνουσα και πρωταρχική αποστολή της έχει την ασφάλεια της χώρας. Η Ε.Υ.Π. ιδρύθηκε το 1953 υπό την ονομασία Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΚΥΠ) κατά το πρότυπο της αντίστοιχης υπηρεσίας των ΗΠΑ (δηλαδή της CIA ή Central Investigation Agency)²³⁷. Η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (Ε.Υ.Π.) αποτελεί, διέπεται από το νόμο 3649/2008 και υπαγόταν έως το 2019 στον Υπουργό Εσωτερικών, ο οποίος είναι αρμόδιος για τον καθορισμό της δράσης της Ε.Υ.Π. στο πλαίσιο των εθνικών προτεραιοτήτων της κυβερνητικής πολιτικής, ενώ αξίζει να σημειωθεί πως παλαιότερα υπαγόταν απευθείας στον Πρωθυπουργό. Η Ε.Υ.Π. έχει ως αποστολή,²³⁸ στο πλαίσιο του Συντάγματος και των νόμων την αναζήτηση, συλλογή, επεξεργασία και γνωστοποίηση στις αρμόδιες αρχές των πληροφοριών που αφορούν: α) την προστασία και την προώθηση των πολιτικών, οικονομικών, στρατιωτικών και εν γένει εθνικών στρατηγικών συμφερόντων της Χώρας, β) την πρόληψη και αντιμετώπιση δραστηριοτήτων που συνιστούν απειλή κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος, των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, της εδαφικής ακεραιότητας και της εθνικής ασφάλειας του Ελληνικού Κράτους, καθώς και του εθνικού πλούτου της Χώρας, γ) την πρόληψη και αντιμετώπιση δραστηριοτήτων τρομοκρατικών οργανώσεων, καθώς και άλλων ομάδων οργανωμένου εγκλήματος. Η διοικητική συγκρότηση και οργάνωση της Ε.Υ.Π. αποτελείται από την Κεντρική Υπηρεσία που περιλαμβάνει Διευθύνσεις, Υποδιευθύνσεις, Τμήματα, Αυτοτελή Τμήματα και Αυτοτελή Γραφεία που ορίζονται με τον Οργανισμό της Ε.Υ.Π., και τις Περιφερειακές Μονάδες στις οποίες ανήκουν οι υπηρεσίες, τα όργανα και οι σύνδεσμοι που ιδρύονται ή τοποθετούνται σε

²³⁷ Η τότε ΚΥΠ υπήχθη στο ΝΔ 2421/1953 και μετέπειτα στο ΝΔ 380/1969.

²³⁸ Ν. 1645/1986, Ν. 3649/2008, Φ.Ε.Κ. Α' 3/03/2008

διάφορες περιοχές της Χώρας ή του εξωτερικού και ασκούν τις αρμοδιότητες τους σε ορισμένη περιφέρεια.²³⁹

8.2. Η παρακολούθηση του Θανάση Κουκάκη

Δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί αυτό το επιστημονικό πόνημα ένα δεν γινόταν ειδική μνεία στην παρακολούθηση του τηλεφώνου του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη. Μπορεί κανείς να υποθέσει ότι στόχος δεν ήταν ο ίδιος ο δημοσιογράφος αλλά τα ίχνη των πληροφοριοδοτών του, και εκείνος καθίσταται το όχημα μέσω του οποίου μια κρατική υπηρεσία εθνικής ασφάλειας θα αντλήσει πληροφορίες.²⁴⁰ Ο Θανάσης Κουκάκης, είναι δημοσιογράφος του οικονομικού ρεπορτάζ. Για χρόνια δουλεύει στο CNN Greece, ενώ συνεργάζεται και με άλλα ελληνικά και διεθνή μίντια, όπως το αμερικανικό CNBC, οι Financial Times και το inside story. Την 1η Ιουνίου του 2020, με τη διάταξη υπ' αριθμ. Ε2402/2020, η ΕΥΠ²⁴¹ κατέθεσε στην Cosmote αίτημα για άρση του απορρήτου σε αριθμό κινητού που ο δημοσιογράφος διατηρούσε στον πάροχο. Η άρση του απορρήτου ζητήθηκε για δύο μήνες -από την 1η Ιουνίου έως την 1η Αυγούστου 2020- με την επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας. Στις 13 Ιουλίου η ΕΥΠ, με τη διάταξη υπ' αριθμ. Ε3077/2020, ζητάει παράταση της άρσης του απορρήτου του ίδιου αριθμού, πάλι για λόγους εθνικής ασφάλειας και για διάστημα δύο μηνών, έως την 1η Οκτωβρίου 2020. Ωστόσο, έναν μήνα αργότερα, στις 12 Αυγούστου, η ΕΥΠ, με τη διάταξη υπ' αριθμ. Ε3580/2020, ζητάει ξαφνικά παύση της άρσης του απορρήτου, πριν δηλαδή εκπνεύσει το δεύτερο δίμηνο των παρακολουθήσεων. Και οι τρεις διατάξεις -άρση απορρήτου, παράταση και παύση της άρσης- έγιναν μετά από άδεια που έδωσε η αρμόδια Εισαγγελέας Εφετών που εκτελεί χρέη εσωτερικής Εισαγγελέως της ΕΥΠ χωρίς την οποία είναι παράνομη η άρση του απορρήτου. Οι διατάξεις της ΕΥΠ που αίρουν το απόρρητο των επικοινωνιών πολιτών για λόγους εθνικής ασφάλειας δεν αναφέρουν ούτε το όνομα

²³⁹ Ο. π. Σ. Φητσανάκης

²⁴⁰ Τ. Τέλλογλου, Ε. Τριανταφύλλου, «Ποιος παρακολουθούσε το κινητό του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη;», <https://insidestory.gr/article/poios-parakoloythoyse-kinito-toy-dimosiografoy-thanasi-koykaki>

²⁴¹ Άρθρο διαθέσιμο σε <https://www.reportersunited.gr/8646/eyp-koukakis/>, τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

του θιγόμενου ούτε εξειδικεύουν τους λόγους της άρσης του απορρήτου. Περιορίζονται στον αριθμό τηλεφώνου και στην αόριστη επίκληση της εθνικής ασφάλειας. Μόνο το 2021 εκδόθηκαν 13.751 τέτοιες άρσεις – με κάθε άρση να μπορεί να αντιστοιχεί σε παραπάνω από ένα τηλέφωνο.²⁴² Στις 12 Αυγούστου 2020, τη μέρα που η ΕΥΠ ζήτησε να σταματήσει η άρση του απορρήτου του Κουκάκη, ο δημοσιογράφος κατέθεσε στην ΑΔΑΕ καταγγελία για να του γνωστοποιήσει αν παρακολουθούνται οι επικοινωνίες του σε δύο αριθμούς κινητών κι ένα σταθερό τηλέφωνο. Όπως εξήγησε²⁴³ ο ίδιος ο δημοσιογράφος πριν καταθέσει την καταγγελία, είχε επικοινωνήσει με την ανεξάρτητη Αρχή τηλεφωνικά, ώστε να κατατοπιστεί για τη διαδικασία που έπρεπε να ακολουθήσει με σκοπό την υποβολή της. Αφορμή του δημοσιογράφου να απευθυνθεί στην ΑΔΑΕ προκειμένου να ενημερωθεί εάν βρίσκεται υπό παρακολούθηση, στάθηκε ένα συμβάν την άνοιξη του 2020 ότε και διαπίστωσε προβλήματα στη λειτουργία του τηλεφώνου του. Τότε πηγές του δημοσιογράφου του αποκάλυψαν την ύπαρξη απομαγνητοφωνήσεων προσωπικών τηλεφωνικών συνομιλιών του, παρουσιάζοντάς του έγγραφα όπου αποτυπωνόταν η απομαγνητοφώνηση τηλεφωνήματος που έκανε με ξένο δημοσιογράφο μεγάλης εφημερίδας του εξωτερικού.²⁴⁴ Θα μεσολαβήσουν μήνες μέχρι η ΑΔΑΕ να επικοινωνήσει με τους παρόχους τηλεπικοινωνιών και τελικά να επιβεβαιώσει ότι πράγματι είχε αρθεί το απόρρητο για έναν από τους τρεις αριθμούς του Κουκάκη. Στις 10 Μαρτίου 2021, δηλαδή μετά την επιβεβαίωση των υποκλοπών, η ΑΔΑΕ απευθύνεται στην Εισαγγελέα της ΕΥΠ για το αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του νόμου για την ενημέρωση του δημοσιογράφου σχετικά με την άρση του απορρήτου του. Στις 31 Μαρτίου, δηλαδή μόλις 20 μέρες μετά το ερώτημα της ΑΔΑΕ προς την ΕΥΠ, η κυβέρνηση φέρνει την τροπολογία (άρθρο 87 Ν. 4790/2021) με την οποία αλλάζει ο νόμος (ν. 2225/1994) και απαγορεύεται πλέον στην ΑΔΑΕ να προχωρήσει στην γνωστοποίηση των παρακολουθήσεων στον πολίτη. Η ρύθμιση

²⁴² Έκθεση πεπραγμένων ΑΔΑΕ 2019

²⁴³ στη δημοσιογραφική ομάδα reporters united

²⁴⁴ Αυτό σημαίνει ότι εκτός από τον έλληνα ρεπόρτερ, η ΕΥΠ υπέκλεπτε τη συνομιλία και του ξένου δημοσιογράφου

έχει αναδρομική ισχύ και άρα καλύπτει τις υποκλοπές Κουκάκη. Βρισκόμαστε πλέον στο καλοκαίρι του 2021 και το τηλέφωνο του Κουκάκη μολύνεται από το λογισμικό²⁴⁵ Predator²⁴⁶. Η έκθεση αυτοψίας του Citizen Lab²⁴⁷ στο οποίο έχει αποταθεί ο Κουκάκης προκειμένου να ερευνηθεί εάν και με ποιο λογισμικό έχει μολυνθεί το κινητό του τηλέφωνο²⁴⁸, αναφέρει πώς το κινητό του δημοσιογράφου εμφανίζεται

²⁴⁵ Η «διαδρομή» του... αρπακτικού από τα Σκόπια, η Κύπρος και το Ισραήλ

Σύμφωνα με περαιτέρω έρευνα, διαπιστώθηκε ότι το «Predator» αναπτύχθηκε από μια μικρή εταιρεία των Σκοπίων που ιδρύθηκε το 2017 και το 2018 εξαγοράστηκε από μια κυπριακή συμφερόντων πρώην στελέχους των μυστικών υπηρεσιών του Ισραήλ, που φαίνεται ότι συνεργάζεται με άτομα από την Ελλάδα και την Κύπρο.

Η εταιρεία-δημιουργός του ηλεκτρονικού «αρπακτικού» στα Σκόπια συνδέθηκε με την παρακολούθηση αιγύπτιων πολιτικών και δημοσιογράφων, ενώ φέρεται να είχε συνεργάτες στην Αρμενία, στην Αίγυπτο, στην Ινδονησία, στη Μαδαγασκάρη, στο Ομάν, στη Σαουδική Αραβία, στη Σεργία αλλά και στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με αναφορές, οι εταιρείες αυτές πώλησης των παράνομων λογισμικών πλαστογράφησαν νόμιμες ειδησεογραφικές «οντότητες» (site, MME κ.λπ.) στις χώρες που τους ενδιαφέρουν ώστε να μιμηθούν νόμιμες υπηρεσίες συντόμευσης διευθύνσεων URL και κοινωνικών μέσων. Το πρώην στέλεχος των μυστικών υπηρεσιών του Ισραήλ που εξαγόρασε την κατασκευάστρια του παράνομου λογισμικού είχε προχωρήσει, προ αρκετών μηνών, στην Κύπρο σε επίδειξη σε δημοσιογράφους ενός μαύρου βαν που έφερε υπερσύγχρονα συστήματα παρακολούθησης (μέσω αποκωδικοποίησης συστημάτων) «για να κατασκοπεύσουν οποιοδήποτε smartphone σε ακτίνα ενός χιλιομέτρου και με το πάτημα ενός κουμπιού» όπως έλεγε ο ίδιος. Το άρθρο προκάλεσε έρευνα από τις κυπριακές αρχές, οι οποίες επέβαλαν πρόστιμο 925.000 ευρώ στην εταιρεία του. Το εντυπωσιακό ακόμη είναι ότι ο προαναφερόμενος ισραηλινός πρώην πράκτορας που φερόταν να είχε δραστηριοποιηθεί στην Κύπρο έχει τουλάχιστον 6-7 εταιρείες στην Ελλάδα, στις οποίες συμμετέχουν και πρόσωπα που έχουν γίνει στόχοι ερευνών, κυρίως για θέματα τραπεζικών συναλλαγών, του υπό παρακολούθηση δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη, κάτι που δεν θεωρείται μάλλον συμπτωματικό. Ακόμη διαπιστώθηκε ότι εταιρείες πώλησης τέτοιου είδους λογισμικών υπάρχουν στην Ινδία, στην Κίνα και στο Ισραήλ με πελάτες μέχρι και πρωταγωνιστές σκανδάλων στο Χόλιγουντ. Σημειώνεται ότι προσφάτως είχε αποκαλυφθεί ότι τουλάχιστον ένας ευρωπαίος επίτροπος και άλλοι αξιωματούχοι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, γάλλοι υπουργοί όπως και διάφοροι πολιτικοί, δημοσιογράφοι και άλλοι από το Ισραήλ βρέθηκαν στο στόχαστρο επιχείρησης κατασκοπείας (την περίοδο Φεβρουαρίου και Σεπτεμβρίου 2021) με τα ισραηλινά λογισμικά «Pegasus» και «Forcedentry» που είναι σχεδιασμένα να παραβιάζουν κινητά προηγμένης τεχνολογίας. <https://www.tovima.gr/2022/04/22/society/ypoklopes-sta-kinita-me-logismiko-kataskopo-poios-kai-pos-kataskeyazei-kathreftes-parakolouthisis/>

²⁴⁶ Άρθρο διαθέσιμο σε, <https://insidestory.gr/article/poios-parakoloythoyse-kinito-toy-dimosiografoy-thanasi-koykaki>, τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁴⁷ Άρθρο διαθέσιμο σε, <https://citizenlab.ca/> τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁴⁸ Άρθρο διαθέσιμο σε, <https://cpj.org/2022/04/greek-journalist-thanasias-koukakis-targeted-by-predator-spyware/> τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

μολυσμένο από τις 12 Ιουλίου έως τις 24 Σεπτεμβρίου 2021²⁴⁹, χωρίς αυτό να αποκλείει το ενδεχόμενο και άλλων μολύνσεων.²⁵⁰

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι κάθε επαγγελματικό πεδίο το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στην ασαφή και αόριστη έννοια της εθνικής ασφάλειας, ή οποιαδήποτε επαφή με τρίτους ενδέχεται να ασκεί κάποια επιρροή σε αυτή, καθιστά τον κάθε επαγγελματία και τους τρίτους που επικοινωνούν μαζί του υποψήφιους παρακολούθησης της επικοινωνίας τους με αποτρεπτικό και προληπτικό σκοπό.²⁵¹ Η ανεξαρτησία των ρεπόρτερ της ερευνητικής δημοσιογραφίας από τα μεγάλα συγκροτήματα του τύπου τους καθιστά πολύτιμους και αναντικατάστατους για την έλεγχο των ασκούντων εξουσία καθώς και για την αποκάλυψη κατάφορων παραβιάσεων δικαιωμάτων ή/και σκανδάλων διαφθοράς σε βάρος του δημοσιογραφικού συμφέροντος²⁵². Ο χώρος τον οποίο διεκδικεί η ανεξάρτητη δημοσιογραφία δεν είναι εκείνος της περιφέρειας ούτε του περιθωρίου της κοινωνίας και των θεσμών της χώρας μας, αλλά στην «καρδιά» του Συντάγματός μας και του πολιτεύματος της φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπως προκύπτει αβίαστα τόσο από την ελεγκτική και εγγυητική αποστολή της ελευθερίας του τύπου, όσο και από την επισκόπηση των νομικών ζητημάτων που θέτει η παρακολούθηση δημοσιογράφων²⁵³

²⁴⁹ Άρθρο διαθέσιμο σε, <https://www.ieidiseis.gr/ellada/140753/inside-story-thriller-me-parakoloythisi-tou-kinitoy-ellina-dimosiografou> τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁵⁰ Άρθρο διαθέσιμο σε, <https://www.reportersunited.gr/8646/eyp-koukakis/> τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁵¹ Γ. Τασόπουλος, (2022) «Ο Κούφιος Πυρήνας του Δικαιώματος Για Το Απόρρητο Της Επικοινωνίας Και Η Εθνική Ασφάλεια», in e-Πολιτεία Τ. 3', in <https://www.epoliteia.gr/wp-content/uploads/2022/07/34> Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2022.

²⁵² Προφανώς η ερευνητική δημοσιογραφία βρίσκεται στην περιφέρεια των μεγάλων συγκροτημάτων ΜΜΕ και εφημερίδων τα οποία συχνά εμφανίζουν ορισμένα κοινά και ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά, όπως είναι η ιδιοκτησία δημοφιλών ποδοσφαιρικών ομάδων και ένα ευρύ φάσμα επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Σε Γ. Τασόπουλος, (2022) «Ο Κούφιος Πυρήνας του Δικαιώματος Για Το Απόρρητο Της Επικοινωνίας Και Η Εθνική Ασφάλεια», in e-Πολιτεία Τ. 3', in <https://www.epoliteia.gr/wp-content/uploads/2022/07/34> Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2022.

²⁵³ Ο. π. Γ. Τασόπουλος, (2022)

8.3. Παρακολούθηση του Νίκου Ανδρουλάκη.

Σχετικά με τα «πολιτικά πρόσωπα» και ιδίως με όσα διαθέτουν βουλευτική ή άλλη θεσμική ιδιότητα, η προστασία του επίμαχου συνταγματικού δικαιώματος, πρέπει να είναι ιδιαίτερα αυξημένη, διότι δεν αφορά αποκλειστικά στο «υποκειμενικό» προστατευόμενο δικαίωμα, αλλά συνδέεται ευρύτερα με την ίδια την δημοκρατική λειτουργία του πολιτεύματος.²⁵⁴ Υποστηρίχθηκε ότι,²⁵⁵ προκειμένου για βουλευτές και υπουργούς, η προστασία του απορρήτου είναι απόλυτη δύναμι του 61 παρ. 3 Συντ., το οποίο, ως «ειδικότερη διάταξη θέτει, απευθείας εκ του Συντάγματος, πρόσθετα ειδικότερα όρια στις κάμψεις του τηλεπικοινωνιακού απορρήτου που προβλέπονται στο άρθρο 19 παρ. 1». Αυξημένη προσοχή και βαρύτητα δίδεται στο άρθρο 62 παρ. 1 εδ. α' Συντ. κατά το οποίο «όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος ο βουλευτής δεν διώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με άλλο τρόπο περιορίζεται χωρίς άδεια του Σώματος». Πράγματι, η παρακολούθηση βουλευτών συνιστά αθέμιτο συνταγματικά «περιορισμό» τους, κατά την έννοια του άρθρου 62 παρ. 1 Συντ., ο οποίος πλήττει κατά λογική συνέπεια και τις «συνδεδεμένες ελευθερίες» που αφορούν τη δημιουργία και λειτουργία των πολιτικών κομμάτων, δεδομένου ότι «η προστασία της ακώλυτης άσκησης βουλευτικών δραστηριοτήτων εξ ορισμού αποκρούει την αξίωση γνωστοποίησής τους σε δημόσια Αρχή»²⁵⁶ Δέον να επισημανθεί ότι συνταγματικές διατάξεις των άρθρων 61 και 62 που οριοθετούν τις λεγόμενες «βουλευτικές ασυλίες» (ανεύθυνο, ακαταδίωκτο, απόρρητο) εισάγουν ειδικότερες εξαιρέσεις στη γενική αρχή της ισότητας²⁵⁷ οι οποίες αποσκοπούν στην διαφύλαξη της αποτελεσματικής άσκησης των βουλευτικών καθηκόντων και στη

²⁵⁴ Φ. Παλαμιώτης, Α. Παπατόλιας, «Το Σύνταγμα στη δίνη των υποκλοπών». Συνταγματικές και δικαιο-πολιτικές όψεις της υπόθεσης των παρακολουθήσεων», <https://www.constitutionalism.gr/to-syntagma-sti-dini-ton-ypoklopon/> τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁵⁵ Ευ. Βενιζέλος. (2022) «Μεγάλο σφάλμα η θέση του πρωθυπουργού ότι η παρακολούθηση ήταν τυπικά νόμιμη», σε <https://www.kathimerini.gr/politics/561991804/venizelos-megalo-sfalma-i-thesi-toy-prothyypoyrgoy-oti-i-parakoloythisi-itan-typika-nomimi/> τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁵⁶ Φ. Παλαμιώτης (2020) «Μετακίνηση των βουλευτών: ανευθυνότητα ή θεσμική εγγύηση;», σε «Εφημερίδα των Συντακτών», in <https://www.efsyn.gr/node/239088/13.4.2020>. τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁵⁷ Αντίθετα, Γ. Γεραπετρίτης, «Το Σύνταγμα και η άρση απορρήτου των επικοινωνιών», σε <https://www.kathimerini.gr/politics/561993709/gerapetritis-to-syntagma-kai-i-arsi-aporritoy-ton-epikoinonion/09.08.2022>. τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του πολιτεύματος. Ως ειδικότερες, αυτές οι διατάξεις δεν υπόκεινται στις εξαιρέσεις του άρθρου 19 παρ. 1 Συντ. για την άρση του απορρήτου με επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας, γεγονός που επιφέρει ως «άμεση συνέπεια»,²⁵⁸ τη θεμελίωση της ποινικής ευθύνης όσων ενέχονται στην αντισυνταγματική άρση του τηλεπικοινωνιακού απορρήτου σε βάρος βουλευτή ή ευρωβουλευτή.

Το σκάνδαλο των τηλεφωνικών υποκλοπών από την ΕΥΠ δεν συνιστά πολιτικό, αλλά πολιτειακό ζήτημα. Ακόμη και αν υποθέσουμε ότι ο μόνος πολιτικός – στόχος της παρακολούθησης ήταν ο Νίκος Ανδρουλάκης, θίγονται από αυτή τα ίδια τα θεμέλια του δημοκρατικού πολιτεύματος.²⁵⁹ Επιπλέον ο Νίκος Ανδρουλάκης έχει καταθέσει στις 26.7.2022 μηνυτήρια αναφορά στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου για την παγίδευση του τηλεφώνου του, η εξέταση της οποίας εκκρεμεί. Συνεπώς, τίθεται θέμα διερεύνησης των πειθαρχικών και ποινικών ευθυνών της εποπτεύουσας την ΕΥΠ Εισαγγελέως Εφετών, εφόσον αυτή υπέγραψε το ένταλμα παρακολούθησης. Η αυτή υπόθεση, η οποία εμφανίζει ευδιάκριτες αναλογίες με το σκάνδαλο Watergate

²⁵⁸ Φ. Παλαμιώτης, Α. Παπατόλιας, «Το Σύνταγμα στη δίνη των υποκλοπών». Συνταγματικές και δικαιοπολιτικές όψεις της υπόθεσης των παρακολουθήσεων», <https://www.constitutionalism.gr/to-syntagma-sti-dini-ton-ypoklopon/> τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁵⁹ Χρυσόγονος Κ. (2022α) «Η διαρκής παραβίαση του άρθρου 19.1 του Συντάγματος», σε <https://www.constitutionalism.gr/i-diarkis-paravias-i-tou-arthrou-19-1-tou-sintagmatos/> τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

στις ΗΠΑ το 1972-74²⁶⁰, αποδεικνύει δυστυχώς για μια ακόμη φορά πόσο ελλιπής είναι ο πολιτικός μας πολιτισμός σε θέματα ανάληψης πολιτικής ευθύνης.²⁶¹

Κοινός τόπος των μέχρι σήμερα συνταγματολογικών προσεγγίσεων είναι πρώτον, ότι το συνταγματικά κατοχυρωμένο ατομικό δικαίωμα του απορρήτου των επικοινωνιών δύναται να περιοριστεί μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και υπό ιδιαίτερος αυστηρές προϋποθέσεις και δεύτερον, ότι η προστασία του θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα αυξημένη, όταν πρόκειται για βουλευτές, «πολιτικά πρόσωπα» ή πρόσωπα με σημαίνουσα θεσμική ιδιότητα, καθώς η εμβέλεια της προστασίας υπερβαίνει το προστατευόμενο ατομικό δικαίωμα και συναρτάται ευθέως με την δημοκρατική λειτουργία του πολιτεύματος.²⁶²

Η ως άνω υποθέσεις υποκλοπών, ανέδειξαν μια πληθώρα νομικών και θεσμικών ζητημάτων, τα οποία σε μεγάλο βαθμό έχουν ήδη θιγεί προβληματίζοντας μεγάλη μερίδα εκπροσώπων του πολιτικού, επιστημονικού και δημοσιογραφικού κόσμου.²⁶³ Στο επίμαχο ζήτημα των υποκλοπών, λόγω της σοβαρότητας των διακυβευμάτων για τη δημοκρατική και δικαιοκρατική λειτουργία του ίδιου του πολιτεύματός μας, οι προβληματισμοί δεν πρέπει να περιοριστούν σε μια αμιγώς «δογματική» ή στενά

²⁶⁰ Εφημερώματα της 17^{ης} Ιουνίου 1972, στα κεντρικά γραφεία του Δημοκρατικού Κόμματος στην Ουάσινγκτον, που στεγάζονταν στο κτιριακό συγκρότημα Γουότεργκεϊτ, συλλαμβάνονται πέντε διαρρήκτες τη στιγμή που τοποθετούσαν κοριούς στις τηλεφωνικές γραμμές και φωτογράφιζαν έγγραφα. Οι συλληφθέντες, που επτά μήνες αργότερα θα καταδικαστούν από ομοσπονδιακό δικαστήριο, αποδείχτηκε τελικά ότι ενεργούσαν για λογαριασμό της Επιτροπής Επανεκλογής του Προέδρου Νίξον, στο πλαίσιο του προεκλογικού αγώνα για τις εκλογές του Νοεμβρίου της ίδιας χρονιάς. Ο Νίξον θα επανεκλεγεί, όμως τρεις δημοσιογράφοι της εφημερίδας Washington Post θα συνεχίσουν την έρευνα για την υπόθεση χάρη στη βοήθεια ενός μυστικού πληροφοριοδότη και θα εξιχνιάσουν το σκάνδαλο, συνδέοντας ευθέως τη διάρρηξη με τον Πρόεδρο Νίξον. Υπό το βάρος των αποκαλύψεων για την ανάμειξη του στις υποκλοπές, τις παρακολουθήσεις και τη συκοφάντηση των πολιτικών του αντιπάλων, ο Νίξον θα παραιτηθεί τον Αύγουστο του 1974. Ξ. Κοντιάδης, Τηλεφωνικές Υποκλοπές και κατάχρηση εξουσίας, διαθέσιμο σε <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/thlefwnikes-ypoklopes-kai-kataxrshsh-eksousias/>

²⁶¹ Χρυσόγονος Κ. (2022) «Η διαρκής παραβίαση του άρθρου 19.1 του Συντάγματος», σε <https://www.constitutionalism.gr/i-diarkis-paraviasi-tou-arthrou-19-1-tou-sintagmatos/08.2022>, τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁶² Φ. Παλαμιώτης, Α. Παπατόλιας,

²⁶³ Ο. π. Φ. Παλαμιώτης, Α. Παπατόλιας,

«τεχνική» ερμηνευτική προσέγγιση συνταγματικών ή νομοθετικών κειμένων²⁶⁴, αλλά να αναδείξουν την καθολικότερη σημασία των εξελίξεων για τη μορφή της διακυβέρνησης, την ποιότητα της δημοκρατίας και τα ηθικοπολιτικά θεμέλια της δημόσιας ζωής. Ανωτέρω αφού εκτέθηκε ο προστατευτικός μανδύας με τον οποίο θεμελιώνεται και προστατεύεται το απόρρητο των επικοινωνιών αλλά και οι ρητές και σαφείς εγγυήσεις υπό τις οποίες το πολύτιμο αυτό δικαίωμα να περιοριστεί έναντι κάποιου άλλου, σε αυτό το σημείο θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση του δικαιοκρατικού ελλείματος²⁶⁵ που αφορά τις μορφές του δικαιοδοτικού και του κοινοβουλευτικού ελέγχου των παρακολουθήσεων και της σχετικής δραστηριότητας της ΕΥΠ, εστιάζοντας θεμελίωση της συνταγματικής υποχρέωσης αιτιολόγησης της άρσης του απορρήτου στις σχετικές εισαγγελικές διατάξεις.²⁶⁶

9. ANTI ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ

Το παρόν εγχείρημα είναι μια απόπειρα ανάδειξης και συσχέτισης των ζητημάτων και προκλήσεων που οι ίδιοι οι άνθρωποι έθεσαν στους εαυτούς τους. Η πολιτεία από τη μια μεριά προσπαθεί να ασθμαίνοντας να νομοθετήσει την καλπάζουσα τεχνολογία και από την άλλη να εμφιλοχωρήσει μέσω αντισυνταγματικών διατάξεων που γυρίζουν το ρολόι της προάσπισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου των σύγχρονων κοινωνιών αιώνες πίσω, στην ιδιωτική ζωή των πολιτών, κάμπτοντας το πολύτιμο δικαίωμά τους στο απόρρητο των επικοινωνιών, με την επικίνδυνη κοινωνική συνδρομή και επιδοκιμασία που βασίζεται στην πεποίθηση ότι όποιος δεν έχει τίποτα να κρύψει δεν έχει και τίποτα να φοβάται. Στην εποχή του homo digitalis τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που ανήκουν σε ιδιωτικές εταιρείες έχουν αναχθεί σε αξεδιάλυτο μέρος του σύγχρονου κοινωνικού ιστού αποκτώντας

²⁶⁴ Δρόσος, Γ. (2022) «Υποκλοπές: Ποιος και για ποιον κυβερνά;», https://www.avgi.gr/politiki/422132_ypoklopes-poiος-kai-gia-poiον-kyberna/14.08.2022. τελευταία προσπέλαση 13-09-2022

²⁶⁵ Ο. π. Φ. Παλαμιώτης, Α. Παπατόλιας,

²⁶⁶ Ο. π. Φ. Παλαμιώτης, Α. Παπατόλιας,

έτσι το συντριπτικό πλεονέκτημα διαμόρφωσης της πολιτικής αλλά και της συλλογικής κοινωνικής συνείδησης.

Είναι, ίσως, ακόμη πιο σημαντικό να αντιληφθούμε τους βαθύτερους λόγους που ενισχύουν, ειδικά σήμερα, την ροπή στις αντισυνταγματικές πρακτικές που περιγράψαμε πιο πάνω, αναλύοντας μεθοδικά αυτό το «εκρηκτικό μείγμα» θεσμικών προδιαγραφών και πολιτικο-ιδεολογικών επιλογών (έλλειψη αντιβάρων, συγκεντρωτική διακυβέρνηση, προσωποπαγής άσκηση της εξουσίας, ολιγαρχική οργανωτική ιδεολογία), το οποίο μοιραία απολήγει σε μια επιζήμια αίσθηση παντοδυναμίας, απουσίας ορίων και έλλειψης θεσμικής αυτοσυγκράτησης. Όπως διαπιστώνει ο Ευ. Βενιζέλος με αναδρομικό πλην ιδιαίτερος εύγλωττο τρόπο, «παρακολουθούμε ένα ολόκληρο μοντέλο συγκεντρωτικής άσκησης της εξουσίας να φτάνει με πολύ θόρυβο στα όριά του», καθώς «το μείγμα αίσθησης παντοδυναμίας και ακρισίας απέβη ανεξέλεγκτο». Επειδή δε στα «ζητήματα δημοκρατίας και κράτους δικαίου υπάρχει απόλυτη αξίωση και απόλυτη υποχρέωση σεβασμού, το μοντέλο πρέπει να αλλάξει αμέσως»²⁶⁷

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αλεξοπούλου Κ., Προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας στο πλαίσιο της

Αλιβιζάτος Ν., Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων

Γκίνης Δ., Περί ταχυδρομικής συγκοινωνίας

Δαγτόγλου Πρ. Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2012

Δημούλη Δ., « Κοινωνία της διακινδύνευσης», Συνταγματικά δικαιώματα και πολιτική, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001

²⁶⁷ Ο. π. Βενιζέλος Ευ. (2022)

Ηλιοπούλου Τζ. - Γ. Στραγγα Η Γαλλική διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη.

Καμτσίδου Ι., Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια: έννοια περιττή ή επικίνδυνη; Εισήγηση σε Ημερίδα του Ομίλου Μάνεση, 2005

Καράκωστας Ι., Δίκαιο & Internet, Νομικά ζητήματα του Διαδικτύου, 3η έκδοση, Δίκαιο & οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2009

Κατρούγκαλος Γ, Δικηγόρος, Επίκουρος Καθηγητής ΔΠΘ, *Ελευθερία και Ασφάλεια στην «Κοινωνία της Διακινδύνευσης» Το παράδειγμα των παρακολουθήσεων*, 2006, Νομικό Βήμα, τόμος 5

Λάζος Χ., Τηλεπικοινωνίες των αρχαίων Ελλήνων, 1997

Λοβέρδος Α., Η ποινική ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης και των Υφυπουργών στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα, 1994.

Μάνεσης Α. (1978), *Συνταγματικά Δικαιώματα, Ατομικές Ελευθερίες*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

Μανιτάκη Α. – Τάκη Α., Τρομοκρατία και δικαιώματα. Από την ασφάλεια του κράτους στην ασφάλεια δικαίου. Αθήνα 2004

Μαντζούφα Π., Ασφάλεια και πρόληψη στην εποχή της διακινδύνευσης: εισαγωγικά ερωτήματα και προβληματισμοί για το συνταγματικό κράτος, σε Τιμητικό Τόμο Συμβουλίου της Επικρατείας- 75 χρόνια, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2005

Μαυριάς Κ. – Παντελής Α.: *Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα*

Παπαδόπουλος Ν, Προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας, Ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 19 του Συντάγματος, Αθήνα, 2008

Σπυρόπουλος Φ., Κοντιάδης Ξ., Ανθόπουλος Χ, Γεραπετρίτης Γ, *Σύνταγμα κατ' άρθρο ερμηνεία*, Κέντρο ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου. Εκδ. Σάκκουλα 2017

Τάχος Α., Το απαραβίαστον του απορρήτου των επιστολών και της εν γένει ανταποκρίσεως- Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 20 του Συντάγματος της Ελλάδος, 1967

Τζώρτζη Β., Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας & Δικαιοσύνης, Νομική βιβλιοθήκης.

Τσίρης Π., Η Συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2002

Τσόλια Γ., Προς ένα σύγχρονο νομικό πλαίσιο προστασίας του απορρήτου της των επικοινωνιών, Ποιν.Δικ 7/2005

Φλογαΐτης Θ., Εγχειρίδιον Συνταγματικού Δικαίου

Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Τρίτη έκδοση

Χρυσόγονος Κ. - Βλαχόπουλος, Σπ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2017

Χρυσόγονος Κ., Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ν.Δ. 974/1971

Ν. 2774/1999

Ν. 2928/2001

Ν 2225/1994

Ν 3115/2003

ΠΔ 47/2005

Ν. 1645/1986

Ν 3741/2006

Ν. 3649/2008

ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

Σύμβαση 108

Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οδηγία 2002/58

Οδηγία 2006/24/EK

Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29 για την προστασία των δεδομένων. Γνώμη σχετικά με τη εφαρμογή των εννοιών της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας και την προστασία των δεδομένων στον τομέα της επιβολής της νομοθεσίας. Βρυξέλλες, 2014

Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, 2018

ΞΕΝΗ

Application of Convention 108 to the profiling mechanism, Some ideas for the future work of the consultative committee (T- SD), Strasbourg, 13-14 March 2008

C. Bernstein- B. Woodward: All the President's Men (1974)

N. Kent., (2019). *The Secret World: A History of Intelligence*. *The RUSI Journal*, 164(1),

R. Wong, "Article 29 Working Party: Future of Privacy" σε *Data Security Breaches and Privacy in Europe Springerbriefs in Cybersecurity*, Springer, London, 2013.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

ΑΠ. Ολ, 1/2017

ΣτΕ 1593/2016

ΣτΕ 28/2000

ΣτΕ 3706/2001

ΣτΕ 3919/2001

ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ

9/2009 Εισ. Α.Π. Γ. Σανιδά

191/96 γνωμοδότηση του Αντεισαγγελέα του Α.Π. Κων/νο Βολονάση στα Ποιν. Χρ. ΜΣΤ'.

ΜΕΛΕΤΕΣ

Τασόπουλος Γ., «Ο Κούφιος πυρήνας του δικαιώματος για το απόρρητο της επικοινωνίας και η ενική ασφάλεια» Μελέτες, e- ΠΟΛΙΤΕΙΑ, τεύχος 3, Ιούλιος- Σεπτέμβριος 2022

NOMΟΛΟΓΙΑ ΕΔΔΑ

S. και Marper κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 2008

Szabó και Vissy κατά Ουγγαρίας

Allan Κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Roman Zakharov κατά Ρωσίας

Liberty κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Kennedy κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Heglas κατά Czech Republic

Malone κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Copland κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Taylor-Sabori κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Malone κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Τμήμα), Αριθμ. 8691/79, 26.04.1985

Leander κατά Σουηδίας,

Weber και Saravia κατά Γερμανίας

C.G. κ.α. κατά Βουλγαρίας

Marper κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Biri Ηνωμένου Βασιλείου κατά Λιθουανίας

I κατά Φινλανδίας

Marper κατά Ηνωμένου Βασιλείου

C.C. κατά Ισπανίας

Rotaru κατά Ρουμανίας

Segerstedt- Wiberg κ. ά. Κατά Σουηδίας

Marckx κατά Βελγίου

Κ.Υ. κατά Φινλανδίας

Amann κατά Ελβετίας

Nuh Uzun κ.α. κατά Τουρκίας

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΕΕ

C-317

C-318/04

C-293/12

C-594/12

C-203/15

C-698/15

Αρθογραφία ελληνική και ξένη

Βάρβογλης Χ, Η επιστήμη των μυστικών, ΤΟ ΒΗΜΑ, 15-01-2015,
<https://www.tovima.gr/2012/01/13/science/i-epistimi-twn-mystikwn/>

Α. Μπουζιάς, Δικτατορία των Συνταγματαρχών, <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/diktatoria-ton-syntagmatarxon-oi-syntagmatikoi-peiramatismoi-1967-1974/>

Γ. Κασιμάτης, Η μετάβαση στη Δημοκρατία και το Σύνταγμα του 1975, 2010,
<https://www.constitutionalism.gr/1811-i-metabasi-sti-dimokratia-kai-to-syntagma-toy-1975>

Παλαμιώτης Φ- Παπατόλιας Α. «Το Σύνταγμα στη δίνη των υποκλοπών» Συνταγματικές και δικαιο-πολιτικές όψεις της υπόθεσης των παρακολουθήσεων»
<https://www.constitutionalism.gr/to-syntagma-sti-dini-ton-ypoklopon/>

Αικ. Παπανικολάου, Παπανικολάου Α (2020) «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα», http://www.adae.gr/fileadmin/docs/2020-07-papanikolaou-katerina-aporrto-epikoinonias_01.pdf.

Παρακολουθήσεις ΕΥΠ: Σιωπή ο βασιλιάς ακούει!», διαθέσιμο σε <https://www.reportersunited.gr/7359/parakoloythiseis-eyp-siopi-o-vasilias-akoyei>

Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών, <https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-papanikolaou-aporrto-epikinonion/>,

Χ. Ράμμος- Αικ. Παπανικολάου- Στ. Γρκίτζαλης, Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών. Διαθέσιμο σε, <https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-papanikolaou-aporrto-epikinonion/>

<https://lawandorder.gr/prosfygi-dimosiografoy-koykaki-edda-tis-ellinikis-nomothesias-tin-arsi-aporrity/>

Τ. Τέλλογλου, Ε. Τριανταφύλλου, «Ποιος παρακολουθούσε το κινητό του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη;», <https://insidestory.gr/article/poios-parakoloythoyse-kinito-toy-dimosiografoy-thanasi-koykaki>

Εχθρός του Κράτους Αποδεικνύουμε ότι η κυβέρνηση Μητσοτάκη παρακολουθούσε τον δημοσιογράφο Θανάση Κουκάκη <https://www.reportersunited.gr/8646/eyp-koukakis/>,

Λαμπρόπουλος Β., Υποκλοπές στα κινητά με λογισμικό-κατάσκοπο- Ποιος και πώς κατασκευάζει «καθρέφτες» παρακολούθησης <https://www.tovima.gr/2022/04/22/society/ypoklopes-sta-kinita-me-logismiko-kataskopo-poios-kai-pos-kataskeyazei-kathreftes-parakolouthisis/>

Mass DNA Collection in the Tibet Autonomous Region from 2016- 2022, September 13, 2022 <https://citizenlab.ca/>

Greek journalist Thanasis Koukakis targeted by Predator spyware Inside Story: <https://cpj.org/2022/04/greek-journalist-thanasis-koukakis-targeted-by-predator-spyware/>

Θρίλερ με παρακολούθηση του κινητού Έλληνα δημοσιογράφου, <https://www.ieidiseis.gr/ellada/140753/inside-story-thriller-me-parakolythisi-tou-kinitoy-ellina-dimosiografou>

«Μεγάλο σφάλμα η θέση του πρωθυπουργού ότι η παρακολούθηση ήταν τυπικά νόμιμη», σε <https://www.kathimerini.gr/politics/561991804/venizelos-megalo-sfalma-i-thesi-toy-prothypourgoy-oti-i-parakolythisi-itan-typika-nomimi/>

«Το Σύνταγμα και η άρση απορρήτου των επικοινωνιών», σε <https://www.kathimerini.gr/politics/561993709/gerapetritis-to-syntagma-kai-i-arsi-aporritoy-ton-epikoinonion/09.08.2022>.

«Η διαρκής παραβίαση του άρθρου 19.1 του Συντάγματος», σε <https://www.constitutionalism.gr/i-diarkis-paraviasi-tou-arthrou-19-1-tou-sintagmatos/>

Ξ. Κοντιάδης, Τηλεφωνικές Υποκλοπές και κατάχρηση εξουσίας, διαθέσιμο σε <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/thlefwnikes-ypoklopes-kai-kataxrshsh-eksousias/>

«Υποκλοπές: Ποιος και για ποιον κυβερνά;», https://www.avgi.gr/politiki/422132_ypoklopes-poiος-kai-gia-poiον-kyberna/14.08.2022. τελευταία προσπέλαση 13-09-2022